

LLYSIEUIAITH GYMREIG,

YR AIL RAN ;

SEF

ENWAU **BLAGUR** O BOB RHYW,

Y RHAI A AMLYGIR TRWY EU CYFIEITHU I'R

LLADIN A'R SEISONEG.

YNGHYD A BYR DRAETHIAD O WASANAETH, A RHINWEDDAU MEDDY-
GAWL, Y RHAI MWYAF HYNOD.

Y RHAI HYN A GASGLWYD AC A DREFNWDYD GAN

HUGH DAVIES, A. G. L.

Pall Enwau, Pall Celfyddyd.

THE SECOND PART

OF

WELSH BOTANOLOGY

IS

AN ALPHABETICAL CATALOGUE

OF THE

WELSH NAMES OF VEGETABLES

RENDERED INTO

LATIN AND ENGLISH ;

WITH SOME ACCOUNT OF THE QUALITIES, ECONOMICAL OR MEDICINAL,
OF THE MOST REMARKABLE.

LIBRARY OF THE UNIVERSITY OF TORONTO

1877

1877

1877

1877

1877

1877

1877

1877

1877

1877

1877

1877

1877

1877

1877

RHAGYMADRODD.

GAN i mi ganfod aml ymgais, yn amryw eirlyfrau ein jaith, i gyfansoddi rhyw fath o lysieulyfr, nid allaf lai na gwybod mor awyddus yw fy nghydwladwyr i weled y fath waith; ac yr wyf yn cydsynio a hwynt y byddai y cyfryw orchwyl yn gymmeradwy, a gwasanaethgar iddynt. Canys gan nad oes ym mhob pentref, neu gwr o'r wlad feddygon wrth law a galwad, e allai penteuluoedd, pe byddai iddynt ychydig gywreindeb, ddwyn cymmorth, nid yn unig i'w teuluoedd eu hunain, ond hefyd i'w cymmydogion, ped adwaenent lysiau wrth eu henwau, a phed faent adnabyddus a'u natur a'u rhinweddau. Buddiol iawn, gan hynny, a fyddai gwybodaeth am lysiau, cyd bai ddim ychwaneg nag ynghylch yr ychydig nifer a wyddir yn eu cylch, ac a arferir yn gyffredin mewn meddyginiaeth gan bobl o îs radd; a nifer o ba rai sydd iw cael ym mhob maes a chlawdd. Y pwyth cyntaf, gan hynny, tuagat y cyfryw wybodaeth, ydyw bod yn gyflawn ysbys o enw dalen, a'i hadwaen wrth ei henw, o herwydd "pall enwau, pall celfyddyd." Tuagat hwylio ymlaen yr wybodaeth hon, tra chymmwys, mi feddyliais, fyddai rhestr gywir a chelfydd o enwau llysiâu,

yn y tair ieithoedd, sef yn y Gymraeg, y Lladin, a'r Saesoneg: felly ysgatfydd yr adwaenai rhyw un y ddalen a ddymunid, yn un o'r ieithoedd, ac yn ddilynol yn y teiriaith. E ddeuai felly y cywir enwau yn fuan yn sefydledig, ac na byddai rhagllaw achos camsyniad yn eu cylch. Tra diffygiol ac anghywair ydyw pob bwriad, i rododi i ni hyfforddiant ynghylch cywir enwau llysiâu, a welwn ni yn yr amryw ddywededig cirlyfrau, sydd yn ein plith, sef yr eiddo y parchedig Dr. Davies, Mr. Richards, Siôn Rhydderch, Risiart Morris, &c. Y mae yr awduron hyn, y Dr. Davies yn bennaf un, yn ddiâu yn rhoddi i ni gantoedd o wir brif enwau llysiâu, sef y rhai a arferid gan y meddygon o'r oesoedd gynt; eithr nid ydynt ond o ychydig wasanaeth i ni yn y cyflwr y maent, o herwydd eu bod, o leiaf y rhan fwyaf o honynt, gwedi eu camddeongli, neu yn feius eu cyfieithu i'r ieithoedd lladin a saesoneg; ac nid oedd modd i'r peth ddigwydd amgen, canys gan ddynion llwyr anwybodus yn nghelfyddyd llysiâuwr y casglwyd ac y trefnwyd y rhai hynny, fel y mae y Dr. Davies yn cyfaddef yn deg, gan ddywedyd "nad ellid disgwyl dim perffaith o'i dwylaw ef ar y testyn," o achos ei anwybodaeth o'r gelfyddyd; ac y mae ef yn rhoddi ar ryw un mwy deallus yn y gwaith, ddiwygio y beiau hynny, nad oedd modd iddo ef eu gochelyd. A chan mai o' i lyfr ef yn bennaf y benthgiodd Mr. Richards, a'r sawl a ddaethant ar ei ol ef oddiwrtho yntef, nid oes modd i'r gorchwyl fod gwedi ei wellhau ond ychydig, gan dreiglau trwy y fath ddwyllaw, mor lwyr anwybodus o'r swydd.

Gan mai fel hyn y mae yn dygwydd, tybiais y gallwn wneuthur cymmwynas nid bechan i'm cydwladwyr, pe gosodwn ger eu bron y faith waith ag a grybwyllais uchod, sef y Rhestr Deiriaith; y cyfryw gan hynny yr wyf yr awrhon yn ei gyflwyno i ti, y Cymro hynaws, sef casgliad o enwau yr amryw Wýdd, Llysiâuwydd a Llysiâu, nid yn unig a dyfant yn naturiol yn dy wlad dy hun, ond hefyd cynnifer oll ac y daethym i wybodaeth am

danynt: yn eu plith y mae rhai rhywogaethau o wledydd dieithr tramor, y rhai y crybwyllir am danynt yn yr ysgrythyrau: Y rhai hyn oll a gynnnullais, trwy lafur nid bychan, o'r amryw drysorau a'r cynnorthwyon a ddygwyddasant i'm llaw; ym mhlith pa rai gallaf enwi ysgrifenedau yr hen ardderchog Feddygon Myddfai;* y parchedig John Davies Athraw Difeinyddiaeth;—Edward Lhwyd, Athraw Celfyddydau; y cywreinwyr Mr. William Morris, golygwr y dollfa yn Nghaer Gybi, Mr. Owain Gruffydd o blwyf Llan Sadwrn; &c. ac yr wyf yn gobeithio y gallaf ddywedyd, yn ddiymffrost, eu bod gwedi eu trefnu a'u cyfieithu yn gywirach nag yr ymddangosasant erioed o'r blaen; gan hynny nid wyf yn anobeithio nad allant dy ddenu di i fwrw ychydig o'th amser, fal y bo hamdden yn caniatáu, i chwilio pa rywogaethau a dyfant yn dy wlad dy hun, beunydd o flaen dy lygaid, a than dy draed, er dyddanwch i ti dy hun, ac er parch i'r Hanfod mawr a daionus, yr hwn a'u creawdd er dy fwyn. Hyn o leiaf a ellid ei ddisgwyl gan greadur cynnysgaeddawl a rheswm. Eithr heblaw hyn celfyddyd tra buddiol i ddynol ryw ydyw llysieuaeth, nid yn unig o herwydd rhinweddau yr amryw flagur,† ond hefyd o ran y

* Y meddygon enwog hyn oeddynt *Rhiwallon* a'i dri meibion, nid amgen na *Chadwgan*, a *Gruffydd*, ac *Einion*; Sef meddygon oeddynt i *Rhys Grug*, ab *Gruffydd* ab *Rhys* ab *Tewdur* eu Harglwydd, yr hwn, ynghylch dechrenad y drydedd ganrhif ar ddeg, a roddes iddynt ansawdd, a thiroedd, a breintiau ym *Myddfai*, fel y gellynt ymgynnal ac ymddarbod a'u celfyddyd a'u dysgeidiaeth, er iaehâd a lles a'u hymgeisiau. Y diweddaf o'r teulu fu farw ynghylch y flwyddyn 1740.

† Gan, hyd y gwybum I, nad arferir yn gyffredin, yn yr iaith gymraeg, air o gyflawn ystyr y gair saesoneg *Vegetable*, neu'r lladin, *Vegetabilis*; y rhai a arwyddocant pob rhyw o bethau a dyfant o'r ddaear, o'r Mwssoglyn lleiaf, hyd y Gedrwydden hardd-deg, myfi a arferaf y gair *Blagur* i arwyddo y rhai hyn oll; gan mai union gysson ydyw gwreiddiol ystyr y ddau air, sef, *Vegetabilis*,—yr hyn a dyf, megis llyisiau a gwýdd;—*Blaguro*,—impio, blaendarddu, tyfu.

boddlondeb meddwl, a'r iechyd a dardda oddiwrth eu sylwi a'u casglu. "Ystyriwch y Lili," medd DAIONI a CHARIAD ei hun; "yr wyf yn dywedyd i chwi na wisgwyd Solomon yn ei holl ogoniant fel un o'r rhai hyn." A chan fod y cyfryw aneirif amrywiaethau o lysiau a dyfant, nid yn unig mewn gerddi, ond hefyd ar feusydd, bryniau, mynyddoedd, mewn dyffrynodd, gwigodd, tewgoed, corsydd, llynodd, afonydd, yn y mor, ar greigiau, a'r naill ar y llall; ac i'r rhai hyn oll aroglau, a blasau i foddhau ein synhwyrâu, a'r fath luniau a lliwiau prydfferth, i ddifyrru y sawl a'u sylwant, y mae natur megis yn ein gwahodd, an llithio i fyfyrion arnynt, ac i fwynhau y fath ddyddanwch canmoladwy a chymmwys. Hyn a ryddha feddwl dyn oddiwrth ormesol a blin negesau y byd, ac a ddyry iddo wir hyfrydwch, ac ni oddef i'w ychydig amser segur fyned ymaith yn llwyr ddifydd.

Yn benaf ystyried dyn y nodau enwedigol a ellir eu canfod ar ddail, blodau, ffrwythau, hadau a gwraidd yr amryw llysiau, fal y gallo ddirnad yr amryw Genhedlodd, Llwythau, Tylwythau a Rhywogaethau a ellir eu trefnu a'u sefydlu ym mhlith blagur y ddaear. Ac nac ofned y bydd y myfyr hwn yn anfuddiol ac yn ddiles iddo, canys nid oes dim a gynhwysir yn y byd isloer hwn, oddiwrth ba un y mae bywyd dyn yn derbyn mwy o fanteision a lleshâd, nac y mae oddiwrth y lluoedd o amryw llysiau, a gwydd, a'r cyffelyb a darddant o'r ddaear. Yr wyf yn dywedyd mai oddiwrth yr amryw flagur y mae dynol ryw yn cael yn agos bob peth angenrheidiol tuagat gynhaliaeth, yn gystal a hyfrydwch bywyd. Ystyriwn fod gwendid dynol yn gofyn bwyd, diod, meddyginiaeth, dillad, lletty, dodrefn, llestri i fordwyo, lleni papur ysgrifenu, ar ba rai y traddodir i ni yr ysgrythyrau o oes i oes, ac aneirif bethau eraill, i foddhau ein synhwyrâu a'n meddyliau;—y pethau a dyfant o'r ddaear a'n diwallant, ac a'n porthant a'r bendithion hyn oll! Yn enwedig canfyddwn y manteision

annhraethol a ddylifant oddiwrth y gwaelaf, a diystyraf ar olwg, o lysiau y maes, sef Glaswellt; canys oddiwrth yr amryw rywogaethau o'r rhai hyn y tardda y rhanau mwyaf pwysfawr o'n bwyd a'n dillad;—Bara,—Cigfwyd,—Cwrw,—Llaeth,—Ymenyn,—Caws,—Lledr,—Gwlan,—heblaw gwasanaeth yr amryw anifeiliaid, gan lafurio ein tiroedd, arweddu dyn, a chludo ei dda a'i eiddo yn ebrwydd, ac yn ddiogel o le i le!

I ddiweddu, gan fod y Creawdwr Mawr, yn ol anfeidroldeb ei allu, gwedi creu'r holl amrywiaethau aneirif o flagyr er mwyn dyn, a chan nad oes ar y ddaear berchen bywyd cynnysgaeddol o'r ddawn ardderchog o reswm, ac yn ddilynol, a gallu ganddo i'w hystyried, a myfyrio arnynt, heblaw dyn, diau fod yn ddyledys arno eu sylwi a'u manwl chwilio, fel na ddiystyrer un rhan o'r greadigaeth, ac na chollo'r Lluniwr doeth, haelionus a da, y parch a'r anrhydedd sydd ddyledus iddo.

Geill y myfyrdodau hyn fod ym mhellach yn fuddiol, gan ddwyn ar gof i ni ein diwedd, a'n rhybyddio i barottoi erbyn y diben pwysfawr hwnnw. “Pob cnawd sydd wellt (medd y prophwyd Esay 40. 6.) a'i holl odidawgrwydd fel blodeuyn y maes, gwywa'r gwelltyn, syrth y blodeuyn.”

“Un naws a dail einioes dyn.”

Gr. Owain.

Eithr, os dwys fyfyriwn ym mhellach ar y testyn, e fydd yn ddyddanweh i ni feddwl na fyddwn ni farw yn hollol, eithr fel y diffana glesni, a harddwch llysieuyn yn y gauaf, ac a adfywiogant eilechwaith yn y gwanwyn, felly mae elfydd bywyd yn aros mewn dyn, er i bob arwydd ac ymddangosiad o hono ddiflanu. A fedr y doethaf o ddynion ddywedyd, pa fodd y mae gwres ffrwythlawn yr haul yn ailfywiogi y sylwedd hwnnw a lygrwyd

yn y ddaear; a pha sut y mae angau, a llygredigaeth yn angenrheidiol i ffrwythlondeb! Yn y modd hyn, y mae pob maes yn datcan, ac yn pregethu i ni, ein adgyfodiad ein hunain, ac nyni, os cyflawnwn amryw ammodau esmwyth, a flagurwn drachefn mewn gwanwyn didranc, ac a flodeuwn eilchwyl, yn fwy heinif a phrydferth na chynt, mewn gogoniant diddiflanedig.

E arferai rhai o'r hen llysieuwyr gynt y geiriau Gwrryw a Benyw megis perthynasol i lysiau, ond prin y meddyliasant fod yn wir ddiau Ystlen Wrryw ac Ystlen Fenyw o honynt.

Eithr y mae'r awduron diweddar yn canfod, yn ddiammau, fod hynny yn bod; ac y mae yn ddifyr iawn weled y modd cywrain y maent yn dangos i ni weithredoedd rhagluniaeth mewn dull dieithr, ac yn gosod ger ein bron mor gelfydd, y cyssondeb rhyfeddol sydd rhwng y rhan honno o'r greadigaeth sydd ag einioes iddi, a'r rhan difywyd o honi. Ac y mae yr pennaf o honynt, sef yr enwog LINNEWS, wedi llunio, ac adeiladu TREFN ar y sail honno, yr hon a eilw efe y DREFN YSTLENAIDD; ym mha un y dospertir llysieuath, neu holl flagur y byd, i PEDAIR CENEDL AR UGAIN; sef yn ol y rhifedi o wrywod a'u trefn ym mhob blodeuyn, fel y gellir gweled yn y rhan flaenaf o'r llyfr hwn, sef, CATALOGUE, &c. (*tu dal.* 1.) megis y GENEDL gyntaf UNGWRRYW, yr ail GENEDL DEUWRRYW, y drydedd TRIGWRRYW, &c. ym mha rai y mae cynnifer o wrywod, ac un neu ychwaneg o fenywod, canys y mae i'r rhan fwyaf o llysiau, ne flagur y byd, flodau *deuryw*, *gurfenywaidd*, sef aelodau gwrrywaidd a benywaidd yn yr un blodeuyn, am hynny y gelwir hwynt yn *briodawl*; a thair genedl ar ugain o'r pedair ar ugain a ddywedir eu bod yn *Amlwg-briodawl*. Eithr yn y genedl olaf, sef y bedwaredd ar

ugain, nid ellir dirnad yr aelodau hynny o'r blodeuyn mor amlwg, ac eglur, ag yn y tair ar ugain eraill, o herwydd eu bod mor fân ac eiddil, am hynny y genedl honno a elwir *Dirgel-briodawl*.

Er eglurhâd y drefn hon, sef y DREFN YSTLENAIDD, gosodir ger bron, yn niwedd y traethawd hwn, ddarluniad o un esampl o bob CENEDL. *edr.* MYNEGAI CENEDLODD LLYSIEUAETH, &c. *tu dal.* xv.

Heblaw hynny, pob un o'r PEDAIR (I.) CENEDL (CLASSES, NATIONS) AR UGAIN a dosperthir i (II.) LWYTHAU, (ORDINES, TRIBES);—a'r *Llwythau* i (III.) DYLWYTHAU, (GENERA, FAMILIES);—sef cynnifer ag a ddygwyddo fod yn y *Llwyth* hwnnw;—a thrachefn pob *Tylwyth* a adrenir i (IV.) RYWOGAETHAU, neu UNIGUNAU, (SPECIES, INDIVIDUALS);—ac weithiau e ddywedir ynghylch (V.) AMRYWIAETHAU, (VARIETATES, VARIETIES);—sef yr un *Rywogaeth* yn ymrithio dan amryw ddulliau; yr hyn a ddygwydd o herwydd rhai damweiniau, sef pan dyf llysieuyn mewn lle sychach, neu leithach nag y bo yn naturiol yn e'i chwennych; neu o herwydd rhyw achos arall. Edrych esampl o hyn oll yn y *Bedwaredd* GENEDL (*tu dal.* 14) sef PEDWARGWRRYW, a'r LLWYTH *Cyntaf*, sef UNFENYW, a'r *Seithfed* TYLWYTH (50.), sef LLYRIAD, (*tu dal.* 15) ym mha *Dylwyth* y gwelir pedair RHYWOGAETH, sef 1. LLYRIAD *mwyaf*,—2. LLYRIAD *Llwynhidydd*,—3. LLYRIAD *y mor*,—4. LLYRIAD *Llys Efa*; a'r ddwy *Rywogaeth* olaf hyn a newidiant eu dull yn aml, yn ol cyflwr y lle y bont yn tyfu ynddo, ac yna eu gelwir AMRYWIAETHAU.

Canfydder yma un peth ychwaneg, sef bod yn angenrheidiol i bob llysieuyn gael dau enw, yn unwedd ag i bob dyn, sef enw *tylwythaid*, ac enw *neillduol*; heb hyn nis gellir gwahanu rhwng y naill unigun, neu rywogaeth, a'r llall, pan ddywedir yn eu cylch.

Gan hynny bydded ysbys nad llwyr ddigonol, mewn un modd, ydyw adnabod yr amryw *Dylwythau* yn unig, eithr angenrhaid yw adnabod y *Rhywogaethau*, o herwydd er dygwydd yn aml bod pob rhywogaeth o unrhyw dylwyth yn meddiannu, mewn rhan, yr un rhinweddau, y naill a'r llall; etto y mae rhai yn feddiannol o honynt mewn uwch gradd na'u gilydd, ac yn rhagori llawer ar eraill; am hynny y mae'r wybodaeth hon o honynt, o fawr bwys, canys heb hyn nis gellir eu harferu yn ddiogel, a llwyddianus, at y gwasanaeth yr amcenir hwynt iddo.

Gan nad allaf ddisgwyl ond i ychydig nifer o 'm cydwladwyr, dynion o'r radd honno yn y byd, er mwyn pa rai yr amcenir y rhagymadrodd byr hwn, dreulio llawer o'u hamser ar fyfyrddodau sydd yn gofyn cymmaint o amynedd, diwydrwydd, dwys ystyriaeth a manwl olrhain, heblaw y fath gymmorth i'r golwg o syllwydrau, a thrembeiriant, na ddichon i bobl gyffredin yn hawdd eu cael, gan nas gellir disgwyl hyn, meddaf, nid ymdrafferthaf i hel a llunio enwau i'r blagur diwlan a mân, ac anhawdd eu sylwi a'u deall, ac ydynt yn yr un pryd yn lliosog iawn, ym mron aneirif, y rhai a gynhwysir yn y bedwaredd genedl ar ugain, sef y *dirgel-briodawl*, heblaw yn unig yr enwau *tylwythaid*; etto yr wyf yn tybio nad anghymm-wys fydd rhoddi hyn o fyr adroddiad, a chryno wybodaeth, o'r *drefn ragorol*, yr hon y mae pob llysieuwr celfydd o'r oes hon yn ei dilyn, er nad ymboenaf i draethu yn helaeth, ac yn fanwl ar egwyddorion y **DREFN YSTLENAIDD.**

Gallaf, er hynny, fyned ychydig ym mlaen, gan obeithio y geill fod yn ddifyr wybod, ped fai ond ychydig yn ei chylch. E mae i'r rhan fwyaf o llyisiau, fel y dywedais uchod, flodau *deuryw*, sef *gwrffenywaidd*, hynny yw, ac aelodau gwrrywaidd a benywaidd yn yr un blodeuyn;—y mae i eraill flodau cyfan-wrryw a chyfan-fenyw, a'r rhai hyn ar yr un plannigyn,

ac a ddywedir eu bod o'r Genedl UNANNEDDAWL. Y mae i eraill amryw anneddau, llynnu yw, y maent yn ysgaredig; sef y mae o'r un tylwyth, ac o'r un rywogaeth un planhigyn yn wryw, ac un arall yn fenyw, un yn ddiau yn dwyn blodau gwryw, a'r llall yn dwyn blodau benyw, a'r fenyw yn unig sydd yn dwyn ffrwyth neu had; ac os na thyf gwryw yn agos at y fenyw ni bydd yr had yn ffrwythlon.

Dangosiad o'r genedl ddiweddaf hon a ellir ei ganfod yn y llysieuyn cyffredin, sef y *Cywarch*, yr hwn sydd llysieuyn o'r genedl DDWYANNEDDAWL; ac a'i gelwir yn wryw a benyw, er yn fynychaf y camenwir hwynt, sef y gwir wryw a elwir y fenyw, a'r fenyw a elwir y gwryw.

Os oes neb cywraint yn chwennych dirnad yn fanwl ddangosiad, neu siampl o'r drefn ystlenaid, cymmered flodeuyn yr *Elestren*, sef y lili, yr hon a welir yn gyffredin mewn gerddi, ac ym mha un y mae pob aelod eppilaidd o'r blodeuyn ym mwy amlwg nac yn odid un arall, ac wedi lledu y Blodeu-ddail *a. a. a. a. a. a.* (*edr. y darluniadau*) ymddengys yn y canol *Baledryn* o dair rhan, sef y Bôn *b.* yr hwn a gynnwys rith yr had,— y Goesig *c.* a'r Pen neu y Blaen *d.* hwn yw yr aelod eppilaidd benyw o'r blodeuyn. O amgylch hwn gellir canfod chwech sylweddyn, sef y *Briger*, mal edafedd a chnepyn hir-gul ar ben pob un o honynt, *e. e. e. e. e. e.* y chwech hyn ydynt yr aelodau gwryw o'r blodeuyn, a'r cnapiau ar flaenau y briger ydynt megis blychau, y rhai, pan addfedant, a agorant, ac a wasgarant, ac a daenant flawd* ar led, yr hwn gan ddisgyn ar flaen y paledryn a ffrwythlona yr had. Y blodeuyn hwn a'r cyffelyb a ddywedir

* O'r defnydd hwn, mewn rhan, y gwna yr wenyne ei chell. Y mae i rai blodau ran arall, yr hon a eilw y dysgedigion *Nectarium*, a nynt a'i cyfieithwn y *Melgell*, yr hon a gynnwys ychydig sug melus, o'r hon y casgl y gwenyn diwyd eu per drysorau! Y mae agos pob plentyn yn gydnabyddus a hon mewn rhai llyisiau; sef *Mel y gweunydd*, *Gwyddfid*, &c.

ei fod yn *wrfenywaidd*, o herwydd, mal y dywedais o'r blaen, iddo gynwys aelodau o'r ddwy ystlen, sef gwrryw a bennyw, a'r rhan fwyaf o flagur y byd ydynt, megis hwn, yn wrfenywaidd, ac y mae iddynt aelodau cyfatebol i'r rhai hyn, er iddynt ragori llawer yn eu llun, eu rhifedi a'u maintioli.

Ym mhlith y rhestr ganlynol o enwau cymreig, nid ellir llai na dal sulw ar gryn nifer o rai go anghyfiaith, nid amgen na Bwffonia, Iungermannia, Knappia, Linnea, Toffieldia, a'r cyffelyb; y rhai a arferir yn yr un modd ym mhob iaith, ynghylch y cyfryw, cymnwys yw i mi rybyddio y darllenydd, mai gorchymmyn yr ardderchoccaf lysieuwr Linnews ydyw, y dylid eu cadw a'u cynnal yn fwyaf gofalus, canys enwau ydynt, a roddwyd i'r cyfryw lysiau er parch i wyr, a choffadwriaeth am danynt,* sef *Bwffon*, *Iungerman*, *Knapp*, *Linnews*, *Toffield*, &c. y rhai a fuant enwog a gwasanaethgar gan ddwyn ym mlaen, a dyrchafu, mewn rhyw foddion y gelfyddid o llysieuaeth, heb dderbyn un mantais neu wobr arall, oddieithr y boddlondeb (yr hwn sydd yn wir ddigonol) o ganfod y Creawdwr mawr yn ei weithredoedd, a " nodi—

“ Gwyrth Duw mewn rhagorwaith Dail.”

Gr. Owain.

* Nid amgen yr arferai rhai o'n hynafiaid ein hunain ddangos eu hewyllys da i enwau parchedig, pan roddasant i'r llyisiau canlynol eu henwau; sef 1. GWENONWY.—2. ERBIN.—3. CLYCH ENID.—4. BOLED OLWEN.—5. YSPYDDADEN,—&c.—*Gwenonwy* oedd fenyw a grybwyllir am dani yn aml gan ein beirdd, er na wyddom ni yn awr ddim ychwaneg o'i hanes na'i bod yn lân odiaethol.—*Erbin* ydoedd dywysog Dyfnaint ynghylch canol y bummed ganrhif.—*Enid* oedd ferch Yniwl, yr hon oedd dra theg ac un o'r tair ardderchog fenywod yn llys Arthur.—*Olwen* * oedd ferch Yspyddaden;—as *Yspyddaden* oedd enwog yn ei ddydd tan y gorenw Pencawr.

* See Owen's *Cambrian Biography*, *Olwen* and *Culhwch*.

At yr hyn a addewais yn y dalenau rhagflaenol myfi a chwanegais, nid ychydig, ynghylch gwasanaeth a rhinweddau meddygawl gryn rifedi o'r llyisiau mwyaf rhagorol, yr hyn a gymmerais allan o ysgrifenadau a llyfrau yr awduron mwyaf enwog yn y gelfyddid o feddyginiaeth, gan dybied y buasai fy mwriad a'm llafur yn ddiffygiol heb ryw fesur o'r cyfryw orchwyl; ac fel y byddai y rhan honno yn fwy cyflawn, tybiais yn addas roddi ychydig hyfforddiad ynghylch y moddion i barottöi yr amryw gyffyrïau, ynghyd a'r dognau, sef yr hyn a ddylid ei roddi i glaf ar dro, o'r meddyginiaeth; a hyn a wneuthym wrth fesurau, neu bwysau, megis y modd mwyaf cywir; felly yn lle mawaid,—llonaid llaw,—dyrneidyn (yr hyn nid yw ddim amgennach nag ar amcan) o wraidd neu ddail, y rhai fyddant annilys a siomgar, dywedir pwys gronyn,—scrwpl,—dram,—wns,* &c. Ac yn lle diod, sef y gair a arferai hen feddygon ein gwlad am gymmaint ag a yfai ddyn ar unwaith, dywedir am yfed hyn neu hyn o wnsiau,—chwarter neu hanner peintiaid o unrhyw feddyglyn.

Bellach, gan obeithio y bydd fy llafur, y rhan hon yn enwedig o hono, yn fuddiol i'm cydwladwyr, yr wyf yn ei gyflwyno i'r darllenydd hynaws, tan obaith y derbyn efe hyn o gais gyda mwyneiddra a thiriondeb, gan radlawn faddeu y diffygiadau a ddygwyddant ym mhob gwaith dynol, ac yn enwedig pan fo'r awdur gwedi ymdeithio, yspaid nid bychan, tu hwnt i'r terfyn a osododd y Psalmydd ar "ddyddiau ein blynyddoedd." Ac os derbyn efe wrth ei ddarllen a'i chwilio, foddlondeb yn agos cyfattedbol i'r drafferth a ddygwyddodd i mi wrth ei gasglu a'i drefnu, e'm llwyr foddlonir am fy llafur.

* Yma dalier sulw fod wns yn cynnwys wyth dram;—a dram yn cynnwys tri scrwpl;—a scrwpl yn cynnwys ugain gronyn o wenith iach gwedi ei gynhauafa.

I ddiweddu, cymmwys yw i mi rybyddio y darlennydd, mai dan y llythyren wreiddiol y mae iddo geisio y gair a ewyllysio ei weled yn y rhestr ganlynol;—sef *Bedwen*, nid y *Fedwen*.—*Candoll*, nid y *Gandoll*.—*Dannogen*, nid y *Ddannogen*.—*Garllegog*, nid yr *Arlegog*.—*Meillionen*;—*Penfelen*;—*Torfagl*. &c.

RHAGYMDRODD.

CENEDLODD.	MYNEGAI CENEDLODD LLYSIEUAETH. <i>edr.</i> Y DARLUNIADAU, &c.	ESAMPLAU.	
1	Ungwryw	Un Brigeryn ym mhob blodeuyn	Rhawn y gaseg.
2	Deuwryw	2 Friger ym mhob, &c.	Rhwyddiwyn.
3	Trigwryw	3 Briger ym mhob, &c.	Gwellt.
4	Pedwargwryw	4 Briger ym mhob. &c. cyhyd; <i>edr.</i> cenedl 14	Teilai.
5	Pumgwryw	5 Briger ym mhob, &c.	Gwyddfid.
6	Chwegwryw	6 Briger ym mhob, &c. cyhyd; <i>edr.</i> cenedl 15	Bwtias y góg.
7	Seithgwryw	7 Briger ym mhob, &c.	Gwerddig.
8	Wythgwryw	8 Briger ym mhob, &c.	Clyst yr ewig.
9	Nawgwryw	9 Briger ym mhob, &c.	Engraff.
10	Dengwryw	10 Briger ym mhob, &c. digyswllt eu bonion	Pennigan.
11	Deuddengwryw	12 i 19 Briger ym, &c. gosodedig ar y derbynfa	Bywfyth.
12	Ugeinwryw	20 Briger ym mhob, &c. gosodedig ar y cwpan, ne'r blodeuddail	Mefusen.
13	Amlwryw	20 i 1000 o friger ym, &c. gosodedig ar y derbynfa	Drewg.
14	Deurinweddog	4 Briger ym mhob, &c. dau yn hwy, un paledryn, blodau safnwrth	Bysedd cochion.
15	Pedrinweddog	6 Briger ym, &c. pedwar yn hwy, un paledryn, blodau croes-ddull	Bresych.
16	Uncyyswllt	Briger cyssylltiedig yn y bonion, rhyddion eu penau	Hoccyys.
17	Deugyyswllt	Briger cyssylltiedig yn y bonion yn ddwy ran, blodau yn rhithgloyn	Pysen.
18	Amlgysswllt	Briger cyssylltiedig yn dair cymdeithas, neu ychwaneg	Candoll.
19	Cydbenig	Blodeuyn yn cynnwys lliaws o fan flodau, ac i bob un o'r rhai hyn y mae 5 briger a'u penau yn cydgyhwrdd o amgylch y paledryn	Gold yr yd.
20	Benwryw	Briger yn osodedig, neu yn tyfu ar y Paledryn	Tegeirian.
21	Unannedd	Briger a'r Pelydyr yn ysgaredig ar yr un planigyn	Hesgen.
22	Dwyannedd	Briger a'r Pelydyr yn ysgaredig ar amryw blannigyn	Blaen yr jwrch.
23	Amrybriodol	Briger yn unig; Pelydyr yn unig; neu eu deuoedd yn yr un blodeuyn	Llygwyn.
24	Dirgelbriodol	Blodau yn anhywel	Cen, A. Rhedyn, B. Mwssogl, C.

LLYSIEUAETH CYMREIG,

&c. &c.

ABAITS; (s. w.) *edr.* BRESYCH.

ABAN; (s. w.) *Chrysanthemum segetum*; Corn Marigold.

ADAFEDDOG. *edr.* EDAFEDDOG.

ADAIN-REDYNEN; *Pteris*; ——Brakes.

ADAIN-REDYNEN Y CHWARELAU; *Pteris crispa*; Curled Stone-fern, Rock Brakes.

AEDORW; *Hedera*; ——Ivy.

AETH. *edr.* EITHINEN.

AETHNEN; }
AETHWYDDEN; } *Populus tremula*; Trembling Poplar, Aspen.
“Cryn fal dail yr Aethwydd.” *Diarh.*

AFAD. *edr.* AFUAD.

AFAL ADDA; *Tamus communis*; Black Bryony.

AFAL DAEAR; *Aristolochia*; ——Birthwort. *edr.* ESGORLLYS.

AFAL DREINIOG; *Datura Stramonium*; Thorn-apple.

AFAL EURAID; *Citrus Aurantium*; Orange.

AFAL GRONYNOG; *Punica Granatum*; Pomegranate.

AFAL MELYNHIR; *Citrus medica* β *Limon*; Lemon.

AFAL PEATUS; *Amygdalus Persica*; Peach.

AFAL { TINDOLL; }
TINEGORED; } *Mespilus germanica*; Medlar.

AFALWYDDEN ; }
AFALLEN ; } Pyrus *Malus* ; Apple-tree, Crab-tree.

AFAN, AFANLLWYN ; Rubus *idæus* ; Rasp-berry.

AFANS. *edr.* MABGOLL.

AFUAD, AFFUAD ; Marchantia ;—Liver-green.

AITH ; Ulex ;—Furze, Gorse.

ALAN BYCHAN ; Tussilago *Farfara* ; Colt's-foot. *edr.* CARN YR EBOL.

ALAN MAWR ; Tussilago *Petasites* ; Common Butter-bur.

ALANNAN ; Asarum *europæum* ; Asarabacca. *edr.* CARN YR EBOL Y
GERDDI.

ALAW ; Nymphæa *alba* ; White Water Lily.

ALAW CREWYLL ; Convallaria *maialis* ; Lily of the valley.

ALAW DIOSGO ; Stratiotes *aloides* ; Water Aloe, Water Soldier.

ALAW GERDDI ; Liliun *candidum* ; White Lily.

ALAW LLEIAF ; Hydrocharis *morsus ranæ* ; Frog-bit.

ALELUYA ; Oxalis *Acetosella* ; Wood-sorrel.

ALISANTR. *edr.* DULYS.

ALMONWYDD ; Amygdalus *communis* ; Almond.

ALÖEWYDD ; Cordia ;—Sebeston, or Lign-aloe.

ALLWEST ; Gramen ;—Grass.

ALLWYDDAU MAIR ; Ashe-keys.

AMCWYN ; Artemisia *Taragon* ; Taragon.

AMDO-WELLT ; Elymus ;—Lyme-grass.

AMLAETHAI ; Polygala *vulgaris* ; Milkwort.

Mwydiad o'r llysiuyn hwn mewn dwr berwedig sydd dra llesol rhag clefyd yr ysgyfaint, a pheswch gormwythawl, gan achwanegu peswchboeriad; yfed y claf ynghylch y bedwaredd ran o beintiaid beunydd ar ei gythlwg. E mae yn dda iawn hefyd rhag yr eisglwyf neu wayw ystlys; y dogn ynghylch hanner dram.

AMMRHYDLLWYD ; Erigeron ;—Fleabane.

AMRAIN ; Hydrocotyle *vulgaris* ; Marsh Pennywort.

AMRANWEN ; Matricaria *Chamomilla* ; Wild Chamomile, or Whitewort.

Mae hon yn feddiannol o'r un rhinweddau a'r milwydd neu 'r Camri cyffredin, ond yn wannach, ac a eill wasanaethu pan na byddo honno i'w chael. Cyfrifir hon yn gynhesach ei natur na

honno, am hynny geill hon fod yn fwy llesol i gylla llesg, oeraidd, na honno.

AMRANWEN HELEN LUEDDAWG; *Meum athasmanticum*; Spignel, Meu, Bald-money.

ANDRÆA. *edr.* CREIGYMLYN.

ANFRI; *Adoxa Moschatellina*; Tuberos Moschatel.

ANHILIAWG; *Epimedium alpinum*; Barrenwort.

ANWYWIG; *Tillæa muscosa*; Mossy Tillæa.

ANYS; *Pimpinella Anisum*; Anise.

Yr hâd yn unig a arferir ym meddyginiaeth o'r llysiuyn rhinweddol hwn; y mae yn beraroglaidd, twymn, a llesol rhag pob math o glefyd gwynt yn yr ymysgaroedd; rhag gwendid a llesgedd o'r cylla, a'r coluddion. Yr hâd yn ei sylwedd ydyw yr modd goreu o'i gymmeryd. Ei cyfrifir yn mwy llesol nac yr un llysiuyn o'r un genedl ag ef; y dogn o hwn (ac o'r Brwysgedlys) yw ynghylch scrwpl neu ddau.

ARCHMAIN; *Statice Armeria*; Thrift.

ARFOG; *Erysimum officinale*; Hedge-mustard.

Y dwr berwedig a dywallter ar y llysiuyn hwn, a'r gwraidd gwedi ei ysigo, sydd droethbair, ac yn llesol i bureiddio y gwaed; y mae hefyd yn fuddiol i'r ysgyfaint, rhag peswch a chrygni, ac a rwyddha peswchboeriad; hyn oll a gadarnheir gan y Meddyg *Cùlen*, yr hwn hefyd sydd yn canmol y sug ynghyd a'r un faint o fêl neu siwgr uwchlaw pob peth yn llesol rhag dolur ynghorn y gwddf, a'r geneu.

Dylid cynhauafa'r hâd i'r un gwasanaeth, yr hwn sydd lawn cystal.

ARIAN COR;

ARIAN GWEIRWYR;

ARIAN GWION;

ARIANLLYS; *Thalictrum*;—Meadow-rue.

ARLLADLYS; *Chironia Centaurium*; Centaury.

ASPYGAN; *Chrysanthemum Leucanthemum*; Greater Daisy, White Ox-eye.

ASTYLLENLYS; }
 ASTYLLYNES; } (s. w.) *Plantago lanceolata*; Ribwort Plantain.

AUR. *edr.* EUR.

AZALEA; *Azalea procumbens*; Creeping Azalea.

BALALWYF. *edr.* PAL.

BALDAR; *Satyrion*;—*Satyrion*.

BALAWG. (*llygrair*;) *edr.* MELAWG Y WAUN.

BANADLEN;

BANHADLEN; } *Spartium Scoparium*; Common Broom.

BANHALLEN; (s. w.)

Trwyth neu ferwad y dail, a blaenau gleision y brigau ynghyd a llwyaid o hâd mwstardd heb ei ysigo, neu yn gyfan, a jachaodd rai o'r dyfrglwyf, gan yfed hanner peintiaid o hono bob boreu a hwyr, pan fethodd amryw foddion eraill. Tywalltiad dwr berwedig ar yr had ai yfed yn helaeth sydd effeithiol i'r un perwyl; e mae yn peri ymadael a dwr yn rhagorol.

Neu; Berwer hanner wns o'i frigau irion a'r dail mewn peintiaid o ddwr hyd na leiheir ei hanner; ac yfed y clwyfus ddwy lonaid llwy bob awr hyd na phair arloes, neu hyd nad yfer y cwbl; gan wneuthur hyn bob dydd, neu bob yn ail dydd, y llwyr iachawyd dyfrglwyfus. (*Cùlen.*)

BANADLEN AUR; } *Genista tinctoria*; Dyer's Greenweed, Dyer's
 BANADLOS; } Broom.

BANADLEN BIGOG; *Ruscus aculeatus*; Butcher's Broom.

BARA CAN Y DEFAID; *Plantago maritima*; Sea Plantain.

BARA CAN Y GWCCW; *Oxalis Acetosella*; Wood Sorrel.

BARA CAN A LLAETH; *Stellaria Holostea*; Greater Stitchwort.

BARA 'R CYTHRAUL; *Scabiosa succisa*; Devil's Bit Scabious.

BARA 'R HWCH; *Cyclamen europæum*; Sowbread.

BARF YR AFR; *Tragopogon*;—Goat's Beard.

BARF Y BWCH. *edr.* ERWAIN.

BARF Y GWR HEN; *Clematis Vitalba*; Traveller's Joy.

BARFAU 'R DERW; *Lichen plicatus*; Tree Lichen, or Moss.

BARFRWYNEN; *Iuncus acutus*; Great Sharp Sea Rush.

- BARLYS; *Hordeum*; —Barley.
- BARTHLYS; *Parietaria officinalis*; Pellitory of the wall.
- BARTRAMIA. *edr.* CRYNFWSOGL.
- BARTSIA. *edr.* GORUDD.
- BASIL. *edr.* BRENINLLYS.
- BAW MWCCI; *Arctium Lappa*; Burdock.
- BAWM. *edr.* GWENYNDAIL.
- BEATWS. *edr.* BETYSEN.
- BEDWEN; *Betula alba*; Birch.
- BEDWEN CHWERW. *edr.* BYDDON.
- BEIDIAWG LAS; *Glechoma hederacea*; Gill, Ground Ivy.
- BEIDIAWG LWYD; *Artemisia vulgaris*; Mugwort.
- BEIDIAWG RUDD, *neu* GOCH; *Polygonum amphibium*; Amphibious Persicaria.
- BEISDONELL; *Littorella lacustris*; Plantain Shore-weed.
- BELA; *Hyoscyamus niger*; Common Henbane.
- BENDIGEIDLYS; *Geum urbanum*; Common Avens.
- BERW (N. W.)
- BERWR.
- BERWY (S. W.)
- BERWR Y DWR; *Sisymbrium Nasturtium*; Water Cress.
- Fe a'i arferir, neu e ddylid e'i arferu, yn gyffredin yn fwydlys iachus, yn enwedig yn y gwanwyn; gan iddo yn hynod bureiddio 'r gwaed, a'i fod yn llesol iawn i'r cylla, ac i chwalu rhwystrau yn yr ymysgaroedd; cyffelyb yw ei natur i'r Llwylys neu ddail yr ysgyrffi. Dr. Cùlen a ddywed fod hwn, a'r amryw lysiau eraill o'r un genedl, sef y llwylys, yr hydyf, &c. yn fwy effeithiol eu rhinweddau, ynghyd a llysiâu surion, sef Suran y coed, Suran y cwn, neu suran yr yd.
- BERWR Y FAGWYR;
- BERWR Y CERRIG;
- BERWR Y FAM; *Sisymbrium Sophia*; Flixweed.
- BERWR FFRENGIG, *neu* YR ARDD; *Lepidium sativum*; Garden Cress.
- BERWR Y FFYNONAU. *edr.* B. Y DWR.
- BERWR Y GAUAF; *Erysimum Barbarea*; Bitter Winter Cress.
- BERWR Y GLINWST; *Iberis*; —Sciatica Cress.

BERWR GWYLLT; *Lepidium latifolium*; Broad-leaved Pepperwort.

Tebyg ei natur ydyw i ferwr y dwr, ond yn fwy surboeth a chryfach; llesol yw i buro 'r gwaed; trwyth o hono sydd gyfobair.

BERWR YR IAR; *Polygonum aviculare*; Knot-grass.

BERWR MÔN A MANAW; *Sisymbrium monense*; Dwarf Sea Rocket.

BERWR MELYN BLYNYDDAWL Y DWR; *Sisymbrium terrestre*; Annual Water Rocket.

BERWR Y MEUSYDD; *Cardamine hirsuta*; Hairy Ladies' Smock.

BERWR Y MÔCH; *Coronopus Ruellii*; Wart Cress, Swine's Cress.

BERWR TALIESIN; *Sedum Telephium*; Orpine, Live-long.

Dyferwad o'r dail mewn llefrith sydd droethbair cryf. E mae hefyd yn fuddiol rhag y lledewigwst, gan ei fod yn rhywiog a llysnafeddog.

BERWR Y TORLENYDD; } *Sisymbrium amphibium*; Great

BERWR MELYN MWYAF Y DWR; } Water Rocket.

BERWY. *edr.* BERW.

BERYN; *Iberis*;—Candytuft.

BERYW; } *Juniperus*;—Juniper.

BERYWYDD;

BERYRYN; *Vella annua*; Annual Cress Rocket.

BETYSEN; *Beta maritima*; Sea Beet. MELGED.

BIDAWGLYS; *Lobelia Dortmanna*; Water Lobelia.

BIWLITH; *Melampyrum*;—Cow-wheat.

BLAEN Y CONYN AR Y MEL; *Agrimonia Eupatoria*; Common Agrimony.

BLAEN Y GWAEW; *Ranunculus Flammula*; Lesser Spearwort.

Sydd dra ysol-sur ac a bair chwysigenau ar gorph dyn. *Edr.*

CRAFANGC Y FRAN.

BLAEN YR IWRCH; *Mercurialis perennis*; Perennial Mercury.

BLEIDD-DAG; *Aconitum Napellus*; Wolf's Bane.

BLEIDD-DREM; *Lycopsis arvensis*; Small Bugloss. *Edr.* TAFOD YR YCH

CULDDAIL.

BLEWOG; *Verbascum Thapsus*; Great Mullein.

BLEWGEIRCH; *Avena strigosa*; Bristle-pointed Oat.

BLEWYNOG; *Hieracium Pilosella*; Mouse-ear Hawk-weed.

BLIW ;

BLIWLYS ; } *Daphne Mezereon* ; Spurge Olive.

BLIWYN ;

BLODAU AMMOR ; *Amaranthus* ;—Flower gentle.

BLODAU 'R BRENIN ; *Pæonia officinalis* ; Peony.

BLODAU 'R FRAN ; *Lychnis Flos cuculi* ; Ragged Robin, Meadow Lych-
nis.

BLODAU 'R GÔG ; *Cardamine pratensis* ; Meadow Ladies' Smock, Cuckow
Flower.

Y blodau, a'r blodeu-ben a arferir yn llwyddianus rhag y clwyf
dygwydd ; ac a ddifa lyngyr yn y cylla ; y dogn yw o hanner dram
i ddwy ddram yn bylor.

Gellir bwyta y llysieuyn, neu tywallter dwr berwedig arno, ac
yfer hwnnw.

BLODEUYN Y GWYNT ; *Anemone nemorosa* ; Wood Anemone.

Pob rhan o'r llysieuyn hwn sydd lymysr.

BLODEUYN MIHANGEL, *Gentiana Pneumonanthe* ; Calathian Violet.

BLODEUYN Y PASC ; *Anemone Pulsatilla* ; Pasque Flower.

BLODEUYN YR YMENYN ; *Ranunculus bulbosus* ; Bulbous Crow-foot, But-
ter-cups.

BLONEG Y DERW ; *Xylostroma giganteum* ; Oak-leather.

BLONEG Y DDAEAR ; *Bryonia dioica* ; Red-berried Bryony.

BOCCYS, PREN BOCCYS ; *Buxus sempervirens* ; Box-tree.

Pylor o'r dail a ladd lyngyr ; a thrwyth o honynt a dewycha
gwallt y pen.

BOGAIL Y FORWYN ;

BOGAIL GWENER ;

} *Cotyledon Umbilicus* ; Common Navelwort.

BOGEIL-GEN ; *Lichen Umbilicatus* ; Umbilicated Liverwort ; a division of
the genus LICHEN.

BOGEIL-LYS ; *Cotyledon* ;—Navelwort.

BOGLYNON ; *Eryngium* ;—Eryngo.

BOGLYNON ARFOR ; *Eryngium maritimum* ; Sea Eryngo, Sea Holly.

Mae gan y gwraidd yr un rhinweddau a gwraidd y Tegeirian.

BOLED OLWEN ; *Convolvulus sepium* ; Great Bindweed.

Yr *Olwen* hon oedd lân odiaethol a merch i Yspyddadan.

BOTASEN Y GÔG ; *Scilla nutans* ; Wild Hyacinth.

BRAGWAIR; *Gramina vivipara*; Viviparous Grasses.

Yr wyf yn tybio i'n hynafiaid gynnwys tan yr enw hwn bob math o las-wellt bywhiliog.

BRAIL; *Rosa*;—Rose.

BRATHLYS; (*edr.* GWLYDDYN MAIR.) *Anagallis arvensis*; Pimpernel.

BRAUWYDD; *Rhamnus Frangula*; Berry-bearing Alder.

Chwarter neu hanner wns o'r ail risgl wedi ei ferwi mewn diod fain sydd garth-ddiod lem, a buddiol rhag y dyfrglwyf; ac hefyd yn hynod i symmud rhwystrau yn ngholuddion anifeiliaid corniog, ac i beri arloes.

BRECHLYS; *Stellaria media*; Common Chick-weed.

Y llysiuyn cyffredin hwn sydd fwydlys iachus a blasus, gwedi ei ferwi, ynghyd a chigfwyd.

BREFAI;

BREFLYS; } *Mentha Pulegium*; Pennyroyal. *edr.* BRYMLYS.

BREILA, BREILW, BREILYLWYN. *edr.* BRAIL.

BRENINLLYS DOF; *Ocimum Basilicum*; Great Basil.

BRENINLLYS GWYLLT; *Clinopodium vulgare*; Wild Basil.

BRESYCH; *Brassica oleracea*; Sea Cabbage.

BRESYCH BENGRON WEN; *Br. oler.* δ. White Cabbage.

BRESYCH BENGRON GÔCH; *Br. oler.* γ. Red Cabbage.

BRESYCH Y CWN; *Mercurialis perennis*; Perennial Mercury.

BRESYCH Y MÔR. *edr.* YSGEDD.

BRESYCH YR YD; *Brassica Napus*; Rape, Navew, Cole-seed.

BRIAL; *Parnassia palustris*; Grass of Parnassus.

BRIALLU; *Primula vulgaris*; Common Primrose.

Y llysiuyn cyffredin hwn sydd hynod lesol rhag y fynyglog; ysiger y gwraidd, a diferer ychydig o'r sug ar gledr llaw y claf, a ffroen-sugned neu dynned efe hwn i fynu i'w ffroenau: Gwybywyd iddo ddwyn esmwythâd yn fuan iawn. Yr hen hynod lysieuwr *Gerard* a ddywed fod dram a hanner o'r gwraidd sychion, a heliwyd yn y cynhauaf, gwedi eu malu, yn gyfoga bair cryf a diniweid.

BRIALLU MAIR SAWYRUS; *Primula veris*; Cowslip, Paigle.

BRIALLU MAIR DISAWR; *Primula elatior*; Great Cowslip, Oxlip.

BRICYLLWYDDEN; *Prunus Armeniaca*; Apricot-tree.

BRIGAU 'R TWYNAU; *Galium verum*; Yellow Bed-straw, Cheese-rennet.

BRIGER-FWSOGL; *Polytrichum*; Hair-moss.

BRIGER GWENER; }
BRIGER GWENO; } *Adiantum Capillus Veneris*; True Maiden-hair.

BRIGWELT; *Aira*;—Hair-grass.

BRIGWLYDD; *Callitriche*;—Water Starwort.

BRIL-LYS; *Centunculus minimus*; Bastard Pimpernel, Small Chaff-weed.

BRIW'R MARCH; *Verbena officinalis*; Common Vervain.

Yn yr oesoedd gynt, o herwydd rhyw goelgrefydd, lliosog y tybiwyd rhinweddau y llysieuyn hwn; eithr yn yr oes hon ni channiatteir iddo gan feddygon yr un o honynt.

BRITHEG; *Fritillaria Meleagris*; Checquered Daffodil, Snake's Head.

BRIWEG; *Sedum*;—Stonecrop.

BRIWEG Y CERRIG; *Sedum anglicum*; English Stonecrop.

BRIWLYS; *Stachys*;—Woundwort.

BRIWLYS TEWBANNOG; *Stachys germanica*; Downy Woundwort.

BRIWLYS Y TAIOG; *Stachys palustris*; Marsh Woundwort.

BRIWYDD; *Galium*;—Bedstraw.

BRONWEN. (*Uygrair.*) *edr.* AMRANWEN.

BRONWERTH; *Borago officinalis*; Common Borage. *edr.* GLESYN.

BRONWERTH Y WIBER; *Echium*;—Viper's Bugloss.

BRONWST; }
BRONWYS; } *Ranunculus Ficaria*; Pilewort.

BRUSEG. *edr.* CELYNEN MAIR.

BRWYNEN; *Juncus*;—Rush.

BRWYNEN FLODEUOG. *edr.* ENGRAFF.

BRWYNDDAIL Y MYNYDD; *Anthericum serotinum*; Mountain Spiderwort.

BRWYSGEDLYS; *Coriandrum sativum*; Coriander.

Unnaws ydyw a'r Anys. *edr.* ANYS.

BRYMLYS; *Mentha Pulegium*; Pennyroyal.

Sug, neu fwydiad y ddeilen rinweddol hon mewn dwr berwedig, yughyd ag ychydig siwgr, sydd lesol iawn rhag y päs, mae hi yn dda hefyd rhag clefyd y fam, clefyd y gwynt, a chwllwm y gwythi, ac i gryfhau'r cylla. *edr.* PUPUR FINTYS.

BRYTWN; *Artemisia campestris*; Field Southernwood.

BUELITH. *edr.* BIWLITH.

BULADD. *edr.* BUMUSTL.

BULAS. *edr.* EIRINEN.

BULWG;

B. RHUFAIN;

} *Agrostemma Githago*; Corn Cockle.

BULWG FFRENGIG; Papaver;—Poppy.

BUMUSTL; *Cicuta virosa*; Water Cowbane, Water Hemlock.

Hwn a gyfrifir ymhlith yr erchyllaf o'r llysiuaidd wenwyn; er hynny, oddiallan y mae 'n wasanaethgar yn sugaethan, i esmwythau poen a gofid y gymmalwst, a'r cyffelyb.

Finegr ydyw'r meddygiaeth goreu rhag effaith gwenwynllyd y llysiuyn hwn,—y Gegiden gyffredin,—y Gysplys a'r cyffelyb pe digwyddai achos.

BUSTL Y DDAEAR; *Chironia Centaurium*; Centaury.

BWFFONIA; *Buffonia*;—Chickweed Toad-grass.

BWLTYS; *Nymphaea lutea*; Yellow Water Lily.

Trwyth o bwys o'r gwraidd i'r mewn galwyn o ddwr berwedig, a iachaodd darddiant allan ar fraich dyn, nid anghyffelyb i'r gwa-hanglwyf, gan i'r claf yfed o hono beintiaid hwyr a boreu.

BWRLI. *edr.* GWYRDDLING.

BWTIAS. *edr.* BOTASEN.

BWYD Y BARCUD; *Agaricus*;—Agaric.

BWYD HWY AID; *Lemna*;—Duckweed.

BWYD ELLYLLON.

B. LLYFFAINT.

} *edr.* BWYD Y BARCUD.

BYDIAWG LAS; *Glechoma hederacea*; Ground-ivy, Gill, Alehoof. *edr.*

EIDRAL.

BYDIAWG LWYD; *Artemisia vulgaris*; Mugwort.

Trwyth o'r llysiuyn hwn a gymmerir yn gyffredin rhag y cryd, neu'r ddeirton. Dram o'r dail yn bylor a ddodwyd bedair gwaith yn y dydd (gan y Dr. Home) i wraig a fuasai gwla tan glefyd y fam, a'i gloesiau, tros nifer o flynyddoedd, a hi a iachawyd mewn ychydig ddyddiau: Ni wnaeth na'r *Asafetida*, na'r *Æther* les o'r hyn lleiaf iddi. Y dail irion wedi eu hysigo, neu eu pwyo, a wnant blastr llesol iawn ar archoll, neu friw newydd gan gyllell, neu unrhyw erfyn arall.

BYDDARLLYS; *Sempervivum tectorum*; Houseleek.

Y sug ei hun, neu yn gymmysgedig a hufen, a rydd esmwythder

buan tan losg tân, neu unrhyw ennyfa, neu wres arall ar gorph dyn; ac yn gymmysgedig a mêl mae yn llesol rhag mân darddiadau, a dolur yn ngeueau plant, yr hwn a elwir y *gân*.

Nifer o feddygon a dystiant i ddynes oedranus (yn agos i Toulouse yn Ffrainge) gacl, yn gyntaf mawr lês, ac wedi hynny, ei llwyr iachau o ganger yn ei bron o hîr barhâd, trwy ddodi ar y dolur blastr neu sugaethan o ddail y llysieuyn hwn.

BYDDON CHWERW; *Eupatorium cannabinum*; Hemp Agrimony.

Dwr berwedig ar Ionaid llaw o'r ddeilen hon sydd gyfogbair, a charthlyn rhwydd lym. Wns o'r gwraidd gwedi ei ferwi mewn dwr sydd lawn ddogn; eithr yn fân ddognau e mae yn llesol i bur-eiddio y gwaed.

“O myny na bychi veddw, yf loneit plisgin wy o sudd y Fyddon chwerw!”—*Meddygon Myddfai*.

BYSEDD COCHION;

B. Y CWN;

B. ELLYLLON;

} *Digitalis purpurea*; Purple Foxglove.

Deilen o rinweddau anghyffredin yw hon; eithr mae hi môr nerthol, nad diberygl ydyw ymhel a hi, oddieithr a dwylaw celfydd iawn, gan fod pwys hanner gronyn o honi, yn bylor, yn ddogn i ddyn cryf. Er hynny mi allaf ganmol tywalltiad dwr berwedig arni, i'w arferu o'r tu allan, i olchi goryn ar wyneb, neu ryw gwr llyn-orawg arall ar gorph dyn, nid amgen, Tân iddwf, crugdarddiad, a'r cyffelyb; geill hefyd, o'r hyn lleiaf, fod mewn rhyw fesur yn llesol rhag y canger; ac i ysgafnhau'r gwaew, onid llwyr jacha efe y crugboethfflam, neu'r tandde chwyddedig.

BYSEDD YR IAR; *Raphanus Raphanistrum*; Wild Radish.

BYSWELLT; *Dactylis*;—Cock's-foot-grass.

BYWFYTH; *Sempervivum tectorum*; Houseleek.

BYWFYTH LEIAF; *Sedum acre*; Wall Pepper, Biting Stonecrop.

BYWI; *Bunium*;—Earthnut.

BYWLYS;

BYWYDOG;

} *Sedum*;—Stonecrop.

BYWYDOG LLYDANDDAIL; *Sedum Telephium*; Orpine, Live-long.

CABATSHEN. *edr.* BRESYCH.

CACAMWCCI; *Arctium Lappa*; Burdock. *edr.* CEDOWRACH.

CACAMWCCI LLEIAF; *Xanthium*;—Small Burdock.

CADAFARTH; *Sinapis arvensis*; Charlock, Wild Mustard.

“Addwyn Cadafarth yn egin.” *Taliesin.*

CAILL Y CI. *edr.* CEILLIAU.

CAINEIRIAN; *Ophrys*;—Twayblade.

CALAF; *Arundo*;—Reed.

“Rhudd rhedyn, melyn Calaf.” *Llywarch hén.*

CALA'R GETHLYDD; }
CALA'R MYNYCH; } *Arum maculatum*; Cuckow-pint, Wake Robin.

CALDRIST; *Serapias*;—Helleborine.

CALDRIST Y BANADL; *Orobanche*;—Broom-rape.

CALFELFED; *Typha*;—Cat's-tail, Reed-mace.

CALIWLYN Y MEL; *Agrimonia Eupatoria*; Common Agrimony.

CALLAWDYR; } *Lichenes foliacei*; Foliaceous Liverworts; a division
CALLOD; } of the genus LICHEN.

CAMAMIL. *edr.* CAMRI.

CAMMAIDD-WELLT. *edr.* CORWELLTYN.

CAMMINED; *Iris*;—Flower-de-luce, Iris.

CAMRI; *Anthemis nobilis*; Chamomile.

Dwr berwedig ar y blodau sydd hynod lesol i'r cylla, gan chwalu gwynt, ac iachau cnofeydd, a rhag gwrwst tufewnl, i'w yfed fel y bo achos yn peri; ac ychydig o hono yn gryf ar gythlwg a gryfha'r cylla, ac a bair awydd i fwyd; llawer o hono a bair gyfogi. Y blodau yn bylor ac yn ddogneau go helaeth (ynghylch ugain gronyn o bwys) bob pedair awr a hyn tros rai dyddiau, a yrrodd y wrach ar ffo, gwedi i amryw foddion, a arferir gan feddygon, fethu. Da yw hefyd rhag clefyd y fam. E mae'r dail a'r blodau yn fuddiol iawn yn feddygolch brwd, ac yn sugaethan, neu lysblastr. Oddi-fewn ac oddiallan hwy esmwythânt gûr a dolur yn y pen, &c. E mae i'r blodau hefyd y gair o fod yn dra gwasanaethgar rhag clefyd y graean.

CAMRI Y CWN; *Anthemis Cotula*; Stinking Mayweed, or Chamomile,

Y mae y ddeilen hon yn chwannog i wneuthur niwed i fedelwyr,

a phlant, y rhai a ddigwydd ymhel a hi, gan beri ar eu dwylaw fân chwysigl, a dolur, heb iddynt wybod yr achos.

CANCLWM; *Polygonum aviculare*; Knot-grass.

Deilen rinweddol iawn ydyw hon rhag pob math o friwiau, ac ysigtod oddimewn. Tywallter dwr berwedig ar swm o honi, ac yfer hwnnw yn glauar, neu yn oer; efe a attal, ac a ddiddosa bob math o waedlif oddimewn, ac o'r ffroenau; e mae hefyd yn llesol rhag y dolur rhydd. Os ysigir hi a'i doddi yn blastr, hi a oera lygaid a fyddant glwyfus gan wres.

CANCLWYF; *Lysimachia Nummularia*; Creeping Loose strife, Moneywort, Herb Twopence.

CANCLYMMIG; *Corrigiola littoralis*; Sand Strapwort.

CANDOLL; *Hypericum perforatum*; Perforated St. John's-wort.

Dywedir i'r dail ddifa Llyngyr; au bod yn llesol rhag troeth gwaedlyd, a chlwyf y gwaed. Y mae'r brig neu'r toppyn, pan fo ar flodeuo, neu yn ei flodau, gwedi ei ysigo yn hynod o blastr ar archoll cylllell, neu'r cyffelyb erfyn miniog; ac ynghyd a llys y gwaedlif e mae yn hynod o darfgryd, ac yn fuddiol rhag iselder ysprydoedd; triner yn yr un modd a'r té.

CANHAUAWL; *Parietaria officinalis*; Pellitory of the wall.

CANHEWIN; *Sedum Telephium*; Orpine, Live-long.

CANRHI FELEN; *Chlora perfoliata*; Yellow Centaury.

CANRHI FELEN EIDDIL; *Exacum filiforme*; Least Gentianella.

CANRHI GÔCH; *Chironia Centaurium*; Common Centaury.

CANTAFAWD. *edr.* **CANHAUAWL**.

CANWRAIDD GÔCH; *Polygonum amphibium*; Amphibious Persicaria.

CANWRAIDD LAS; *Glechoma hederacea*; Ground Ivy.

CANWRAIDD LWYD; *Artemisia vulgaris*; Mugwort.

CANWYLL YR ADAR; *Verbascum Thapsus*; Great Mullein.

CANWYLL-FRWYNEN; *Juncus effusus*; Soft Rush.

CARDDWY; *Carum Carui*; Common Caraway. *edr.* **CARWAS**.

CARN YR EBOL; *Tussilago Farfara*; Common Colt's-foot.

Sydd chwerwaid a llyslynaidd i'w archwaethu; y mae yn llesol rhag y graean a gwres yn yr elwlenau. Tywallter arno ddwr berwedig, ac yfed y clwyfus o hono yn helaeth, ac yn aml. Eithr tra rhinweddol ydyw rhag clefyd yr ysgyfaint, diffyg anadl ar pesweh;

a'r modd goreu i'w arlwyo rhag y Clefydau diweddaf ydyw, malu swm o'r dail irion a thywallt drostynt ddwr berwedig, a gadael iddynt sefyll dros nos, a rhoddi iddynt ferwad drannoeth, tros ddau funud neu dri, a 'i felysu ag ychydig fêl; yna yfed y claf ddiod (ynghylch hanner peintiaid) o'r trwyth hwn deirgwaith yn y dydd; llesol hefyd fydd ei losgi mewn pibell yn yr un modd a'r mygllys neu dybacco. Meddyg enwog (*sef Dr. Cùlen*) yn ddiweddar a 'i cafodd yn dra llesol rhag y manwynau (neu glwyf y brenin); trwyth neu ferwad o'r dail wedu eu sychu a adferasant iechyd, gwedi methu o heli'r mor, ac amryw foddion, a chyffyrïau eraill. Gwr arall (*sef Fùler*) a'n hyspysa am eneth, a deuddeg o friwiau manwynawg arni, yr hon a iachawyd wrth yfed yn helaeth iawn beunydd, dros bedwar mîs, o drwyth cryf o'r llysiuyn hwn. Hwsmonwr hynod a ddywed y gellir difetha'r llysiuyn hwn o dîr, os torrir coron neu ben y gwreiddyn yn y mîs mawrth.

CARN YR EBOL Y GERDDI; *Asarum europæum*; Asarabacca.

Pwys o 20—i—25 gronyn o'r gwraidd yn bylor sydd gyfobgair ac ysgarthaid, neu fwydiad o ynghylch dram o'r dail mewn gwin.

Y dail yn llwch a goethant y ffroenau a'r pen.

Y meddyg *Cùlen* a ddywed yn fwy hyspysol; pe sychid y gwraidd hyd yn unig y gellid ei wneud yn bylor, ei fod yn gyfobgair esmwyth, a diniwed, yn ddogneau rhwydd fychain, sef ynghylch pwys ugain gronyn neu weithiau lai na hynny. Ac ym mhlith yr holl gyffyrïau nid oes dim cyffelyb iddo am beri dyferlif o'r pen; y dail sydd oreu i'r perwyl yma. Os cymmerir i fynu i'r ffroenau pwys gronyn neu ddau dros rai nosweithiau olynol, efe a bair ddyferlif o'r ffroenau, yr hwn a barhâ dros rai dyddiau, trwy ba fodd yr iacheir yn effeithiol yr amryw glwyfon canlynol; sef dolur, neu gûr yn y pen,—y ddannodd,—dolur a gwres yn y llygaid,—a rhyw argoel o'r parlys a'r hunglwyf.

CARN YR EBOL Y MÔR; *Convolvulus Soldanella*; Sea-Bindweed.

CARNEDD; *Senecio*;—Groundsel.

CARNEDD FELEN FENYW; *Senecio vulgaris*; Common Groundsel, Simson.

Tywalltiad dwr berwedig ar y llysiuyn hwn, a hwnnw yn o gryf,

sydd gyfogbair. Y dail gwedi eu pwyo ydynt lesol iawn i'w doddi ar bennüyn, neu bennidged.

CARNEDD FELEN WRRYW; *Senecio Jacobæa*; Common Ragwort.

Os berwer gwlan mewn dwr ag alwm a thrachefn mewn trwyth o flodeu y llysiuyn hwn, e gymmer liw melyn hynod o brydferth.

CARTHEIG; *Lapsana communis*; Nipplewort.

CARWAS; *Carum Carui*; Common Carway.

Y mae 'r liâd yn llesol rhag gwendid a gwynt yn y cylla, a rhag yr wrwst, neu gwllwm y gwythi, a chlefyd y fam; y dogrn yw ynghylch scrwpl.

CARLLYS; } *Tordylium*;—Hartwort.
CARWLLYS; }

CAS GAN ARDDWR; *Ononis arvensis*; Rest harrow, Cammock.

CAS GAN BLADURWR. *edr.* **CAWEN DDU.**

CAS GAN FURSEN. *edr.* **CYWARCHEN.**

CAS GAN GYTHRAUL; *Verbena officinalis*; Common Vervain.

CASTANWYDDEN; *Fagus Castanea*; Chensut tree.

CASTANWYDDEN Y MEIRCH; *Æsculus Hippocastanum*; Horse Chesnut.

CASWENWYN; *Scabiosa succisa*; Devil's-bit Scabious.

CAWEN; (s. w.) *Sparganium*;—Bur-reed.

CAWLEN, CAWL GWYLLT. *edr.* **BRESYCH.**

CAWEN DDU; *Nardus stricta*; Mat-grass.

CAWS LLYFFAINT. *edr.* **BWYD, &c.**

CAWS LLYFFAINT DRAENOG; *Hydnum*;—Hedgehog Mushroom.

CEBYDDLYS. *edr.* **CIBELLYN.**

CECYSEN. *edr.* **CEGIDEN.**

CEDOR Y WRACH; *Spergula arvensis*; Corn Spurrey.

CEDORWYDD; *Ferula communis*; Giant Fennel.

CEDOWRACH; *Arctium Lappa*; Burdock.

Trwyth o'r gwraidd a fernir gan rai meddygon enwog, yn llawn cystal os nid gwell na 'r unrhyw o'r *Sarsaparilla*, yr hwn sydd hynod chwysbair, i deneuhau a phureiddio y gwaed. Nadder wns a hanner o'r gwraidd îr yn fân dafellau, a thywallter arnynt beintiaid a hanner o ddwr berwedig, mewn llestr pridd, a phan oero hidler ef; hyn sydd ddigon yn ddau ddogrn; twymner ei hanner a chymmysger a hanner peintiaid o lefrith, ac wns o fel,

yfer ef, un ai ar ei ben ei hun, neu ynghyd a bara yn foreu-bryd, a'r hanner arall, yn yr un modd, yn hwyr-bryd, neu swpper; neu gellir ei drin a'i yfed yn yr un modd a'r tē, tair cwpanaid neu bedair. Y mae yn hynod feddygiaeth rhag diffyg anadl,—poeri gwaed,—y gymmalwst,—y graeanwst, ac i ryddhau attalfeydd yn y Coludd. Rhag y graeanwst gellir malu'r hād ai yfed ar faidd. *edr.* MORONEN Y MAES.

CEDOWRACH LLEIAF; *Xanthium strumarium*; Small Burdock.

CEDOWYDD }
CEDOWYS } CYFFREDIN; *Inula dysenterica*; Common Fleabane.

Ymae hanesydd yn mynegi i ni i filwyr ymmerawdwr Rwssia, y rhai ydoedd flin iawn arnynt gan glefyd y gwaed, gael eu hadferu i'w hiechyd gan drwyth o'r llysieuyn hwn.

CEDRWYDDEN; *Pinus Cedrus*; Cedar of Libanus.

CEDU }
CEDW } DU; *Sinapis nigra*; Common Mustard.

Llwyaid, sef hanner wns, neu ychydig ychwaneg o'r hād yn gyfaion, neu heb eu hysigo, mewn diod o gwrw twymn a wna les anghyffredin i ddyn dan y crydcymmalau tostaf, neu'r parllys; boed i'r claf orwedd yn ei wely rai oriau ar ol cymmeryd y meddygiaeth. Tywalltiad dwr berwedig ar gryn swrn o'r hād gwedi eu hysigo sydd gyfogbair; eithr yn ddogneau mân e fydd yn wasanaethgar iawn, gan ei fod yn droethbair ac yn esmwyth ruddhau'r ymysgaroedd. Buddiol ydyw rhag diffyg anadl. O'r tu allan i'r corph e fydd yn dra buddiol rhag cryd y cymmalau, y glinwst, a'r cyffelyb. Nid oes dim mwy dewisedig i goethi, neu i gynhyrfu teimlad bywiog yn unrhyw gwr o'r corph, na had y llysieuyn hwn. Cyffelyb yn eu heffeithiau ydyw'r dū ar gwyn.

Os tywelltir hanner peintiaid o ddwr berwedig ar hanner wns o'r had gwedi ei ysigo, ynghyd a hanner wns o'r Rhuddygl mawrth, a gadael iddynt sefyll dros ennyd, a'i gymmysgu ag ychydig fêl efe a wna olch hynod rhag crygni, dolur y safn, a chorn y gwddf. Y mae had y llysieuyn hwn yn gyffelyb ei natur a'i rinweddau i wraidd y rhuddygl mawrth; edrych a ddywedpwyd yno.

CEDW GWYLLT; *Sinapis arvensis*; Charlock, Wild Mustard.

Geill y ddeilen hon wasanaethu yn dda i'w berwi yn lle bresych ynghyd a chigfwyd.

CEDW GWYN; *Sinapis alba*; White Mustard.

CEGIDEN; *Conium maculatum*; Common Hemlock.

Er bod pob rhan o'r llysieuyn lwn yn wenwynig, etto mewn dwylaw celfydd ef a all fod y feddyginiaeth llesol.

Y modd goreu i'w barottoi ydyw hel y dail pan fo y llysieuyn yn ei flodau, a phigo y man ddail oddiar y coesau a'u sychu yn yr haul, neu o flaen tân, a'u cadw yn ofalus mewn codau o bapur llwyd cryf; a phan fo achos, gwnelel hiwynt yn bylor: gellir cymmeryd o bymthed i bum gronyn ar ugain o'r man-lwch lwn ddwywaith neu dair yn y dydd. Y meddyg *Withering* a'i profodd yn llesol iawn rhag y cryd cymmalau hirbarhaus, a chlefydon eraill a dybir eu bod yn deilliaw oddiwrth surni yn y gwaed.

CEGIDEN Y DWR; *Phellandrium aquaticum*; Horsebane, Water Hemlock.

CEGIDEN FENYW; *Chærophyllym sylvestre*; Cow Parsley, Wild Chervil.

CEGIDEN WEN; *Scandix odorata*; Sweet Cicely, Great Chervil.

CEGLYNNYDD. *edr.* **CYNGLENNYDD**.

CEGYR MAWR; *Cicuta virosa*; Water Cowbane, Water Hemlock.

CEIAN, CEILYS; *Dianthus*; Pink. *edr.* **PENNIGAN**.

CEIDWAD; *Salvia officinalis*; Sage.

Ni chyfrifir, yn y dyddiau hyn, fod i'r ddeilen hon gynnifer o rinweddau ag a fyddid gynnefin yn yr hen oesoedd; eithr canmolir hi gan rai, am attal chwysiad y nôs, triner hi yn yr un modd a'r tè a chymmerer yn rhan o luniaeth; neu tywallter arni ddwr berwedig ac yfer hwnnw yn gryf weithiau yn y dydd.

CEILLIAU'R CI; *Orchis*;—Dog's-stones, Cullions, *Orchis*.

CEINIOGLYS CERNYW; *Sibthorpia europæa*; Cornish Moneywort, *Sibthorpia*.

CEIRCHEN; *Avena*;—Oat.

CEIRCH-WELLT; *Avena*;—Oat-grass.

CEIRIOSEN; (s. w.) *Prunus Cerasus*; Cherry-tree.

CEIRIOSEN Y WAUN; *Vaccinium Oxycoccus*; Cranberry.

CELYNEN; *Ilex Aquifolium*; Holly-tree.

CELYNEN MAIR; } *Ruscus aculeatus*; Butcher's Broom, Knee Holly.
C. FFRAINGC; }

CEN; Lichen;—Liverwort.

CEN Y CERRIG. *edr.* CLAFR-GEN.

CENNINEN GYFFREDIN; *Allium Porrum*; Leek.

Meddyginiaeth rhagorol rhag clefyd y garreg a'r graeanwst a ellir ei barottoi o'r llysiuyn hwn, yn y modd hyn; sef, tywallter deuchwart o ddwr meddal ar lonaid llaw helaeth o'i fânwraidd, a dodder gauad arnynt, a gadawer iddynt ferwi yn arafaidd hyd na leiheir y trwyth ynghylch yr hanner, yna yfed y claf beintiaid o hono yn y dydd, yn dair rhan, sef un ran y boreu, yr ail tu a chanol y dydd, a'r drydydd ynghylch pryd gwely; hyn sydd ddigon i ddyn llawndwf. *edr.* CRAF Y GERDDI.

CENNINEN EWINAWG; *Allium sativum*; Garlick.

CENNINEN Y BRAIN; *Scilla nutans*; Wild Hyacinth.

CENNINEN Y GWINWYDD; }
CENNINEN PEDR; } *Narcissus Pseudonarcissus*; Daffodil.

CENRHI. *edr.* CANRHI.

CERDDINEN, (S. W.) *edr.* CRIAFALLEN, (N. W.)

CERDDINEN GYFFREDIN; *Pyrus Aucuparia*; Quicken tree, Mountain Ash,

CERDDINEN DDÔF; *Pyrus domestica*; True Service tree.

CERDDINEN WEN; *Pyrus Aria*; White Beam tree.

CERDDINEN WYLLT; *Pyrus torminalis*; Wild Service tree.

CERI. *edr.* CERDDINEN.

CERIAFAL, *edr.* CRIAFALLEN.

CEULION; }
CEULON; } *Galium verum*; Cheese-rennet.

CIAWG. *edr.* CEDOWRACH.

CIBAWG; *Panicum*;—Panick-grass.

CIBELLYN; }
CIBELLYS; } *Allium Schænoprasum*; Chive Garlick.

CILGAIN; *Asphodelus*;—Asphodel.

CINGROEN; *Phallus impudicus*; Stinking Morel.

CIP Y COED; *Lichen imbricatus*; Tiled Liverwort; a division of the genus
LICHEN.

CIROS; *Rosa canina*; Dog-rose, Hep-tree.

Dail pob rhyw o'r Rhoswydd, yn enwedig hwn yma, a ganmolir yn lle Tê; gan iddynt, gwedi eu sychu yn gelfydd, roddi blas ac arogl peraid, a lliw tlws i ddwr berwedig.

CLAER. *edr.* GORCHWYRYDD.

CLAERLLYS; }
CLEYRLLYS; } *Samolus Valerandi*; Water Pimpernel.

CLAES MAIR. (s. w.) *edr.* GORCHWYRYDD.

CLAFR-GEN; *Lichen leprosus*; Leprous Liverwort; a division of the genus
LICHEN.

CLAFRLLYS; *Scabiosa*;—Scabious.

CLAFRLLYS MAWR; *Inula Helenium*; Elecampane.

CLAFRLLYS LLEIAF; *Scabiosa columbaria*; Small Scabious.

CLAIS; *Scabiosa arvensis*; Field Scabious.

CLAIS YR HYDD; *Mercurialis*;—Mercury.

CLAIS Y MOCH; *Salvia Horminum*; Purple Clary.

CLASWYDD; *Ulmus*;—Elm.

CLAUARLLYS; *Sedum acre*; Biting Stonecrop, Wall Pepper.

CLAW, CLAWAN, CLAWEN, CLEYEYN. *edr.* PENNIGAN.

CLEDDYFLYS; *Sparganium*;—Bur-reed.

CLEFRYN; *Iasione montana*; Sheep's bit, Sheep's Scabious.

CLOCH YR EOS; *Scilla nutans*; Wild Hyacinth, Hare bells.

CLOCH MABAN; *Galanthus nivalis*; Snowdrop.

CLOFFRWYM Y CYTHRAUL; }
CLOFFRWYM Y MWCCI; } *Convolvulus sepium*; Great Bindweed.

CLOR; *Bunium*;—Earthnut.

CLOR Y BRAIN; *Saxifraga granulata*; White Saxifrage.

CLOR Y MOCH; Tuber;—Truffle.

CLOWS. *edr.* PENNIGAN RHUDD-GOCH.

CLUST YR ARTH; *Sanicula europæa*; Wood Sanicle.

CLUST YR ASSEN; *Marchantia conica*; Conic Livergreen.

CLUST YR EWIG; *Daphne Laureola*; Spurge Laurel.

Y mae yn hynod lesol tan y poethgryd cymmalau; arloes-feddy-giaeth llym ydyw, ac yn fuddiol rhag y llyngyr. Yr eithaf ddogn ydyw deg gronyn o'r dail yn bylor.

CLUST Y F UWCH; } *Verbascum Thapsus*; Great Mullein, High Taper.

CLUST Y TARW; } *edr.* SIRCYN Y MELINYDD.

CLUST YR IUDEW. *edr.* CLUSTIAU 'R YSGAW.

CLUST LLYGODEN; *Cerastium*;—Mouse-ear Chickweed.

CLUSTIAU 'R DERW; *Lichen pulmonarius*; Tree Lungwort.

Y ddeilen hon a gyfrifir yn dra buddiol rhag nychdod, a chwyn yn yr ysgyfaint; Gwneler trwyth o honi, a chymysger a llefrith. Ef a chwanega beswch-boeriad, &c. nid amgen na 'r *Amlaethai*.

CLUSTIAU 'R DDAEAR; Lichen *caninus*; Ash-coloured Ground Liverwort.

CLUSTIAU 'R YSGAW; *Peziza Auricula*; Jew's ear.

CLUSTOG FAIR; *Statice Armeria*; Thrift, Sea Gilliflower.

CLWP-FRWYNEN; *Scirpus*;—Clubrush.

CLWP-FRWYNEN Y MORFA; *Scirpus maritimus*; Salt-marsh Club-rush.

Y gwraidd, gwedi eu sychu a'u malu, a arferwyd i wneuthur bara yn amseroedd prinder, neu yn niffyg ymborth.

CLYCH Y CERRIG; Lichen *pyxidatus*; Cup Lichen.

CLYCH DURAM. *edr.* COCHLAS.

CLYCH ENID; *Convallaria majalis*; Lily of the valley.

YR *Enid* hon oedd ferch i Yniwl, ac un o'r tair ardderchawg fenywod yn llys Arthur.

CLYCH Y PERTHI. *edr.* CLOFFRWYM Y MWCCI.

CLYCHLYS; *Campanula*;—Bell-flower.

CLYMLYS; }
CLYMMOG; } *Polygonum*;—Knotgrass.

CLYMMOGYN TROELLAWG; *Illecebrum verticillatum*; Whorled Knotgrass.

CNEUEN Y DDAEAR. *edr.* CYLOR.

CNWPFWOGL; *Lycopodium*;—Clubmoss.

CNWPFWOGL SYTH MWYAF; *Lycopodium Selago*; Fir club-moss.

Y rhyw hwn o fwsogl a wna garth-ddiod ac a bair gyfogi, ac a ladd lyngyr. Trwyth o hono a ddifa lau ar foch a gwartheg.

COCHLAS; *Salvia Horminum*; Purple Clary.

COCHWRAIDD; *Rubia*;—Madder.

CODEN EURAID; }
CODEN EURYCH; } *Lycoperdon*;—Puff-ball.
CODEN HYRED; }

CODOG; *Hedysarum Onobrychis*; Saintfoin.

CODOWYDD. *edr.* MEDDYG MAIR.

CODRWTH; *Silene inflata*; Bladder Campion.

“ Gwynnach oedd ei dwylaw na chenawon y godrwth.”

CODWARTH; *Atropa Belladonna*; Dwale, Deadly Nightshade.

Pob rhan o'r llysiuyn hwn sydd wenwynawl. Caled-chwydd, a

chwarenau yn y bronau, hyd yn nod o ryw 'r canger, a wasgarwyd ac a iachawyd gan osodiad y dail yn leision ar y fan. Plastr o'r gwraidd gwedi eu berwi mewn llefrith a iachaodd tynchwyddau a gweliau mall crawnllyd.

CODYWASG; *Thlaspi*; — Mithridate Mustard.

COEDGWLWM. }
COEDRWYM. } *edr.* CWLWM neu RHWYMYN Y COED.

COEDWYRDD; *Pyrola*; — Winter-green.

COEGBERLLYS; *Æthusa Cynapium*; Fool's Parsley, Lesser Hemlock.

COLUDDLYS; *Mentha Pulegium*; Pennyroyal. *edr.* BRYMLYS.

COLLEN; }
COLL-LWYN; } *CORYLUS Avellana*; Hazel-nut tree.

COLLEN FFREINIG; *Juglans regia*; Walnut.

COLWMBEIN. *edr.* MADWYSG.

COMFFRI. *edr.* CYFARDWF.

CORBYSSEN; *Ervum*; — Tare.

CORDEGEIRIAN; *Orchis ustulata*; Dwarf Orchis.

CORFANADL; *Genista tinctoria*; Dyer's Greenweed.

CORFEDWEN; *Betula nana*; Dwarf Birch.

CORFRWYNEN; *IUNCUS uliginosus*; Little bulbous Rush.

CORFWYAREN; *Rubus saxatilis*; Stone Bramble.

CORGLYMMIG; *Corrigiola littoralis*; Sand Strapwort.

CORIANDEK. *edr.* BRWYSGEDLYS.

CORN YR AFR; }
CORN Y BWCH; } *Orobanche*; — Broomrape.

CORN Y CARW; *Plantago coronopus*; Buckshorn Plantain.

CORN CARW Y MOR; *Crithmum maritimum*; Samphire.

CORN CARW Y MYNYDD; *Lycopodium clavatum*; Common Club-moss.

CORN YR HYDD. }
CORN YR JWRCH. } *edr.* CORN YR AFR.

CORNAIDD; *Anthoceros*; — Anthoceros.

CORNWLYDDYN; *Cerastium*; — Mouse-ear Chickweed.

CORONLLYS; *Pœonia officinalis*; Pœony.

COR-ROSYN; *Cistus*; — Rock-rose.

CORSEN GYFFREDIN; *Arundo Phragmites*; Common Reed.

Hon a wna lawer gwell tô ar deisi, ac yn enwedig ar fythod, a llawer mwy parhaus na gwellt.

CORSFRWYNEN; *Schoenus*;—Bog-rush.

CORSWELLT RHUDDLAS; *Sesleria cærulea*; Blue Moor-grass.

CORSWIGEN; *Viburnum Opulus*; Guelder Rose, Water Elder.

CORWELLTYN Y MORFA; *Rotbollia incurvata*; Sea Hard grass.

CORWLYDDYN; *Sagina*;—Pearlwort.

CORWREIDDRYDD; *Sherardia arvensis*; Little Field Madder.

CORWYROS; *Cornus suecica*; Dwarf Cornel.

CORWYNWYN. *edr.* CIBELLYN.

CORYSGAWEN; *Sambucus Ebulus*; Dwarf Elder.

Gyffelyb yn ei natur ydyw i'r *Ysgawen gyffredin*, ond yn gryfach, ac yn anhaws ymhel a hi. Dram a hanner o'r gwraidd, gwedi ei ferwi, a wna arloes-feddygiaeth cryf; eithr y ffrwyth addfed sydd fwy llaryaidd yn ei effaeth, ac i'w ddewis pan ellir ei gael. Dywedir fod yr hâd yn droethbair, ac yn llesol rhag y dyfrglwyf. Arogl y dail irion a darfant lygod o dai, ac Ydlofftydd.

COSTOG Y DOM; *Polygonum lapathifolium*; Pale-flowered Persicaria.

COWARCH; *Cannabis*;—Hemp. *edr.* CYWARCHEN.

CRACH EITHINEN; *Genista anglica*; Petty Whin, Needle Greenweed.

CRAF; *Allium*;—Garlick.

CRAF Y GEIFR; *Allium ursinum*; Ramsons.

Y llysiuyn hwn ym mwyd mewn *brandi*, neu ryw gyffelyb boethwlyb, sydd dra llesol rhag y graean-glwyf, neu 'r maen tostedd.

CRAF EWINAWG; } *Allium sativum*; Garlick.
CRAF Y GERDDI; }

Nid oes na dadl nac amheuaeth ym mhlith y gwyr mwyaf deallus yn nghelfyddid meddyginiaeth ynghylch rhinweddau meddygawl y tylwyth hwn o lysiau, sef y CRAF. Lleshâd y rywogaeth hon sef *Craf y gerddi*, neu 'r *Garlleg*, sydd amrywiol; hi a ysgafnhâ beswch-boeriad, a'r caethiwed llysnafeddog, neu 'r diffyg anadl yn nghleder y ddwyfron, a pheswch o hir-barhâd. Ei rhinwedd megis troethbair, tan y dyfrglwyf sydd ysbys a diddadl. Megis tarfgryd, ac i ddifa llyngyr, y mae hi yn ragorol; ac hefyd rhag y clefri, neu'r ysgyrfi, llesol ydyw. Amryw siamplau a ddangosasant ei rhinwedd rhag clefyd y garreg. Y dogn yw dram ne fwy. Yn wir aml brofiadau a eglur ddangosasant effaeth yr holl rywogaethau o dylwyth y Craf ar y maen, a'r graean, yn nghorph dyn, ac y mae

gennym bob siccrwydd i ddywedyd yn hy fod trwyth o fan wraidd y cennyn, os yfir ef yn helaeth, ac os dyfal barheir i'w gym'ryd dros ennyd o amser, yn hynod lwyddianus rhag y maen tostedd, a'r graeanwst. (*edr. y gair CENNYN.*) Gellir dwyn tystiolaeth am ddau o ddynion, tan y clefyd blîn a thôst hwnnw, ar ba rhai y teimlwyd y garreg yn y bledren, a'r offeryn sydd gan lawfeddygon i'r cyfryw berwyl, y rhai a dorwyd ac a lwyr dreuliwyd gan y trwyth hwn.

Dodiad garleg wrth wadnau y traed a berant yn aml esmwythder i'r pen, a'r ysgyfaint. Tan ryw fath o fyddardod, ewin garleg, mewn rhyw deneu-we o lîn neu sidan, a'i ddodi yn y glust, a gafwyd yn feddygiaeth effeithiol; neu gellir diferu ychydig o'r sug ar gottwm, a'i ddodi yn y glust. Gellir cym'ryd y garleg mewn amryw foddion, a than amryw ddulliau; eithr y modd goreu, a'r mwyaf effeithiol ydyw, llyngcu yr ewin yn gyfan, gwedi ei drochi mewn olew, neu eidorri yn ddarnau heb ei ysigo; Canys y mae natur poethaidd cyflym y meddygiaeth hwn yn fuan yn ehedeg ymaith, os ysiger ef, ac yn enwedig os triner ef ar dân, fel y byddid gynt gynnegin a gwneuthur, o achos hyn y rhoddwyd yn llwyr heibio y moddion hynny o'i barottoi.

CRAF Y NADROEDD; *Allium Scorodoprasum*; Viper's Garlick.

CRAFANGC YR ARTH; *Helleborus fœtidus*; Stinking Hellebore, Bear's foot, Setterwort.

Y ddeilen hon a ladd lyngyr, eithr e ddylid ei harferi o fesur ychydig, ac yn ofalus. Gellir rhoddi trwyth o ddram o'r dail irion neu bymtheg gronyn o'r dail sychion yn bylor i blant, o bedair i saith mlwydd oed, am ddau foregwaith neu dri. Sug y dail irion yn gymmysgedig a siwgr llwyd sydd dda iawn i'r un perwyl, gan wlychu'r dail a finegr cyn eu gwasgu. (Y mae'r finegr yn nadael i'r llysieuyn anghytuno a'r cylla.) Dogn i blentyn, o dwy i chwe blwydd oed, yw llonaid llwy *dé* ar bryd gwely, ac un neu ddwy dranoeth; gwneler hyn dros ddau foregwaith neu dri.

CRAFANGC YR ERYR; *Ranunculus sceleratus*; Celery-leaved Crowfoot.

Tra ysol-sur ydyw'r ddeilen hon; taer gardotteion neu glippenau a'i harferant i godi chwysigenau a rhithl doluriau ar eu cyrph, a'u haelodau, i beri tosturi dynion teimladwy, ac anadnabyddus a'u castiau twyllodrus.

CRAFANGC Y FRAN SYTH BOETHUS; *Ranunculus acris*; Upright Meadow Crowfoot.

Y mae hon, yn yr un modd ag eraill o'r tylwyth yma, yn dra gwenwynlyd; eithr y mae hi, a'r lleill yn fuddiol megis chwysiglydd, gan eu bod yn fwy buan effeithiol, ac yn fwy diniwed yn aml, na'r cylion a arferir gan feddygon i'r unrhyw berwyl.

CRAITH UN-NOS; *Prunella vulgaris*; Self-heal.

CRAMENOG; *Centaurea*;—Knapweed.

CRAWEL Y MÔCH; *Rosæ caninæ* fructus; Fruit of the Dog-rose.

CRÉFLYS BENDDIGED. *edr.* CREULYS.

CREIGBERLLYS; *Athamanta*;—Stone parsley.

CREIGLYS; *Empetrum nigrum*; Black Crow, or Crake-berry.

CREIGYMLYN; *Andræa*;—*Andræa*.

CREITHIG; *Scandix*;—Shepherd's Needle.

CREULYS BENDDIGED; *Hypericum Androsæmum*; Tutsan, Park-leaves.

CREULYS FAWR; *Sambucus Ebulus*; Dwarf Elder.

CRIAFALLEN. *edr.* CERDDINEN.

CRIAFALLEN DDOF; *Pyrus domestica*; True Service tree.

CRIAFALLEN GYFFREDIN; *Pyrus Aucuparia*; Mountain Ash, Quicken Tree.

Y ffrwyth, neu yn hytrach y ddiod a wneir o ffrwyth y pren hwn, a gyfrifir yn llesol i bureiddio y gwaed, ac i gadw y corph yn rhydd.

CRIAFALLEN WEN; *Pyrus Aria*; White Beam tree.

CRIAFALLEN WYLLT; *Pyrus torminalis*; Wild Service tree.

CRIBAU 'R BLEIDDIAU; *Arctium Lappa*; Burdock.

CRIBAU ST. FFRAID; *Betonica officinalis*; Wood Betony.

Cymmerer lwch y dail crinion i'r ffoenau ac efe a gartha ac a esmwytha 'r pen, ac a oera wres yn y llygaid. Ac os myger y dail trwy bibell, hyn hefyd a esmwytha 'r pen ac a bair, beswch-boeriad, ac a wna les i'r ysgyfaint.

CRIBAU MAIR; *Carduus marianus*; Milk-Thistle.

CRIBAU'R PANNWR; *Dipsacus fullonum*; Fuller's Teasle.

CRIBELL; *Rhinanthus Crista galli*; Yellow Rattle.

CRINLLYS; *Viola odorata, β*; White Sweet Violet.

Dywedir fod y blodau a'r hâd yn gryfion droethbair, ac yn llesol rhag y tostedd, ac i ruddhau 'r ymysgaroedd yn arafaidd. Y gwraidd

yn bylor sydd gyfogbair ac ysgarthbair. Y dogn o hanner dram i ddram a hanner.

CROENEIDD-GEN; *Lichen coriaceus*; Coriaceous Liverwort; a division of the genus LICHEN.

CROESLYS; *Galium cruciatum*; Crosswort.

CROESO-GWANWYN; *Narcissus Pseudonarcissus*; Daffodil.

CROESO-HAF; *Scilla nutans*; Wild Hyacinth, Hare-bells.

CROGEDYF; *Spiræa Filipendula*; Dropwort.

CRON.edr. EFWR.

CRONDODDAIDD; *Cotyledon Umbilicus*; Common Navel-wort.

CRONELL; *Trollius europæus*; Globe-flower.

CRON Y GWEUNYDD; *Hydrocotyle vulgaris*; Marsh Pennywort.

CRWYNLLYS; *Gentiana*;—Gentian.

CRWYNLLYS Y MORFA; *Swertia perennis*; Marsh Felwort, or Swertia.

CRYDAETHNEN; *Populus tremula*; Asp, Aspen, Trembling Poplar.

CRYDWELLT; *Briza*;—Quaking grass.

CRYDDNYDD.edr. GWYDDFID.

CRYGLYS. (llygrair.)edr. CREIGLYS.

CRYNFWSOGL; *Bartramia*;—Apple-moss.

CRYS Y BRENIN; *Hyoscyamus niger*; Common Henbane.

CUCUMER.edr. CHWERFWR.

CW; *Lactuca*;—Lettuce.

CWD Y MWG.edr. CODEN EURAID.

CWFL FWSOGL; *Encalypta*;—Extinguisher-moss.

CWEL Y MYNACH; *Aconitum Napellus*; Monk's Hood.

CWLWM YR ASGWRN; *Mercurialis perennis*; Perennial Mercury.

Niweidiol ydyw i ddefaid, a gwenwynig i ddyn.

CWLWM CARIAD; *Paris quadrifolia*; Herb Paris.

CWLWM Y COED;

CWLWM Y GWYDD;

} *Tamus communis*; Black Briony.

CWLYN Y MEL; *Agrimonia Eupatoria*; Agrimony.

Y llysieuyn hwn sydd rywawl a chryfhaol, ac a chwal attalfeydd, neu rwystrau yn yr ymysgaroedd, yn enwedig yn yr afu; y mae yn llesol rhag y dolur rhydd gwaedlyd yn y coludd, ac i gryfhau y cyfangorph. Gellir ei gymmeryd yn bylor,—yn drwyth, neu yn rhith té. E mae pob rhan o'r llysieuyn yn fuddiol, eithr y cwr uchaf o'r gwraidd yn y gwanwyn sydd oreu.

Mwydiad o'r gwraidd mewn dwr berwedig sydd llesol iawn i ddyn tan y cryd poeth.

Mwydiad chwe wns o gwr uchaf y gwraidd mewn chwart o ddwr berwedig, gwedi ei felysu ag ychydig fêl, sydd dra effeithiol rhag y cryd melyn; yfed y claf hanner peint o hono deirgwaith yn y dydd.

CWMFFRI. *edr.* CYFARDWF.

CWMIN; *Cuminum Cyminum*; Cummin.

CWPPANAU 'R DDAEAR; *Lichen pyxidatus*; Cup Liverwort.

CWT YSGYFARNOG; *Lagurus ovatus*; Hare's-tail grass.

CWYROS;

CWYRWIALEN; } *Cornus sanguinea*; Wild Cornel-tree, Dogwood.

“ Nid unnaws gwyraws a gwern.”

CYCHWLYN. *edr.* CWLYN.

CYCYLLOG;

CYCYLL-LYS;

} *Scutellaria*;—Skull-cap.

CYD-DWF; *Monotropa Hypopitis*; Yellow Bird's-nest.

CYDLLIN; *Alyssum sativum*; Common Camline, Gold of pleasure.

CYDD Y COED; *Clematis Vitalba*; Traveller's Joy.

CYFAGWY. *edr.* LLYS PEN TAI.

CYFARDWF; *Symphytum officinale*; Common Comfrey.

Y dail a'r coesau ieuange ydynt, gwedi eu berwi, yn hynod o fwydlys gyd a chigfwyd. Y gwraidd sydd glydaidd a llysnafeddog, ac yn ddilynol yn llesol rhag y tostedd,—y dolur rhydd, a chlefyd y gwaed. Cyffelyb yn ei rinwedd yw'r llysiuyn hwn i'r Malw yr hêl, eithr cyfrifir hwn yn oreu o'r ddau.

CYFLAFAN; *Conferva*;—Hair-weed.

CYFNYDD; *Cuscuta*;—Dodder.

CYFOGLYS. *edr.* GWRTHLYS.

CYFRDWY. *edr.* RHEDYN.

CYLOR; *Bunium*;—Earthnut.

“ Gnawd i foch turiaw cylor.” *Llyw. Hen.*

CYNFFON Y CABWILT;

CYNFFON Y CEILIOG;

} *Valeriana officinalis*; Great Wild Valerian.

CYNFFON Y GATH; *Typha*;—Cat's-tail, Reed-mace.

CYNFFON LLYGODEN; *Myosurus minimus*; Mouse-tail.

CYNFFON TITW ; *Rheseda Luteola* ; Weld, Dyer's-weed.

CYNGAF }
CYNGAW } MAWR. *edr.* CEDOWRACH.

CYNGAF BYCHAN ; *Xanthium strumarium* ; Small Burdock.

CYNGAF MAN ; *Agrimoniae fructus* ; Fruit of Agrimony.

CYNGAFAN ; *Galium Aparine* ; Goose-grass, Cleavers. *edr.* GWLYDDYN
Y PERTHI.

CYNGAFAN MWYAF ; *Asperugo procumbens* ; German Madwort.

CYNGHAFAWG ; *Convolvulus* ;—Bindweed.

CYNGLENNYDD YR AFON ; *Iungermannia epiphylla* ; River Star-tip.

CYNHOWLEN ; *Acer campestre* ; Common Maple.

CYPRESSWYDDEN ; *Cupressus* ;—Cypress.

CYRIAWOL. *edr.* CRIAFALLEN.

“ Cwrel, lliw Cyriawol llwyn.” *D. ab Gwil.*

CYRNOGYN ; *Phyteuma orbiculare* ; Round-headed Rampion.

CYSGIADYR ; *Solanum* ;—Night-shade.

CYWARCHEN ; *Cannabis* ;—Hemp.

Berwer yr hâd, gwedi ei ysigo, mewn llefrith, ac hidler ef, hwn sydd dda ragorol rhag peswch o hir barhâd ; ac hefyd yn enwedig rhag y cryd melyn.

CYWER Y LLAETH. *edr.* BRIGAU 'R TWYNAU.

CHWEGWRAIDD ; *Glycyrrhiza glabra* ; Liquorice.

CHWEINLYS ; *Cineraria* ;—Fleawort.

CHWERFWR ; }
CHWERWDDWR ; } *Cucumis sativus* ; Cucumber.

CHWERWLYS. *edr.* CHWERWYN LLWYD.

CHWERWLYS YR EITHIN ; *Teucrium Scorodonia* ; Wood-sage.

Gwneir o 'r ddeilen hon, ac ymenyn gwryf, eli gwasanaethgar iawn mewn perthynas i anifeiliaid ; a chan ei bod yn o debyg ei blas a'i harogl, hi a arferwyd weithiau yn lle 'r Bensoeg, neu 'r Hoppys ; eithr y mae hi yn peri uwch lliw i 'r ddiod.

Y mae hi o 'r un natur a Derlys y dwr.

CHWERWYN YR ARDD. }
CHWERWYN GWYN. } *edr.* WERMOD WEN.

CHWERWYN LLWYD. *edr.* WERMOD LWYD.

CHWERWYN Y TWYN. *edr.* CHWERWLYS YR EITHIN.

CHWYD AWYR; *Tremella meteorica*; Star-jelly.

“ Y waret dafadennau kymer chwyd awyr ac ir wynt, a hwy a ddiplannant.”—*Medd. Myddf.* E mae yn llesol rhag y gibwst neu losg eira.

CHWYN HALLT. *edr.* LLYRLYS.

CHWYS ARTHUR; *Spiræa Ulmaria*; Meadowsweet.

CHWYS YR HAUL; *Drosera*;—Sundew.

CHWYS MAIR; *Ranunculus bulbosus*; Buttercups.

CHWYSIGENWRAIDD; *Utricularia*;—Bladderwort.

CHWYSOGLLEN; *Rumex acutus*; Sharp Dock.

DAEARLLYS; *Pæonia officinalis*; Pæony.

DAGRAU ADDAF; *Staphylea pinnata*; Bladder-nut tree.

DAGRAU MAIR; *Primula veris*; Cowslip, Paigle.

DAIL Y CWRW. *edr.* LLAWRWYDDEN.

DAIL Y DARGOD. *edr.* SIRCYN Y MELINYDD.

DAIL Y FENDDIGED; *Hypericum Androsæmum*; Tutsan.

DAIL Y GRON. *edr.* CRONDODDAIDD.

DAIL Y GRON LLEIAF. *edr.* CRON Y GWEUNYDD.

DAIL Y MELFED. *edr.* TEWBANNOG.

DAIL Y TRYFAN; *Tussilago Petasites*; Butter-bur.

Tri pheintiaid o ddwr berwedig ar ddram o gopa ne gwr uchaf (canys y rhan honno yn unig sydd llesol) o'r gwraidd, sydd feddyginiaeth tra rhagorol, ac effeithiol ar ddechreuad cryd poeth; yfed y claf ddiod, ynghylch hanner peintiaid, o hwn yn dwymn ambell waith, ym mhen pob awr, neu ddwy, neu dair, pan ddigwydd iddo ddeffroi o gwsg, os hynny a ddaw arno. Y mae'r Meddyg *Hil* yn mynegi iddo ef iachau nifer o gleifion a'r cyffyr diniwed hwn yn unig, gan borthi'r claf a'r meddyglyn hwn yn aml; eithr os y clefyd fydd hîr barhaus, ac yn trymhau, angenrhaid fydd i'r claf gymmeryd chwe gronyn o'r gwraidd gwedi ei sychu o flaen y tân, a'i falu yn bylor, a pharhau i yfed y llyn megis o'r blaen; eithr os, bydd y claf yn alaru ar y meddyglyn, geill yfed yn ei le ef ddwr oddiar y wenylllys (*Bawm y gerddi*) ac ychydig o ryw suran yn gymmysgedig, a hynny yn helaeth, ond parhaed i gymmeryd y pylor bob chwe awr.

DAIL Y TWRCH; *Hypericum Androsæmum*; Tutsan, Parkleaves.

DALEN DDA; *Euphorbia*;—Spurge. *edr.* FFLAMGOED.

DALEN MEIWON. *edr.* MEIWYN.

DALFEDEL. *edr.* TALFEDEL.

DANADLEN; *Urtica*;—Nettle.

DANADLEN FWYAF; *Urtica dioica*; Great Nettle.

Gellir trin coesau 'r llysiuyn hwn i wneuthur math o liain, yr hwn sydd mwy parhäus, a gwasanaethgar, na 'r hwn a wneir o llin. Yn Sir Amwythig y gwelir, yn agos i fythod, glyttiau o dir lle yr amaethir y rywogaeth hon i 'r perwyl hwn.

Trigolion Rwssia a liwiant wlan o wyrdd tæg a sug y dail, ac o felyn da a 'r gwraidd.

Yr Ysgottiad a wnant gywer da o ferwad cryf o 'r ddeilen hon, gan roddi ynghylch dau bwys o halen at dri pheintiaid o 'r trwyth, a 'i gadw mewn costrelau at wasanaeth; fe ai cyfrifir yn well,—mwy blasus, ac iachus na 'r caul cyffredin.

Aelodau a darawyd a 'r parlys a iachawyd gan eu cyhwrdd, neu eu curo a dynad poethion, sef a hon, neu un o 'r rhywogaethau eraill. Yn y gwanwyn pan fyddo hon yn dyner ac ieuangc y mae hi yn hynod o fwydlys gwedi ei berwi, yn enwedig gyd a chigfwyd hallt, neu i wneuthur cawl o honi ynghyd a bwyd.

Y mae hi yn droethbair, yn fuddiol tan glefyd y graean, y llwg, y gymmalwst, a 'r cryd melyn.

DANADLEN DDALL. }
D. FARW,—D. FUD. } *edr.* MARDDANADLEN.

DANNOGEN; *Betonica officinalis*; Wood Betony.

DANNOGEN Y DWR; *Scrophularia aquatica*; Water Figwort, Water Betony.

DANT Y CI; *Dactylis glomerata*; Cock's-foot grass.

DANT Y LLEW; *Leontodon Taraxacum*; Common Dandelion.

Y sug, neu drwyth cryf o bob rhan o 'r llysiuyn hwn, yn enwedig y gwraidd, sydd droethbair hynod, ac yn fuddiol rhag rhwystrad yn yr ymysgaroedd neu 'r coluddion, rhag y cryd melyn, y dyfrglwyf, clefydau yr ysgyfaint, a tharddiadau yn y croen. Y dogn yw dwy wns neu ychwaneg o 'r sug, neu ddiod o 'r trwyth deirgwaith neu bedair yn y dydd.

DANT Y LLEW LLEIAF. *edr.* PERADYL.

DANT Y PYSGODYN; *Serratula tinctoria*; Saw-wort.

DAR; *Quercus*;—Oak. *edr.* DERWEN.

“Gnawd nyth eryr ym mlaen Dar.” *Llyw. Hen.*

DAT. *edr.* GWRTHBWYS.

DAUWYNEBOG; *Viola tricolor*; Pansy Violet, Heart's ease.

DEILEN DDU DDA; *Scrophularia nodosa*; Knotty-rooted Figwort.

Moch crestlyd a iacheir gan eu golchi a thrwyth o'r dail.

DEINTLYS; *Dentaria bulbifera*; Coralwort.

DEINTLYS CENOG; *Lathræa squamaria*; Toothwort.

DERIG; *Dryas octopetala*; Mountain Avens.

DERLYS }
DERWLYS } Y DWR; *Teucrium Scordium*; Water Germander.

Pylor o honi a ladd lyngyr, trwyth o honi sydd lesol i dwymn-olchi hen fraen-ddoluriau.

DERLYS Y FAGWYR; *Teucrium Chamædrys*; Wall Germander.

Y mae i'r ddeilen hon y gair o fod yn esmwyth arloesaidd, a chryfhaol. Y mae hi o'r un natur a'r *Perchwerwyn*, ac yn ddily-nol yn fuddiol rhag peswch, diffyg anadl, y gormwyth, ac attalfeydd yn yr ysgyfaint.

DERLYS Y GOEDWIG. *edr.* CHWERWLYS YR EITHIN.

DERWEN. *edr.* DAR.

Natur a rhinwedd ryw mawl rhisgl y dderwen, neu'r afala, sef y cnapiau a dyfant yn rhith cnau ar y dail, sydd wasanaethgar mewn amryw foddion meddygawl; sef trwyth o honynt, pan fyddo'r cylla yn wan a'r corph yn llesg, ar ol clefyd neu ar ryw achos arall. Meddyginiaeth hefyd yw rhag y cryd dyspeidiol, y dolur rhydd, clefyd y gwaed, a phob math o ddylif anghymedrol arall. Y dogn yn bylor yw o chwe gronyn i scrwpl, ddwywaith neu dair yn y dydd; neu berwer wns mewn chwart o ddwr hyd na leiheir yr hanner, hidler, ac yfer o hono ddwy wns, ddwywaith yn y ddydd. Gwrandewch pa beth a ddywed yr hen *Feddygon Myddfai*; “Cymmer fès a chras, a gwna yn bylor, dod lwyaid mewn diodaid o gwrw da, ac yf yn dwymyn bob bore, dros wythnos i naw diwarnod, a gorwedd yn dy wely awr neu ddwy.”—Ac mewn man arall; “bwrw lwyaid ar dy ddiod nos a bore; da yw i bob dyn gwau o gorph wedi ferwi mewn llaeth geifr.”

Y dderwen fwyaf ei maintioli, yr ym ni yn cofio clywed am dani,

oedd “ Brenhinbren y ganllwyd ” neu ’r “ Pren teg o ’r ganllwyd ; ” ynghylch tair troedfedd uwch wyneb y tir yr oedd hi yn chwe troedfedd a ’r ugain o’i hamgylch ; uchder y bon, hyd at y fforch, oedd pymtheg troedfedd ; O dair o’i changenau y gwnaed tair paladr melin. Hi a werthwyd ynghylch y flwyddyn 1730 am £60 : 0 : 0.

DERWEN Y DDAEAR. *edr.* DERLYS.

DERWEN CAERSALEM ; *Chenopodium Botrys* ; Oak of Jerusalem.

DERWEN FENDIGAID ; *Verbena officinalis* ; Common Vervain.

DERWEN ANWYW ; *Quercus Ilex* ; Evergreen Oak.

DIADWYTH ; *Valeriana Locusta* ; Corn Salad, Lamb’s Lettuce.

DIADDYRN ; *Adoxa Moschatellina* ; Moschatel.

DIAWDWYDD. *edr.* LLAWRWYDDEN.

DIBEDOLIAD Y MEIRCH. *edr.* LLOER REDYNEN.

DIBYNLOR. *edr.* GYSPLYS.

DIDOL. *edr.* LLYS Y DDIDOL.

DIFLAS. *edr.* EURLLYS.

DIGOLL LWYD ; *Gnaphalium minimum* ; Least Cudweed.

DILOSG ; *Sempervivum tectorum* ; House-leek.

DILWYDD FELEN ; *Chelidonium majus* ; Celandine.

Ei sug sydd surboeth, ac a iacha marchwaint, a ’r tarddwreimyn ; ac, wedi ei dymheru a dwr, a dyn ymaith faglau neu dywyllni oddiar lygaid, y mae iddo ’r enw o fod yn effeithiol rhag y cryd melyn a ’r dyspeidiol, ac i ruddhau yr ymysgaroedd ; Y dogn ydyw hanner dram, neu ychwaneg, o ’r gwraidd gwedi ei sychu a ’i falu ; neu tywalltiad dwr berwedig ar ddram neu ddram a hanner o hono yn îr, neu dri neu bedwar dyferyn o’i sug melyn mewn rhyw ddiad, neu ddwr. Y mae hefyd yn dda rhag y costi a’r ddafaden ddof.

DINODD ; *Scleranthus* ;——Knewell.

DIODWYD. *edr.* LLAWRWYDDEN.

DIOGLYS MERLLYN ; *Isoetes lacustris* ; Quillwort.

DISAWR ; *Hesperis inodora* ; Scentless Dame’s Violet.

DISTREWLYS ; *Achillea Ptarmica* ; Sneese-wort Yarrow, Goosetongue.

DITAIN ; }
DITAWNT ; } *Dictamnus albus* ; Dittany, Fraxinella.

DITAIN LEIAF ; *Achillea Ageratum* ; Maudlin.

DIWLITH ; }
DIWLYDD ; } *Adiantum Capillus Veneris* ; True Maidenhair.

DIWYTHL FEDI; *Anagallis arvensis*; Pimpernel.

DRAENEN DDU; *Prunus spinosa*; Sloe tree, Black thorn.

Y dail tyner gwedi eu sychu a wasanaethant yn oreu o ddim a brofwyd yn lle *té*. Mwydiad o ddyrnaid o'r blodau mewn dwr berwedig sydd garthddiod esmwyth a diniwed. Y ffrwyth sydd rwymawl, ac yn llesol pan fyddo y cyfryw yn gyfaddas, ac, ynghyd ag ychydig fêl, a wna olch llesol rhag dolur o'r safn, a'r gwddf. Rhai a dybiant fod pigiad y draen yn wenwynllyd, yn enwedig ynghylch amser y cynhauaf.

DRAENEN YSBINUS; *Berberis vulgaris*; Barberry.

DRAENEN WEN; }
DR. YSPYDDADEN; } *Mespilus Oxyacantha*; Haw-thorn, White-thorn.

DREWG; }
DREWLYS; } Papaver;—Poppy.

DREWGOED; *Anagyris*;—Stinking bean trefoil.

DRIGON; }
DRINGOL; } *Rumex Acetosella*; Sheep's Sorrel.

DRINGIEDYDD. *edr.* CYDD Y COED.

DRYCH GWENER; *Campanula hybrida*; Corn Bell flower.

DRYDON. *edr.* CWLYN Y MEL.

DUDDRAENEN. *edr.* DRAENEN.

DUEGREDDYNEN; *Asplenium*;—Spleenwort.

DUEGREDDYNEN FEDDYGAWL; *Scolopendrium Ceterach*; Common scaly Spleenwort.

DUGLWYD; *Ononis arvensis*; Rest-harrow, Cammock.

DUGOESOG; *Asplenium Adiantum nigrum*; Black Maidenhair.

DULYS; *Smyrnium Olusatrum*; Alexanders.

DUWALLT Y FORWYN. *edr.* DUGOESOG.

DWYDDALEN; *Ophrys ovata*; Common Twayblade.

DWYFAWG; *Betonica officinalis*; Wood Betony.

DWYGEINIOLGLYS; *Lysimachia Nummularia*; Moneywort, Creeping Loose Strife, Herb twopence.

DYFR-FORONEN; *Sium*;—Water Parsnep.

DYFR-FORONEN SWPFLODEUOG; *Sium nodiflorum*; Procumbent Water Parsnep.

Tair llwyaid o sug y llysiuyn cyffredin hwn, deirgwaith yn y dydd, a iachaodd blentyn chwe blwydd oed o haint, neu darddia-

dau ar y croen, o hir barhâd, ac nid anghyffelyb i'r gwahanglwyf. Dynion mewn oedran a dderbyniasant y lleshâd mwyaf dan y cyffelyb glefydon, gan gymmeryd tair neu bedair wns bob boreu o'r unrhyw; ac nid oedd mewn un modd yn anghytuno a'r pen, na'r cylla, na'r ymysgaroedd. *Withering.*

DYFR FWSOGL TRIOCHROG; *Fontinalis antipyretica*; Great Water-moss.

DYFR LYRIAD; *Alisma*:—Water plantain.

DYFRLLYS; *Potamogeton*;—Pondweed.

DYFRWLYDDYN; *Montia fontana*; Water Chick-weed, Blinks.

DYLUSG; *Fucus palmatus*; Palmated Sea-weed, Dulse.

DYNAD; }
DYNHADEN; } *Urtica*;—Nettle.

DYNAD DDALL, &c. *edr.* MARDDANADLEN.

DYRYSIEN; }
DYRYSLWYN; } *Rubus*;—Bramble.

“ Archaf it' na mynych wraig, hyd pan welych ddyrysien deuben-awg ar fy mêdd.”

DYSTREWLYS; *Achillea Ptarmica*; Sneesewort Yarrow, Goosetongue.

Llwhch o'r dail, i'w gymmeryd i'r ffroenau, a bair ddystrewi ac a goetha, ac a gartha y pen.

EBOLGARN; *Tussilago Farfara*; Colt's foot.

EBOLGARN Y GERDDI; *Asarum europæum*; Asarabacca.

EBOLGARN Y MOR; *Convolvulus Soldanella*; Sea Bindweed.

EDAFEDDOG; *Gnaphalium*;—Cudweed.

EDAFEDDOG LWYD; *Gnaphalium germanicum*; Common Cudweed.

Y ddeilen hon a roddir i anifeiliaid rhag clefyd y gwaed; ac hi a gafwyd yn llesol i ddynol ryw tan yr unrhyw glefyd; sef trwyth o honi.

EDAUFWSOGL; *Bryum*;—Thread-moss.

EFRE; }
EFRYN; } *Lolium*;—Darnel.

EFWR; }
EFYRLLYS; } *Heracleum Sphondylium*; Cow-parsnep.

“ Melyn eithin, erin Efwr.” *Llyw. Hen.*

“ Osglawg blaen Derw, chwerw chwaith On,

“ Chweg Efwr.” — *Llyw. Hen.*

Y mae achos i ni feddwl oddiwrth yr ymadrodd hwn, o waith Llywarch Hen, mai cysson oedd tyb trigolion y wlad yma, yn y cynoesoedd, a thrigolion Camschatca yn yr oes hon, ynghylch y llysiuyn hwn; o herwydd hwy a'i galwant y *melus lysiueyn*, ac a fwytant y coesau gwedi eu piliaw; ac weithiau hwy a'u rhoddant ynghrog i sychu, ym mha waith hwy a daenellir a math o bylor melusaidd, ac eu cyfrifir yn un o'u danteithion; hwy hefyd a ddystylliant o hono boethlyn nid anghyffelyb i *frandi*. Eraill hefyd o drigolion gwledydd gogleddawl ewrop a ddarllawant o hono ddiod, yr hon a yf y bobl isel-radd yn lle cwrw.

EFFROS; *Euphrasia officinalis*; Eye-bright.

Dywedir ei fod yn fuddiol i'r golwg, naill gan ei gymmeryd yn bylor, neu gan yfed tywalltiad dwr berwedig oddiarno, neu gan osod y llysiuyn, gwedi ei ysigo, ar y llygaid; y mae iddo hefyd y gair o fod yn llesol rhag y cryd melyn.

EGEL; *Cyclamen europæum*; Sow-bread.

EGFAEN, Ffrwyth yr

EGFAENWYDD; *Mespilus Oxyacantha*; Hawthorn, Whitethorn.

“ Dwy Egfaen deg fwynaidd.” — *D. ab Gwil. i rudd merch.*

EGLYN; *Chrysosplenium*; — Golden Saxifrage.

EGROESEN, ffrwyth yr

EGROESWYDD; *Rosa canina*; Dog-rose. *edr.* CIROS.

“ Grisial ynghylch egroesen.” — *I rudd merch.*

EGYLLT; *Ranunculus*; — Crowfoot.

EIDRAL; *Glechoma hederacea*; Ground Ivy, Gill, Alehoof.

Sug y ddeilen hon, yn gymmysgedig ag ychydig win, a dyn ymaith dywyllni oddiar lygad march, os arferir hwyr a boreu. Y mae trwyth neu fwydiad o honi mewn dwr berwedig, ynghyd ag ychydig fêl, yn llesol iawn rhag y peswch, i'w yfed yn lle *té* yn foreu-fwyd, ac yn aml yn y dydd.

EIDRAN; *Origanum vulgare*, *var.* Pot Marjoram.

EIDDEW; *Hedera Helix*; Ivy.

Awdur hynod (*sef Hâler*) a ddywed bod y dail yn dra rhinwe-

ddol rhag y clefyd di-dycciant ymborth. Y grawn ydynt gyfogbair ac ysgarthbair.

EIDDEW 'R DDAEAR. *edr.* EIDRAL.

EIDDIAR. *edr.* GRUG.

EIDDILWELLYN CYNNAR; *Knappia agrostidea*; Early Knappia, Anglesey Sand-grass.

EIDDIORWG. *edr.* EIDDEW.

“ Car Eiddiorwg cyw 'r ddera.”—*D. ab Gwil. i'r ddylluan.*

EILGOROS; *Azalea procumbens*; Trailing Azalea.

EIGRYN; *Briza*;—Quaking grass, *Crydwellt.*

EILUN BRIWEG; *Cherleria sedoides*; Dwarf Cherleria, Mossy Cyphel.

EIRIAWL. *edr.* CLOCH MABAN.

EIRIN BULAS; *Prunus insititia*; Bullace tree.

EIRIN Y CI; *Orchis*;—Dog's stones, Cullions.

EIRIN GWION; ffrwyth y WINWYDDEN DDU.

EIRIN GWLANOG; *Amygdalus Persica*; Peach.

EIRIN MAIR. *edr.* GWYFON.

EIRINBERTH. *edr.* DRAENEN DDU.

EIRINBREN; *Prunus domestica*; Plum-tree.

EIRINLLYS. *edr.* EURINLLYS.

EIRY AIDD; *Leucojum aestivum*; Summer Snowflake.

EITHINEN; *Ulex*;—Gorse, Furze.

“ Hardd blodau eithin, eithr ym mhlith drain llymion y tyfant.”

Diarh.

EITHINEN BER; }
EITH. Y CWRW; } *Juniperus*;—Juniper.

EITHINEN FREINIG; *Ulex europæus*; Common Furze.

EITHINEN YR IAR; *Genista anglica*; Petty Whin, Needle Greenweed.

EITHINFYW; *Juniperus Sabina*; Savine.

O bump gronyn i scrwpl o'r dail sychion yn bylor sydd llesol rhag lyngyr, ac i hwylio teithi gwragedd.

ELEBWR. *edr.* CRAFANGC YR ARTH.

ELESTREN; *Lilium*;—Lily.

ELINOG; *Solanum Dulcamara*; Woody Night-shade, Bitter-sweet.

Hwn a wna hynod o feddygiaeth i atgyweirio tymmer y corph, ac i buro 'r gwaed. (*Boerhaave.*) Trwyth o'r gwaiail ieuaingc sydd

feddyginiaeth rhagorol rhag y cryd cymmalau llymdost, ennynfeydd, cryd poeth, attaliad teithi gwraig a 'r cymhibau. (*Lin.*) *Dr Hil* a ddywed ei fod yn effeithiol tan glefyd yr ysgyfaint a diffyg anadl. Gellir ei gasglu yn y gwanwyn, neu ddiwedd y cynhauaf. Tywallter peint o ddwr berwedig ar ddwy ddram o 'r coesau gwedi eu naddu yn fan; gwedi iddynt sefyll dros hanner awr, rhaid yw eu berwi dros chwarter awr; y dogn yw ar y cyntaf hanner wns, yn gymmysgedig a llefrith, ac yn y man, gellir chwanegu y ddogh i dri chwarter wns.

ELINOG GOCH; *Polygonum Persicaria*; Spotted Arsmart.

ELISAWNDYR. *edr.* DULYS.

ELLAST; *Carlina vulgaris*; Common Carline Thistle.

Dywedir fod hwn yn feddyginiaeth rhagorol rhag clwyf y fam.—
Amæn. Acad. III. 64.

ENGRAFF; *Butomus umbellatus*; Flowering Rush.

ERBIN; *Thymus Calamintha*; Common Calamint.

Poethach a mwy llym ydyw na 'r *Mintys*, eithr go gyffelyb yn ei natur; Y mae yn llesol i'r cylla,—i chwalu gwynt, ac i esmythau cnofeydd yn y coludd. Y mae iddo enw da am rwyddhau neu ddwyn ymlaen teithi benywod.

Erbin oedd dywysog dyfnaint ynghylch canol y bummed ganrhif.

ERCHWAINT, *edr.* ERWAINT.

ERFINEN; *Brassica Rapa*; Turnep.

Dywedir nad ydyw fwyd cyfaddas i rai beichiogion, nac i'r sawl sydd chwannog i glefyd y fam, neu wynt; eithr hi a ryddhâ y coluddion, ac a bureiddia y gwaed. *Meddygon Myddfai* a ddywedant fod yr had yn dda rhag y tostedd.

ERFINEN YR YD; *Brassica Napus*; Rape, Navew, Coleseed.

ERFINEN Y COED; *Tamus communis*; Black Briony.

ERINLLYS. *edr.* EURINLLYS.

ERLLYRIAD. *edr.* LLYRIAD.

ERLLYSG; *Vinca minor*; Lesser Periwinkle.

ERWAINT; *Spiræa Ulmaria*; Meadow-sweet.

ESGARLLYS. *edr.* ESGORLLYS.

ESGID FAIR; *Cypripedium Calceolus*; Ladies' Slipper.

ESGIDIAU 'R GÔG; *Viola odorata*; Sweet Violet. *edr.* CRINLLYS.

ESGOB GWYN. (*llygrair*) *edr.* ASPYGAN.

ESGOBLYS; *Ammi majus*; Bishop's weed.

ESGORLLYS BYCHAN; *Aristolochia Clematitis*; Climbing Birthwort.

ESGORLLYS CRWN; *Aristolochia rotunda*; Round Birthwort.

ESGORLLYS HIR; *Aristolochia longa*; Long Birthwort.

EUAD; *Dianthus*;—Pink.

EULUNBERLLYS; *Caucalis*;—Hedge Parsley, Bur-parsley, Stone Parsley.

EURAFAL; *Citrus Aurantium*; Orange.

EURBERTH. *edr.* EURDDRAENEN.

“ Bod eurberth mor anferth wyd

“ Beichlwyn ar ên gwr bochlwyd.”

Rhys Goch o eryri i'w farf.

EURDDANADL; *Galeobdolon luteum*; Yellow Dead-nettle, Weasel-snout.

EURDDRAENAN; *Ribes Uva crispera*; Smooth Gooseberry.

EURDDRAENEN DDU; *Ribes nigrum*; Black Currant.

EURFAL. *edr.* EURAFAL.

EURFANADL; *Genista tinctoria*; Dyer's Greenweed.

EURINLLYS; *Hypericum*;—St. John's wort.

EURLLYS; *Atriplex*;—Orache.

EURON; *Cytisus Laburnum*; Bean-trefoil-tree.

EURWALLT Y FORWYN; *Polytrichum commune*; Common Hair-moss.

EURWERNEN; *Tilia europæa*; Lime tree, Linden tree.

EURWIALEN; *Solidago Virgaurea*; Golden-rod.

Hynod ydyw y llysieuyn hwn am iachau briwiau o'r ty mewn a'r tu allan i'r corph; rhinweddol yw rhag y graean yn yr arenau, a'r maen tostedd. Y mae hefyd yn llesol rhag poeri gwaed,—y dolur rhydd, a chlefyd y gwaed; sef mwydiad o hono mewn dwr berwedig iw yfed yn helaeth.

EWNOFIAU GWYLLTION; *Hippocrepis comosa*; Horse-shoe Vetch.

EWFFRUS. *edr.* EFFROS.

EWR. *edr.* EFWR.

FALERIAN. *edr.* CYNFFON Y CABWLLT.

FANWYLYD; *Geum urbanum*; Common Avens, Herb Bennet.

FEDON, FEDWEN, FEDD-DON, FYDDON, CHWERW. *edr.* BYDDON.

FERFAEN. *edr.* BRIW'R MARCH.

FIOLED. *edr.* GWIOLYDD.

FIOLED FELEN AUAF. *edr.* MELYN Y GAUAF.

FIOLED FRAITH. *edr.* TRILLIW.

FYRR; *Abies*.

“ Ap howel fain a'r pawl fyrr.”—*Dav. Lex.*

FFACBYSEN. *edr.* FFUGBYSEN.

FFAEN; *Vicia Faba*; Bean.

FFAEN CORS; *Menyanthes trifoliata*; Buck-bean, Marsh-trefoil.

Mwydiad o'r dail mewn dwr berwedig sydd dra llesol rhag y cryd cymmalau, y llwg, y cryd melyn a'r dyfrglwyf.

Dram o'r pylor sydd gyfogbair, ac a arloesa y coluddion, ac a ladd y llyngyr. Dwy wns a wasanaetha yn lle pwys o *hoppys*, lle y digwyddo prinder o'r llysieuyn hwnnw. Cyfrifir y mwydiad yn well meddygiaeth na'r pylor.

FFAEN FFRENGIG; *Phaseolus vulgaris*; Kidney-bean.

FFAEN Y MÔCH; *Hyoscyamus niger*; Common Henbane.

FFAEN TALIESYN. *edr.* LLYS TALIESYN.

FFAWYDDEN; *Fagus sylvatica*; Beech.

“ Mal y môch am y ffawydd.”—*Diarh.*

FFEINIDWYDD. *edr.* FFYNIDWYDD.

FFENIGL; *Anethum Fœniculum*; Common Fennel.

Y mae'r had yn llesol rhag gwendid a gwynt yn y cylla, a'r tostedd.

“ Pwy bynnac vo ry vras yvet y fenygul a hynny a'e kulaha.”—*Medd. Myddf.*

FFENIGL Y CWN; *Pyrethrum inodorum*; Scentless Mayweed.

FFENIGL HELEN LUEDDAWG; *Meum athamanticum*; Spignel, Meu, Bald-money.

Yr had peraroglaidd sydd llesol i'r cylla, ac i chwalu gwynt.

FFENIGL YR HWCH; } *Peucedanum officinale*; Sulphurwort, Hog's
FFENIGL Y MOCH; } fennel.

FFENIGL Y MÔR; *Crithmum maritimum*; Samphire.

FFENIGL TRYMSAWR. *edr.* GWEWYRLLYS.

FFETTUR; *Avena fatua*; Wild Oat, Haver.

FFIGYSWYDDEN; } *Ficus Carica*; Figtree.
FFIGYSBREN; }

FFIOL Y FFRIDD. (*Ulygrair*) *edr.* FFION, &c.

FFION Y FFRIDD; *Digitalis purpurea*; Purple Foxglove.

FFIOL-GEN; Lichen *pyxidatus*; Cup Liverwort: a division of the genus
LICHEN.

FFIOLELL; }
FFIOL-REDYNEN; } *Cyathea*;—Cup-fern.

FFLAMGOED; *Euphorbia*;—Spurge.

Pob un o'r tylwyth hwn sydd dra llymsur, ac yn ysu cnawd dyn.

Y sug a bair i ddaffaden ddof ar law neu wyneb, neu gorn ar droed
ddiflanu; dyferyn o hono i dwll mewn daint a esmwythâ'r gofid,
gan farweiddio y gieuyn.

FFLAMGOED FECHAN; *Euphorbia Peplus*; Petty Spurge.

FFLWR DY LÎS. *edr.* CAMMINED.

FFON Y BUGAIL; *Dipsacus pilsus*; Small Teasel, Shepherd's rod.

FFON Y PLANT; *Typha latifolia*; Cat's tail, Reed mace.

FFRITHLYS; }
FFRITHOGEN; } *Anemone nemorosa*; Wood Anemone.

FFROMLYS; *Impatiens*;—Yellow Balsam, Touch me not.

FFUGBYSEN; *Vicia*;—Vetch.

FFUNELL. (*llygrair*) *edr.* FFENIGL.

FFWGWS; *Nicotiana Tabacum*; Tobacco.

FFWNG; *Fungus*;—Mushroom.

FFWNG Y MOCH; Tuber;—Truffle.

FFYNIDWYDD; *Pinus sylvestris*; Scotch Fir.

FFYNIDWYDD-FWSOGL; *Lycopodium Selago*; Fir Club-moss.

FFYNWEWYR ELLYLLON. }
FFYNWEWYR Y PLANT. } *edr.* FFON Y PLANT.

GARDDWY. *edr.* CARDDWY.

GARLLEG; *Allium sativum*; Garlick. *edr.* CRAP.

GARLLEG GWYLLT; *Allium vineale*; Crow garlick.

GARLLEGOG; }
GARLLEG-FERWR; } *Erysimum Alliaria*; Garlick Hedge mustard,
Jack by the hedge, Sauce alone.

Dwr berwedig ar y llysieuyn bwn sydd nerthol chwysbair,
troethbair, ac yn dda iawn i bureiddio'r gwaed; llesol hefyd yw
rhag clefyd yr ysgyfaint, a diffyg anadl. Y dail, gwedi eu ysigo,
ynghyd a gwin a iachâodd fadredd, neu fraenedd yn y cnawd ar

goes dyn, yr hon a dorrwyd gan ddyrnod, yr hwn a barasai friw yn yr un pryd.

GEFELL-LYS; *Ophrys ovata*; Tway-blade.

GEFELL-LYS Y GORS; *Malaxis paludosa*; Marsh tender Tway-blade.

GELYST. *edr.* GELLHESGEN.

GELLHESGEN; *Iris Pseudacorus*; Water Flower-de-luce.

Cnoi dernyn o'r gwraidd sydd hynod rhag y ddannodd. Y sug, os cymmerir i'r ffroenau, sydd llesol iawn iw coethi, ac i ddofi cûr neu ddolur o'r pen; y mae'r gwraidd, wedi ei sychu yn ofalus, yn llesol rhag y darymred, neu'r dolur rhudd. Y gwraidd îr sydd ysgarthaidd cryf, canys pedwarugain dyferyn o'r sug, pob awr neu ddwy a barasant arloes helaethlawn o'r ymysgaroedd, pan fethasai cyffyrïau cryfion eraill, sef *Jalap*, *Gamboge*, &c. ac wrth anghwanegu y dogn a pharhau i'w gymmeryd dros ennyd o amser, efe a lwyr iachaodd dyfrglwyf tost o hir barhâd. Y gwraidd hynaf ydyw'r goreu, a'r mwyaf effeithiol. Y mae'r sug hefyd yn llesol iw ddodi ar darddiadau yn y croen, sef dyfrwreinyn, a'r cyffelyb.

GELLHESGEN PERAROGL; *Acorus Calamus*; Sweet Flag.

GELLHESGEN YR YD; *Gladiolus*;—Corn Flag.

GELLYGBREN; *Pyrus communis*; Pear tree.

GELLYGLYS; *Pyrola*;—Winter green.

GEUBERLLYS; *Æthusa Cynapium*; Fool's Parsley.

GEULIN Y FORWYN; *Thesium linophyllum*; Bastard Toad-flax.

GEUPERWRAIDD; *Astragalus glycyphyllos*; Sweet Milk-vetch, Wild Liquorice.

GEWYNLLYS; } *Ruscus aculeatus*; Butcher's Broom.

GIEULYS; }

GINGROEN; *Phallus impudicus*; Stinking Morel.

GINGROEN FECHAN. *edr.* LLIN Y FORWYN.

GITH. *edr.* BULWG.

GITHRAN; } *Sison*;—Honewort.

GITHROG; }

GLAS; } *Isatis tinctoria*; Woad.

GLASDDU; }

GLASLYS; }

“ A'r hwn y lliwiau'r Brython gynt eu hwynebaw, i gael bod yn

erchyll yn rhyfel."—T. W. Dywedir gan rai iddynt liwio hefyd eu cyrph drostynt pan ymbarottoant i ryfel.

GLAS Y GAUAF. *edr.* CLUST YR EWIG.

GLASDONEN. *edr.* DERWEN ANWYW.

GLAS Y LLWYN; *Scilla nutans*; Wild Hyacinth.

GLASNODEN Y MÔR. *edr.* GWELLT Y GAMLAS.

GLASWELLT Y CWN; *Triticum repens*; Couch-grass.

GLASWENWYN; *Scabiosa succisa*; Devil's bit.

GLESYN; *Borago officinalis*; Common Borage.

Da iawn ydyw i'w ferwi, a'i fwyta yn lle bresych, ynghyd a chigfwyd.

GLESYN Y COED; *Ajuga reptans*; Bugle, Bruise-wort.

Y mae'r dail, gwedi eu ysigo, yn hynod feddygiaeth i'w doddi ar archollion, nen friwiau newydd gan erfyn, i ddiddosi y gwaed; gellir eu cymmeryd hefyd rhag ysigdod oddimewn. Y maent yn gyffyr da mewn eli i daclu briwiau, &c.

GLESYN Y GAUAF. *edr.* COEDWYRDD.

GLESYN Y MORLAN; *Pulmonaria maritima*; Sea Lungwort.

GLESYN Y MYNYDD; *Ajuga alpina*; Mountain Bugle.

GLESYN Y WIBER; *Echium*;—Viper's Bugloss.

GLINIOGAI; *Melampyrum*;—Cow-wheat.

GLORIA; *Iris foetidissima*; Stinking Iris, Gladwyn.

GLOEWLYS; *Euphrasia officinalis*; Eye bright.

GLYDLYS; *Silene*;—Catch fly.

GLYF; *Malva*;—Mallow.

GLYS; *Sedum reflexum*; Yellow Stonecrop.

GODOWYDD. *edr.* LILI'R DWR.

GODRWTH. *edr.* CODRWTH.

GODWALLON FAWR; }
GODWYLLON; } *Hypericum dubium*; Imperforate St. John's wort.

GOFERINI. *edr.* LLYCHLYN.

GOFERLLYS; *Marchantia polymorpha*; Common Livergreen.

GOLAETH. *edr.* GWYLAETH.

GOLCH ENID. *edr.* GLESYN Y COED.

GOLCHEURAIID;

GOLCHWRAIDD;

GOLCHYDDES;

} *Sanicula europæa*; Wood Sanicle.

GOLD Y GORS; *Caltha palustris*; Marsh Marigold.

Gwybuwyd iddo ladd buchod, y rhai, o herwydd prinder porthiant, a'i bwytasant.

GOLD MAIR; *Calendula officinalis*; Marigold.

GOLD ;
GOLD YR YD; } *Chrysanthemum segetum*; Corn Marigold.

GOLEUDREM; *Euphrasia officinalis*; Eye bright.

GOLWG CRIST; *Salvia Verbenaca*; Wild English Clary, *Cleere eye*, Ger.

GOLYGLYS. *edr.* GOLEUDREM.

GORCHWYRAID.

GORCHWYRYDD. } *edr.* GOLWG CRIST.

GORCHWRAIDD. }

GORDDAWN; }
GORDDON; } *Ruta graveolens*; Rue, Herb of grace.

Ei gelwir, nid yn unig o herwydd ei rhinweddau, eithr hefyd ysgatfydd, am yr un achos ac ei gelwir *Herb of grace* yn y saesoneg; gan mai a hon y taenellwyd gynt y dwr cyssegredig ym mhlith y gynnilleidfa, yn eglwys rhufain.

GORFANADL; }
GORFANGC; } *Orobanche*;—Broom-rape.

GORHADAWG; *Radiola millegrana*; Allseed.

GORHILIG; *Polycarpon tetraphyllum*; Four-leaved Allseed.

GORNERTH; }
GOREUNERTH; } *Scrophularia nodosa*; Knotty-rooted Figwort.

GORTHYFAIL; *Chærophyllym*;—Chervil.

GORUDD; *Bartsia odontites*; Red Bartsia.

GRABAN; *Bidens*;—Bur-Marigold.

GRABAN YR YD. *edr.* GOLD, &c.

GRAEANLLYS Y DWR; *Veronica Anagallis*; Water Speedwell.

GRAS DUW. *edr.* GORDDAWN, &c.

GRAWNAFAL. *edr.* AFAL GRONYNAWG.

GRAWN YR HAUL; *Lithospermum officinale*; Common Gromwell.

GRAWN Y LLEW; *Lithospermum arvense*; Corn Gromwell.

GRAWN PARADWYS; }
GRAWN PARIS; } *Amomum Grana paradisa*; Grains of Paradise.

GRAWN Y PERTHI; *Tamus communis*; Black Bryony.

GREOL ; }
 GREUOLEN ; } Bryonia *dioica* ; White, or Red berried, Bryony.

Un dram o'r gwraidd yn sylwedd sydd arloesydd, neu hanner wns gwedi ei fwydo mewn gwîn. Sugaethan o hono sydd hynod am chwalu tynchwydd, neu 'r cyffelyb. Trwythiad o bwys o 'r gwraidd yw 'r garthddiod oreu i anifeiliaid corniog.

GRËULYS ; Senecio ; Groundsel.

Cymmerer ofal na ddyrysier mo 'r gair hwn efo 'r CREULYS.

GROEGWYRAN ; Trigonella *Fœnum græcum* ; Fenugreek.

GROMIL. }
 GROMANDI. } *edr.* MAENHAD.

GRUG ; }
 GRUGLWYN ; } Erica ;—Heath, Ling.

GRUG BREN ; Tamarix *gallica* ; French Tamarisk.

GRUGEILYN ; Frankenia ;—Sea Heath.

GRUWLYS ; Thymus *Serpyllum* ; Wild Thyme.

Diod o dywalltiad dwr berwedig ar ei ddail a esmwythâ gûr mewn pen, yr hyn a ddigwydd o achos gormod o ddiod dda dros nos. Y mae yn llesol i'r pen, y fam, a 'r cylla, rhag cwlwm y gwythâ, cnofa yn y cylla, neu 'r coluddion, a phoeri gwaed. Os gosodir wrth arleisiau ef a symmud gûr neu ysgafndra mewn pen, neu syfrdanedd.

GRWML. }
 GRWMMIL. } *edr.* MAENHAD.

GRWMSYL. *edr.* GRËULYS.

GRWYSWYDDEN ; Ribes *Grossularia* ; Rough Gooseberry.

GRYGLYS. *edr.* CREIGLYS.

GR. }
 GRYGON. } *edr.* CREIGLYS.

GRYGWELLT ; Dactylis *glomerata* ; Cock's foot grass.

GRYGYN. *edr.* GRUG.

GRYW. *edr.* GRUWLYS.

GWAED Y GWYR. *edr.* YSGAWEN FAIR.

GWAEDLYS ; Polygonum *aviculare* ; Knot-grass.

GWAEDLYS BYCHAN. *edr.* GORUDD.

GWAEDLYS MAWR ; Lythrum *salicaria* ; Purple Grasspoly.

GWAEDLYS GWYN. *edr.* BRIW 'R MARCH.

GWAEW 'R BRENIN; *Asphodelus*;—Asphodel.

GWAGLWYFEN; *Tilia europæa*; Lime tree.

GWAIR MERLLYN; *Isoetes lacustris*; Quillwort.

GWALCHLYS; *Crepis*;—Hawk's beard.

GWALLT Y DDAEAR. *edr.* EURWALLT Y FORWYN.

GWALLT Y FORWYN; *Asplenium Trichomanes*; Common Maidenhair.

Unnaws yw hon a'r *Tafod yr hydd*. Y modd i gymmeryd pob un o honynt ydyw, un ai gan dywallt dwr berwedig arnynt, neu eu berwi mewn dwr; rhai a 'u berwant mewn diod frâg fain, ac felly a wnant drwyth o honynt. *edr.* TAFOD YR HYDD.

GWALLT GWENER. *edr.* DIWLYDD.

GWANWDAN; *Vinca*;—Periwinkle. *edr.* LLAWRIG; ac Erlysg.

GWARCHLYS;
GWARCHWYDD; } *Vitex Agnus castus*; Chaste tree.

GWAYW 'R BRENIN; *Asphodelus*;—Asphodel.

GW DEN Y COED. *edr.* CLOFFRWYM Y MWCCI.

GWE FELEN; *Trifolium minus*; Lesser Yellow Trefoil.

GWEDDLYS. *edr.* GLAS.

GWELL NA 'R AUR; *Valeriana officinalis*; Great Wild Valerian. *edr.* LI.

CADWGAN.

GWELLT Y GAMLAS; *Zostera marina*; Grass Wrack.

Tô a wneir o 'r llysiuyn hwn, yn lās ac yn îr, a barha gant o flynyddoedd ar adeilad. Arferir ef, mewn rhai gwledydd, yn lle peiswyn neu ûs mewn gwelyau.

GWENDON; *Galium*;—Bedstraw.

GWEN-GRAITH; *Sanicula europæa*; Sanicle.

GWENITHEN; *Triticum*;—Wheat.

GWENITHWELLT YMDANAWL; *Triticum repens*; Creeping Wheat grass.

Y gwraidd gwedi ei sychu ai malu a arferwyd i wneuthur bara yu amseroedd prinder. Y mae 'r sug yn llesol rhag rhwystrad yn yr ymysgaroedd, yn enwedig rhag y cryd melyn, a chwarennau yn yr afu.

GWENITH Y BRAIN; *Sedum anglicum*; English Stonecrop.

GWENITH Y BWCH;
GWENITH YR HYDD; } *Polygonum Fagopyrum*; Buckwheat.

GWENITH Y DDAEAR;
GWENITH Y GÔG; } *Ranunculus Ficaria*; Pilewort.

GWENITH YR YSGYFARNOG ; *Briza media* ; Common Quaking grass.

GWENONWY ;
Merch Ifor hael. } *Convallaria majalis* ; Lily of the valley.

GWENWIALEN ; *Acer campestre* ; Common Maple tree.

GWENWLYDD ; *Galium* ;—Bedstraw.

GWENYNDDAIL ; }
 GWENYNLLYS ; } *Melissa* ;—Baulm.

Nid oes ei gwell, gan dywallt dwr berwedig arni, neu yn rhith *tê*, i wneud diod deneu i glaf tan y cryd poeth, neu glefyd y gwres ; yn enwedig ynghyd a'r *suran dair dalen*, *suran y cwn*, neu *suran yr yd*.

GWENYNNOG ; *Melittis Melissophyllum* ; Bastard Baulm.

GWERRDIG ; *Trientalis europæa* ; Chickweed Wintergreen.

GWERRDONELL ; *Salvia Verbenaca* ; Wild English Clary.

GWERNEN ; *Betula Alnus* ; Common Alder-tree.

GWEROG ; *Plantago maritima* ; Sea Plantain. *edr.* tu dalen 16.

GWERYD ; *Lichen filamentosus* ; Stringy Liverwort : a division of the Genus LICHEN.

GWEUNBLU ; *Eriophorum* ;—Cottongrass.

GWEUNWELT ; *Poa* ;—Meadowgrass.

GWEWYDD. *edr.* YSWYDDEN.

GWEWYRLLYS ; *Anethum graveolens* ; Dill.

Yr unrhyw yw rhinwedd hon a'r eiddo y *Ffenigl cyffredin* ; eithr hon ydyw'r mwyaf nerthol.

GWIALEN Y BUGAIL. *edr.* FFON, &c.

GWIALEN EURAID. *edr.* EURWIALEN.

GWIBERLYS. *edr.* GLESYN Y WIBER.

GWIBREDYNEN ; *Blechnum boreale* ; Rough Spleenwort.

GWIFWRNWyDD ; *Viburnum Lantana* ; Mealy Guelder-rose.

GWIFWRNWyDD Y GORS. *edr.* CORSWIGEN.

GWILFFRAI ; *Achillea Millefolium* ; Common Yarrow, Milfoil.

GWILLON ; *Asparagus officinalis* ; Sperage, Asparagus.

GWIMON ; *Fucus* ;—Seaweed, Wrack. *edr.* GWMMON, &c.

GWINIOLLEN, GWINIOLWyDD, GWINOWLEN. *edr.* GWENWIALEN.

GWINWyDDEN ; }
 GWINIEN ; } *Vitis vinifera* ; Vine.

GWINWYDDEN DDU; *Tamus communis*; Black Bryony.

GWINWYDDEN WEN; *Bryonia dioica*; Red berried Bryony. *edr.* GREOL.

GWIOLYDD; *Viola*;—Violet. *edr.* CRINLLYS, LLYS Y DRINDOD, PEN
Y NEIDR.

GWIRGARIAD. *edr.* CWLWM CARIAD.

GWIWYDDEN; *Populus*;—Poplar.

GWLITHLYS; *Drosera*;—Sundew.

GWLYDDYN BLEWOG. *edr.* CLUST LLYGODEN.

GWLYDDYN Y CYWION. *edr.* BRECHLYS.

GWLYDDYN Y DWR; *Montia fontana*; Water Chick weed.

GWLYDDYN Y GEIFR; *Silene maritima*; Sea Champion.

GWLYDDYN GARW. *edr.* CYNGAFAN.

GWLYDDYN GRONYNOG; *Cucubalus baccifer*; Berry-bearing Chickweed.

GWLYDDYN LLYDANFRIG; *Holosteum umbellatum*; Umbelliferous Chick-
weed.

GWLYDDYN MAIR GWRRYW; *Anagallis arvensis*; Scarlet Pimpernel.

GWLYDDYN MAIR BENYW; *Anag. arvens. var.* Blue Pimpernel.

Y ddeilen hon a arferir yn gyffredin ym meusydd medi, iw hyssigo ai doddi yn blastr ar archoll a ddigwydd gan gryman, a llesol ydyw i friw ar bob cyffelyb achos.

Y mae i'r sug hefyd y gair o fod yn llesol, yn gymmysgedig a llefrith, rhag nychdod, neu glefyd yr ysgyfaint.

GWLYDDYN Y PERTHI; *Galium Aparine*; Goose-grass, Cleavers.

Tair wns neu bedair o'r sug, nos a boreu, sydd yn dra effeithiol i iachau y tarddiadau, a'r gwres ar groen dyn, yr hwn a elwir yn gyffredin, eithr yn anaddas, clafrllyd, llwg, neu ysgyrfi; e ddylid ei arferu dros rai wythnosau. Y mae yn yr un modd yn llesol iawn rhag y dyfrglwyf; pan na cheir y dail yn irion, gellir tywallt dwr berwedig ar y sychion.

GWMMON, GWMMWN, GWYMMWN. *edr.* GWIMON.

GWRAIDDIRIOG; *Pimpinella*;—Burnet Saxifrage.

Y mae gwraidd y llysieuyn hwn yn boethaidd, ac, iw gnoi, yn fuddiol rhag gwayw yn y geneu; cyfrifir ef hefyd yn llesol i'r cylla, rhag peswch, crygni, diffyg anadl, a'r dyfrglwyf; ac i fenywod ar amryw achosion. Dogn yw hanner dram yn sylwedd, ac hyd dwy ddram yn rhith té.

GWRDDLING. }
 GWRLING. } *edr.* GWYRDDLING.

GWREGYSAU 'R MÔR; *Fucus saccharinus*; Sweet Sea weed, Sea belts.

GWREIDDBER. *edr.* PERWRAIDD.

GWREIDD-DON; *Scabiosa succisa*; Devil's bit Scabious.

GWREIDDRUDD; *Rubia peregrina*; Wild Madder.

GWRNERTH; *Veronica officinalis*; Male Speedwell.

Deilen iachus yw hon, ac a arferir yn lle *té*; er nad yw mor flasus, ac yn mwy tueddol i rwymo 'r coluddion.

GWROITH; *Tanacetum vulgare*; Common Tansy.

GWRTHBWYS; *Phoenix dactylifera*; Common Palm tree.

Y mae natur y pren hwn i gynnyddu, gan ymosod yn erbyn pob gormes, ac i wrthsefyll pob pwys a osodir arno. O blegyd hyn y cangau a gymmerodd y dyrfa, yr hon a ddaethai i'r wyl, o'r Palmwydd, fel y darllenir, *Joan xii. 13.* a gymmerwyd o wydden, yr hon yw fel hyn arwydd-lûn o'r hwn, ar ba un "y rhoddes yr ARGLWYDD ein anwiredd ni i gyd;" Yr hwn hefyd a ddug annirnadwy bwys digofaint Duw drosom ni, eithr a oedd cyn belled oddiwrth lwyr ddiffygio tan faich pechod a dyoddefaint, ag iddo, mal y Palmwydden, gynnal a gorchfygu y cwbl,—adgyfodi yn fuddugoliaethus o farwolaeth a'r bedd,—ac, mal y dywed y Psalmydd am dano, a flodeua yn dragywydd fel y Palmwydden.

GWRTHLYS. *edr.* CARN YR EBOL Y GERDDI.

GWRWGAWN; *Festuca elatior*; Tall Fescue grass.

GWSTLYS. *edr.* GYSTLYS.

GWYARLLYS; *Lythrum*;—Grasspoly.

GWYBYBYR; *Elatine Hydropiper*; Small Waterwort.

GWYDRO; *Trifolium officinale*; Common Melilot.

GWYDD Y PILCOES. *edr.* PILCOES.

GWYDD-DROED; *Chenopodium*;—Goose-foot.

GWYDDFID; *Lonicera Periclymenum*; Woodbind, Honeysuckle.

GWYDDLWDN; }
 GWYDDLWYN; } *Poterium Sanguisorba*; Common Burnet.

Y ddeilen hon a 'r had ydynt esmwyth rywawl ac yn llesol rhag gwaedlif, a chlefyd y gwaed.

GWYDDWYDD. *edr.* GWYDDFID.

- GWYFON; *Ribes Uva crisper*; Smooth Gooseberry.
 GWYFON BARFOG; *Ribes Grossularia*; Rough Gooseberry.
 GWYFYNOG; *Verbascum Blattaria*; Moth Mullein.
 GWYG; }
 GWYGBYSEN; } *Vicia Cracca*; Tufted Vetch.
 GWYG Y MOR; *Fucus*;—Sea weed, Wrack.
 GWYGYRNDDAIL; *Ceratophyllum*;—Hornwort.
 GWYLAETH; *Lactuca*;—Lettuce.
 GWYLAETH CHWERW; *Picris echioides*; Bristly Ox-tongue.
 GWYLAETH Y FAGWYR; *Prenanthes muralis*; Ivy-leaved Lettuce.
 GWYLAETH Y MOCH; *Hyoseris minima*; Swine's Succory.
 GWYLAETH YR WYN; *Valeriana Locusta*; Corn Salad.
 GWYLYS; *Glycyrrhiza*;—Liquorice.
 GWYLLT-GEIRCH. *edr.* FFETTUR.
 GWYMON. *edr.* GWMMON.
 GWYN Y DILLAD; *Scandix odorata*; Sweet Cicely.
 GWYN Y MERCHED; *Potentilla anserina*; Silver weed, Wild Tansy.

Y mae'r ddeilen hon yn esmwyth rywawl; gwedi ei sychu ai mân bwyo, hi a iacha y cryd mwyth; cymmered y claf lonaid llwy o'r pylor pob teirawr, rhwng y gloesau.

- GWYNDDAIL. *edr.* RHOSCAMPAU.
 GWYNWYDD. *edr.* GWYDDFID.
 GWYRAN; *Arundo colorata*; Canary Reed-grass.

Y gwelltyn hwn a wna lawer gwell tô ar deisi, yn enwedig ar fythod, a llawer mwy parhaus na gwellt cyffredin.

- GWYRDD Y COED. }
 GWYRDD Y GAUAF. } *edr.* COEDWYRDD.
 GWYRDDLING; *Myrica Gale*; Sweet Gale.

Tarflyngyr llesol ydyw'r llyswydd hwn, gan gymmeryd y dail naill ai yn bylor, neu gwedi eu mwydo mewn dwr berwedig. Ei arferir yn gyffredin yn agos i welyau i darfu chwain.

- GWYROS. *edr.* CWYROS.
 GWYSGLYS; }
 GWYSGONLYS; } *Viscum album*; Mistletoe. *edr.* UCHELFAR, &c.
 GWYTHDYDD; *Hottonia palustris*; Featherfoil, Water Violet.
 GYLFINOG; *Narcissus*;—Daffodil, Primrose peerless.

GYSPLYS; *Œnanthe crocata*; Hemlock Water Dropwort.

Pob rhan o'r llysieuyn hwn sydd dra gwenwynig, yn enwedig y gwraidd; yr hwn, er ei fod yn eehryslonaf o bob gwenwyn llysieuaid a dyfant yn y gwledydd yma, sydd etto yn llesol iawn i'w ddodi yn blastr neu sugaethan ar y gweliau, a ddigwyddant ar draed anifeiliaid corniog, y rhai a elwir yn gyffredin y *Llaid*.

GYSTLYS; *Tanacetum vulgare*; Common Tansy.

Chwerwyn cynnes ydyw y llysieuyn hwn, a gwasanaethgar i symudo rhwystrau yn y cylla a'r colydd; yr hâd a ddifa lyngyr yn hynod; y mae hefyd yn llesol i gryfhau'r cylla, a rhag y famwst; dogn yn bylor yw un dram; eithr y modd rhwyddaf, a mwyaf cyffredin yw ei gymmeryd yn rhith *té*, gan dywallt arno ddwr berwedig.

HAD Y GRAMANDI. *edr.* MAENHAD.

HAD Y LLYGAID. *edr.* TORFAGL.

HAD Y LLYNGYR; *Semen Artemisiæ Santonicæ*; Wormseed.

Y dogn yw ynghylch dram.

HAIDD; *Hordeum*;—Barley.

HAIDDWELT; *Hordeum*;—Barley grass.

HANNERPAN; *Verbascum Lychnitis*; White Mullein.

HEBOGLYS; *Hieracium*;—Hawkweed.

HEDDIG; *Raphanus*;—Radish.

HEGYDD; *Bunias Cakile*; Sea Rocket.

HEL-LAS; *Glaux maritima*; Black Saltwort.

HELESG; *Iris fœtidissima*; Stinking Iris, Gladwyn.

HELOGAN; *Apium graveolens*; Smallage, Wild Celery.

Meddyginiaeth rhagorol ydyw y daïl a'r gwraidd o'r llysieuyn hwn, gwedi eu berwi mewn diod ffig fain, rhag y dyfrglwyf.

Benyw ieuainge ar drangedigaeth gan y dyfrglwyf, a lwyr adferwyd iw hiechyd gan y meddygiaeth hwn yn unig, gwedi methu o lawer o foddion eraill gan feddygon enwog.

HEL-LYS; *Salsola Kali*; Prickly Saltwort.

HELYGEN; *Salix*;—Willow.

Rhisgl amryw rywogaethau o'r tylwyth hwn, sef y *deirgwrryw hîrddail*, y *frau*, a'r *wen* (*edr. tu. dal. 92, 93.*) sydd feddyginiaeth

hynod rhag y cryd mwyth; y dogn yw dram neu dŵwy yn bylor,
i'w gymmeryd ddywaith neu dair rhwng y gloesau.

HELYGEN MAIR. *edr.* GWYRDDLING.

HELYGLYS; *Epilobium*;—Willow-herb.

HENLLYDAN; *Aristolochia rotunda*; Round Birthwort.

HENLLYDAN Y FFORDD. *edr.* LLYRIAD MWYAF.

HENWR; *Artemisia campestris*; Field Southernwood.

HEONLLYS. *edr.* GWYSGLYS, ac UCHELFAR.

HESGEN; *Carex*;—Sedge. *edr. tu dal.* 84—88.

HESGEN MELFEDOG; *Typha*;—Cat's-tail, Reed mace.

HEUFFRAS. *edr.* EFFROS.

HIAWL. *edr.* GREOL.

HILGEIRCH; *Avena nuda*; Naked Oat.

HIR EI HOEDL; *Gnaphalium margaritaceum*; American Cudweed.

HIRWLYDD. *edr.* EURWALLT Y FORWYN.

HOCYSEN; *Malva*;—Mallow.

HOCYSEN GYFFREDIN; *Malva sylvestris*; Common Mallow.

Unnaws ydyw, ac yn gyfrannog o'r un rhinweddau, a'r *Malw yr hel*, ond ysgatfydd mewn ychydig is radd; eithr y mae i hon y fantais o'i bod yn fwy cyffredin, ac yn hawsach i'w chael. *edr.*

MALW 'R HEL.

HOCYSEN BENDIGAID; *Alcea rosea*; Hollyhock.

HOCYSEN WYLLT; *Malva moschata*; Musk Mallow.

HOCYSEN Y GORS; *Althæa officinalis*; Marsh Mallow.

HOCYSEN Y MÔR;

HOCYSWYDDEN;

} *Lavatera arborea*; Sea Tree-mallow.

HOLLIACH. *edr.* UCHELAWG.

HOPPYS. *edr.* LLEWIG Y BLAIDD.

HOSANAU 'R GOG; *Orchis mascula*; Early purple Orchis.

HUDDIGL. (*llygrair.*) *edr.* RHUDDYGL.

IWL. *edr.* GREOL.

HWP YR YCHEN; *Ononis arvensis*; Rest-Rarrow, Cammock.

HYDYF. *edr.* BLODAU 'R GÔG.

HYDDGWYR; *Prunus Cerasus nigra*; Black Cherry.

HYLITHR;

HYLYF;

} *Helleborus fœtidus*; Stinking Hellebore.

HYLLGRUG; *Iris fœtidissima*; Stinking Iris, Gladwyn.

IORWG. *edr.* EIDDIORWG.

IEUDAWDD. }
IEUTAWD. } *edr.* GWRNERTH.

ISOBL; }
ISOP; } *Hyssopus officinalis*; Hyssop.

ITHROG. *edr.* GITHROG.

KLOWS. *edr.* CLOWS, ac PENNIGEN RHUDDGOCH.

KNAPPIA. *edr.* EIDDIL-WELLTYN.

LAFANT; *Lavendula Spica*; Lavender.

LAFANT Y MOR. *edr.* LLEMYG.

LAWR. *edr.* LLAFAN.

LAWR-SIRIANEN; *Prunus Laurocerasus*; Cherry Bay, commonly, Laurel.

O herwydd natur gwenwynllyd dail y pren hwn, ni ddylid eu harferu mewn un math o fwyd, neu luniaeth, fel y mae rhai yn rhy chwannog i wneud. Eithr myfi, ym mhlith eraill, a gefais lawn brawf o'u rhinwedd, nid yn unig i esmwythau, eithr, i lwyr iachau cûr, neu waew yn y pen, y cefn, neu 'r cymmalau, gan ddodi 'r ddalen lês, neu gynnifer ac a fyddo angenrheidiol i orchuddio 'r man lle byddo 'r cwyn, gan eu ysgafn bwytho ar ddarn o wlanen, neu 'r cyffelyb beth, a'u rhwymo yno hyd na chrinont, ac yna eu newid os bydd achos.

LAWRYF. *edr.* LLAWRWYDDEN.

LEMYG. *edr.* LLEMYG.

LENTYSGBREN (*Hist. Susan.*) *Pistacia Lentiscus*; Mastick tree.

LETTUS. *edr.* LLAETHYGEN.

LICORUS. *edr.* MELUSWRAIDD.

LILI. *edr.* ELESTREN.

LILI 'R DWR. *edr.* ALAW, MAGWYR, a BWLTYG.

LILI 'R DYFFRYNNOEDD. }
LILI 'R MAI. } *edr.* ALAW CREWYLL.

LINNÆA; *Linnæa borealis*; Two-flowered Linnæa.

LOBELIA. *edr.* BIDAWGLYS.

LWFACH. *edr.* LLWFACH.

LYRCADYS. *edr.* LLYRCADYS.

LLADDFRWYN; *Junci articulati*; Jointed-leaved Rushes.

LLAETH BERLLYS; *Selinum palustre*; Marsh Milky Parsley.

LLAETH BRON MAIR; *Pulmonaria officinalis*; Common Lungwort.

Y mae i'r ddeilen hon yr hen air o fod yn llesol rhag y peswch, poeri gwaed, ac amryw glwyfau yr ysgyfaint. Cymmerer hi yn rhith *té*, a melyser ag ychydig *fêl*, neu siwgr *candi*.

LLAETH Y CYTHRAUL. *edr.* FFLAMGOED FECHAN.

LLAETH Y GEIFR. *edr.* GWYDDFID.

LLAETH YR YSGYFARNOG; *Euphorbia helioscopia*; Sun Spurge, Wartwort.

LLAETHLYS. *edr.* AMLAETHAI.

LLAETHWYG; *Astragalus*;—Milk-vetch.

LLAETHYGEN; *Lactuca*;—Lettuce.

LLAETHYSGALLEN; *Sonchus oleraceus*; Common Sow-thistle.

Sydd lawn cystal a *bresych* ynghyd a chigfwyd.

LLAFAN; *Ulva*;—Laver.

LLAFANOG. *edr.* LLYFANNAWG.

LLAFN Y BLADUR; *Narthecium ossifragum*; Lancashire Asphodel.

LLAFRWYNEN. *edr.* LLADDFRWYN.

LLASARLLYS. *edr.* GWEDDLYS.

LLAWEGOR; *Carduus arvensis*; Creeping Thistle.

LLAWENLYS. *edr.* GLESYN.

LLAWETHAN; *Polemonium caeruleum*; Jacob's ladder, Greek Valerian.

LLAWREDYNEN; *Polypodium vulgare*; Common Polypody.

Y gwraidd i'r sydd ysgarthaidd esmwyth; hanner peintiaid o ddwr berwedig ar chwe dram o hono a ellir ei gymmeryd ar ddwywaith. Yr ydys yn disgwyl iddo fod ym mwy llesol rhag peswch, diffyg anadl, a chlefydau yr ysgyfaint, ynghyd a'r *meluswraidd*.

LLAWRIG; *Vinca major*; Greater Periwinkle.

LLAWRSIRIANEN. *edr.* LAWRSIRIANEN.

LLAWRWYDDEN; } *Laurus nobilis*; Laurel, Bay tree.
LLAWRYF; }

LLEFANOG. *edr.* LLYFANNAWG.

LLEIDLYS; *Limosella aquatica*; Mudwort.

LLEMYG; *Statice Limonium*; Sea Lavender.

LLER; *Bromus secalinus*; Smooth Rye Brome Grass.

LLEULYS; *Delphinium Staphisagria*; Staves-acre.

Yr had sydd wenwyn marwol, o herwydd hyn hynod effeithiol yw i ladd llau a phryfaid eraill, am ba achos henw y llysieuyn ym mhob iaith yn ewrop sydd o'r un ystyr a'r cymreig.

LLEWGWYN. (*llygrair.*) *edr.* LLYGWYN.

LLEWPARD-DAG; *Doronicum Pardalianches*; Great Leopard's bane.

LLEWYG Y BLAIDD; *Humulus Lupulus*; Hop.

Trwyth o'r gwraidd a bair chwysu, cystal a'r *sarsaparilla*.

LLEWYG YR IAR; *Hyoscyamus niger*; Henbane.

Er bod y llysieuyn hwn yn wenwynawl, y mae yn feddygiaeth llesol iawn mewn dwylau cyfarwydd. Y dail yn sugaethen neu blastr a esmwythant benddŷyn, tynchwydd, crangen, a'r cyffelyb. Dywedir i'r dail, os gwasgerir hwy yma a thraw ar loriau, darfu llygod.

LLEWYG Y LLAU. *edr.* LLEULYS.

LLEWYG Y LLYNGYR. *edr.* HYLITHR.

LLEWYN. *edr.* LLYGWYN.

LLEYNLYS. *edr.* LLWYLYS.

LLIFLYS. *edr.* DANT Y PYSGODYN.

LLIN; *Linum*;—Flax.

Trwyth neu dywallt chwart o ddwr berwedig ar lonaid llwy neu wns o'r had sydd llesol iawn rhag crygni, y peswch, a doluriau yr ysgyfaint. Hwy a wnant hefyd sugaethan neu blastr tra buddiol rhag poethwynau, neu wres oddiallen i'r corph.

LLIN Y FORWYN;

LLIN Y LLYFFAINT;

} *Antirrhinum Linaria*; Common Toad-flax.

Tywalltiad dwr berwedig, ar ddail y llysieuyn hwn sydd droeth-bair ac ysgarthaid, ac yn ddilynol yn llesol rhag y dyfrglwyf, a chlefydau eraill, y rhai a ofynant garthddiodydd. Y mae efe hefyd yn dda rhag y cryd melyn; eithr ei rin mwyaf hynod sydd yn y blodau a'r dail mewn eli, neu dwymolch, neu sugaethan rhag y lledewigwst, neu glwyf y marchogion. Y blodau ynghyd a blodau Sircyn y melinydd yn rhith *té*, a iachaodd darddiadau yn y croen, neu grugdarddiadau, gwedi methu o foddion eraill, gan feddygon dros flynyddoedd, eu gorckfygu.

LLIN Y TYLWYTH TEG; *Linum catharticum*; Purging Flax.

Trwyth o ddwy ddram neu ychwaneg o'r planhigyn sych sydd hynod arloes-ddiod; ac yn llesol rhag y crydcymmalau; y mae hefyd yn ddwfr-rhyddhaol, neu droethbair.

LLINCLWM;

LLINDAG;

LLINDRO;

} Cuscuta;—Dodder.

LLINHAD Y DWR; Lemna;—Duckweed.

LLINHESG; Callitriche *aquatica*; Water Starwort.

LLINOS. (*llygrair.*) *edr.* LLINHESG.

LLINWYDD

LLINWISG

} YR AFON; Conferva;—Crow-silk, Hair weed.

LLIWIOG LAS.

LLIWLYS.

} *edr.* GLAS.

LLOERLYS;

LLOER-REDYNEN;

} Osmunda *Lunaria*; Moon-wort.

LLOERLYS LLAETHOG; Selinum *palustre*; Marsh Milky Parsley.

LLORWYDDEN. *edr.* LLAWRWYDDEN.

LLOSG-FALLDER; Uredo;—Blight.

LLOSGLYS; Daphne *Mezereon*; Spurge-olive.

LOWRIG. *edr.* LLAWRIG.

LLUDWLYS. *edr.* LLYS Y LLUDW.

LLUGLYS; Lychnis;—Campion.

LLÛS, LLÛSEN;

LLUSWYDDEN;

} Vaccinium *Myrtillus*; Bilberry, or Bleaberry.

LLÛS Y BRAIN.

LL. DUON Y MYNYDD.

} *edr.* CREIGLYS.

LLWFACH; Ligusticum *Levisticum*; Lovage.

LLWGR Y TEWLAETH. *edr.* SIRCYN Y MELINYDD.

LLWYD BONEDDIG; Santolina *maritima*; Sea Cotton-weed.

LLWYD Y CWN; Marrubium *vulgare*; White Horehound.

Y ddeilen hon sydd lesol rhag attalfa neu rwystrad yn y coludd a'r afu, rhag y llyngyr, a'r cryd melyn; y mae hi yn hynod rhag diffyg anadl, y peswch, a nychdod, yn enwedig i ddynion oedranus; sef trwyth o honi, neu dywalltiad dwr berwedig arni, gwedi ei felysu ag ychydig fêl; eithr dalier sulw yma, gan nad ydyw mêl yn cyttuno a thymmer pob dyn, y dylid ei buro gan ei ddiewynu uwch ben tân

araf, cyn yr arferer ef mewn meddyginiaeth, rhag iddo wneuthur mwy o ddrwg nac o les.

LLWYD Y DIN. *edr.* GWYN Y MERCHED.

LLWYD YR EITHIN. *edr.* CHWERWLYS.

LLWYD Y FFORDD; *Gnaphalium germanicum*; Common Cudweed.

LLWYDLAS; *Glaucium*;—Horned Poppy.

LLWYDLYS; *Artemisia vulgaris*; Mugwort.

LLWYDNI; *Mucor*;—Mould.

LLWYF;

LLWYFANEN;

} *Ulmus*;—Elm-tree.

Trwyth yr ail risgl, i'w yfed yn helaeth, a wybuwyd yn dra llesol rhag y dyfrglwyf, tarddiadau yn y croen, (nid anghyffelyb i'r gwahanglwyf,) dyfrwreinyn a'r cyffelyb; pedair wns o'r rhisg mewn deuchwart o ddwr, a berwer hyd leiheir yr hanner; yfer hanner peintiaid o hono ddwywaith yn y dydd; os y clefyd fydd gyndyn, angenrheidiol fydd cymmeryd y trwyth dros fisoedd.

LLWYGLYS; *Inula Helenium*; Elecampane.

LLWYLYS; *Cochlearia*; Scurvy-grass.

Hynod ydyw 'r ddeilen hon am bureiddio 'r gwaed, a meddygiaeth llesol iawn yw rhag diffyg anadl llysnafeddawg, a'r cryd cymmalau a fo yn deillio oddiwrth amhurdeb gwaed. Gellir ei harferu yn fwydlys ynghyd a'r *suran dairdalen*; neu yfer ei sug. Y mae hi yn droethbair ac yn ysgarthaidd.

LLWYNHIDYDD; *Plantago lanceolata*; Ribwort Plantain.

LLWYN COTTYMMOG; *Santolina Chamæcyparissus*; Lavender Cotton.

LLWYN Y CYTHRAUL. *edr.* LLYGAD.

LLWYNAU 'R FAGWYR; *Sedum reflexum*; Yellow Stonecrop.

LLWYN Y NEIDR. *edr.* LLWYNHIDYDD.

LLWYN Y TEWLAETH. *edr.* SIRCYN Y MELINYDD.

LLYCH-GEN; *Lichen pulverulentus*; Powdery Liverwort; a division of the genus LICHEN.

LLYCHLYN Y DWR; *Veronica Becabunga*; Brooklime.

Llysieuyn tyner yw a sugawl, a bwydlys iachus yn y gwanwyn.

LLYDAN Y FFORDD; *Plantago major*; Greater Plantain.

LLYFANAWG; *Conferva*;—Hairweed, Crowsilk.

LLYFENWY; *Saxifraga*;—Saxifrage.

LLYGAD CRIST. *edr.* GOLWG.

LLYGAD Y CI; *Triticum repens*; Couch-grass.

LLYGAD Y CYTHRAUL; *Papaver Rhæas*; Common Red Poppy.

LLYGAD Y DYDD; *Bellis perennis*; Common Daisy.

Y mae y llysieuyn bychan cyffredin hwn yn feddiannol o rinweddau buddiol iawn; yn y dail y mae y daioni. Canmolir ef yn fawr rhag y mall-gryd di-ddyspaid a phob math o wrês oddimewn, ym mharan bynnag o'r ymysgaroedd y bo. Tywallter ar y dail ddwr berwedig dros nôs, a berwer ef drannaeth dros ddau funud neu dri, yna yfed y claf y trwyth yn gymmysgedig a llefrith, yr un mesur o bob un, ddwywaith neu dair yn y dydd. Pan yf dyn cwla laeth asen, megis meddygiaeth, e fyddai yn dra mwy effeithiol pe cymysgid ef a llyn oddiar y ddeilen hon.

LLYGAD Y DYDD MAWR. *edr.* ASPYGAN.

LLYGAD Y DYNIAWED. } *edr.* BRONWST.

LLYGAD EBRILL. }

LLYGAD EIRIAN. *edr.* LLYGAERON.

LLYGAD Y GOEDIAR; *Adonis*;—Pheasant's eye.

LLYGAD YR YCH; *Anthemis tinctoria*; Ox-eye Chamomile.

LLYGAD YSGYFARNOG; *Comarum palustre*; Marsh Cinquefoil.

LLYGADLYM; } *Chelidonium majus*; Celandine.

LLYGADLYS; }

LLYGAERON; *Vaccinium Oxycoccus*; Cranberry, Bogberry.

LLYGWYN; *Atriplex*;—Orache.

LLYGWYN DREWLLYD. *edr.* TRWYNSOR.

LLYM Y LLYGAD. *edr.* LLYGADLYS.

LLYMDREINIOG; *Schoenus Mariscus*; Prickly Bog-rush.

LLYMEIDFWYD; *Sonchus oleraceus*; Sowthistle.

LLYMERWYNEN; *Iuncus acutus*; Great Sharp Sea Rush.

LLYNDAIL; *Potamogeton*;—Pondweed.

LLYNGWREN; *Prunus Padus*; Bird Cherry.

LLYNORLYS; *Stellaria media*; Common Chickweed.

LLYNWLYDDYN CORNIOG; *Zannichellia palustris*; Horned Pondweed.

LLYREN; *Alisma*;—Water Plantain, Thrumwort.

LLYRCADYS; *Mentha Pulegium*; Pennyroyal.

LLYRIAD; *Plantago*;—Plantain.

LLYRIAD MWYAF; *Plantago major*; Greater Plantain.

Y dail gwedi eu hysigo ydynt llesol i'w doddi ar archollion, neu friwiau newydd, a dolur neu anafad yn y cnawd. I'w cymmeryd buddiol ydynt rhag cwyn yn yr ysgyfaint, poeriad gwaed, ac amryw ddylif, neu ddolur rhydd. Yr had o herwydd ei natur tra llysnafeddawg sydd oreu rhag y cwyn yn yr ysgyfaint. Y dogn yw wns neu ddwy o'r sug, neu drwyth cryf o'r llysieuyn; ac yn ddogneau helaethach dywedir iddo ro'i'r wrach ar ffo, os cymmerir ya nechreud y loes.

LLYRIAD Y DWR; *Alisma*;—Water Plantain.

LLYRIAD LLWYDION; *Plantago media*; Hoary Plantain.

LLYRIAD LLYMION; }
LLYRIAD Y LLYNAU; } *Alisma Plantago β.*; Greater Water Plantain.

LLYRIAD Y MOR; *Plantago maritima*; Sea Plantain.

LLYRLYS; *Salicornia*;—Marsh Samphire, Jointed Glasswort.

LLYSUAWG;

LLYSYRAWT; } *Sanguisorba officinalis*; Great Burnet.

LLYSYRLYS;

LLYS* AMMOR; *Amaranthus*;—Flowergentle.

LLYS F' ANWYLYD; *Geum urbanum*; Common Avens, Herb Bennet.

LLYS YR AFU; }
LLYS YR AU; } *Marchantia*;—Livergreen.

LLYS YR AIS. *edr.* LLWYN HIDYDD.

LLYS YR ANGEL; *Angelica*;—Angelica.

LLYS YN ANGEL PERAROGLAIDD; *Angelica Archangelica*; Garden Angelica.

Llysieuyn peraroglaidd a thwymn ydyw, ac yn dueddol i chwalu gwynt; arferer yn yr un modd a'r té.

LLYS YR ANGEL Y GOEDWIG; *Angelica sylvestris*; Wild Angelica.

Sydd o'r un naws, eithr gwannach. Y llysieuyn hwn a liwia felyn tég.

LLYS YR ARCHOLL. *edr.* BRIWLYS.

LLYS Y BARA. *edr.* BARLYS.

* Er mwyn crynôad mi arferaf y gair LLYS, (yn lle llysiâu) gan nas gallaf ddirnad pa ham nad ydyw mor gyfaddas o flaen pob enw, ag ydyw o flaen y gair dwysawg. *edr.* Geirlyfr y Dr. Davies am y gair Llys; a'r *Botanol.* yr un gair.

LLYS BENED. *edr.* F' ANWYLYD.

LLYS Y BLAIDD. *edr.* BLEIDD-DAG.

LLYS Y BLEURWG. *edr.* YSGOL FAIR.

LLYS Y BRONNAU. *edr.* BRONWYS.

LLYS Y BYSTWN; *Draba verna*; Common Whitlow-grass.

LLYS CADWALADR; *Teucrium Chamædrys*; Wall Germander.

LLYS CADWGAN; *Valeriana officinalis*; Great Wild Valerian.

Y mae 'r gwraidd yn rhinweddol iawn rhag yr wrwst, neu gwllwm y gwythi; ac hefyd rhag y famwst, a'r clwyf dygwydd; ac yn enwedig rhag cynnefin rwymedd y coluddion. Dogu o hanner *dram* i *ddram* yn bylor.

LLYS Y CLEFYD MELYN. *edr.* DILWYDD FELEN.

LLYS Y COLUDD; *Mentha Pulegium*; Pennyroyal.

LLYS Y CRIBAU. *edr.* CRIBAU 'R PANNWR.

LLYS CRIST. *edr.* AMLAETHAI.

LLYS CRISTOFFIS; *Actæa spicata*; Herb Christopher, Bane-berries.

LLYS Y CRYMMAN. *edr.* GWLYDDYN MAIR.

LLYS Y CWLWM; *Symphytum tuberosum*; Tuberous-rooted Comfrey.

LLYS Y CWN. *edr.* MEL Y CWN.

LLYS Y CWSG; *Papaver somniferum*; White Poppy.

LLYS Y CYFOG. *edr.* CARN YR EBOL Y GERDDI.

LLYS Y CYRPH; *Artemisia campestris*; Southernwood.

LLYS Y CYWER; *Galium verum*; Yellow Bedstraw, Cheese rennet.

Y blodau a arferir mewn mannau yn lle caul i wneuthur caws. Rhai a ddywedant yn dda am danynt rhag y famwst a'r clwyf dygwydd. Ynghyd ag *alwm* hwy a liwiant wlân yn felyn. Y gwraidd, yn yr un modd, a liwiant goch hynod, llawn cystal a'r *gochwraidd*, neu 'r *madr*.

LLYS Y DEFAID; *Plantago maritima*; Sea Plantain.

LLYS Y DIN; *Polygonum Hydropiper*; Biting Arsesmart.

LLYS Y DOMMEN; *Polygonum lapathifolium*; Pale-flowered Persicaria.

LLYS Y DRINDOD; *Viola tricolor*; Pansy Violet.

Meddyg enwog a ddywed iddo iachau yn ddifeth y dolur crachlyd; ym mhenau plant, yr hwn a elwir *crusta lactea* a'r ddeilen hon; efe a ferwai lonaid llaw o 'r dail gleision; neu hanner *dram* o 'r sychion mewn hanner peintiaid o lefrith, ac a roddai y llaeth iddynt.

i'w yfed hwyr a boreu, dros rai wythnosau, gwnae hefyd sugaethan neu blastr o'r llaeth ynghyd a bara ac a'i dodai ar y fan glwyfus. Y mae hi hefyd yn llesol rhag diffyg anadl, gwelioedd crown llyd, a'r cyffelyb. Hi a wna garthlyn esmwyth.

LLYS Y DRYW. *edr.* CWLYN Y MEL.

LLYS DWYFAWG. *edr.* CRIBAU ST. FFRAID.

LLYS Y DYFRGLWYF; *Asparagus officinalis*; Sperage, Asparagus.

LLYS Y DDANNODD; *Imperatoria Ostruthium*; Masterwort.

LLYS Y DDIDOL; *Cyclamen europæum*; Sowbread.

LLYS Y DDRAIG; *Arum Dracunculus*; Dragons.

LLYS Y DDUEG; *Scolopendrium Ceterach*; Scaly Spleenwort.

LLYS YR ECHRYSHAIN; *Ruta graveolens*; Rue.

Meddyginiaeth nerthol a wna y llysieuyn hwn i goethi y cyfangorph, ac yn ddilynol y mae yn llesol rhag yr wrwst neu gwllwm y gwythi; ac hefyd rhag y llyngyr, ac i chwalu rhwystrau yn y coludd. Y mae hefyd yn fuddiol rhag y clefydau y fam, a fyddant yn deilliaw oddiwrth dosparthiadau llesg a gweinion. Nid rhaid onid bwrw arno ddwr berwedig, ac yfed y claf hwnnw fel y bo achos yn peri. Eithr os cymmerer yn sylwedd, y dogn yw pwys o bymtheg i ugain gronyn.

LLYS EFA; *Plantago Coronopus*; Buck's-horn Plantain.

LLYS EFFROS. *edr.* EFFROES.

LLYS YR EGLWYS; *Pedicularis sylvatica*; Pasture Lousewort.

LLYS YR EIDDIGEDD; *Gomphrena*; Globe Amaranth.

LLYS YR ERYR; *Asperula odorata*; Woodruff, or Sweet Woodroof.

LLYS YR ESGYRN. *edr.* EIDRAL.

LLYS YR EWINOR; *Draba verna*; Whitlow grass.

LLYS Y FAM; }
 — FAMMOG; } *Leonurus Cardiacæ*; Motherwort.

Trwyth o'r llysieuyn hwn gwedi ei felysu sydd dra hynod feddyginiaeth rhag llamiad y galon, clefyd y fam, a'r dduewgst, neu glefyd y dduwg.

LLYS Y FAMAETH; *Euphorbia paralia*; Sea Spurge.

LLYS Y FAGWYR. *edr.* LLWYNAU'R FAGWYR.

LLYS Y FORS; *Herniaria*; —Rupturewort.

LLYS Y FORWYN; *Spiræa Ulmaria*; Meadow sweet.

LLYS Y FUDDAU; *Agrimonia Eupatoria*; Agrimony.

LLYS Y GALON. *edr.* LLYS Y FAM.

LLYS Y GEINIOG; *Hydrocotyle vulgaris*; Marsh Pennywort.

LLYS GERWYN; *Glecoma hederacea*; Gill, Ground Ivy.

LLYS Y GIAU; *Ruscus aculeatus*; Butcher's Broom.

LLYS Y GINGROEN; *Senecio Jacobæa*; Common Ragwort.

LLYS Y GROES; *Galium cruciatum*; Crosswort, Mugweed.

LLYS Y GWAED; *Mentha Pulegium*; Pennyroyal.

LLY Y GWAEDLIF; *Achillea Millefolium*; Yarrow.

Y dail gleision gwedi eu pwyo neu eu ysigo ydynt enwog i'w doddi ar friw neu archoll erfyn i ddiddosi y gwaed. Rhai hefyd a ddywed fod dwr berwedig ar y dail a'r blodau yn llesol rhag clefyd y gwaed, a phob math o waedlif tu fewn a thu allan i'r corph.

Meddyginiaeth hynod a wnaed o'r ddeilen hon ynghyd ag Ysop, yr un faint o bob un; Merch ieuangc fonheddig a iachawyd o ganger echryslon yn ei bron gan iddi yfed llwyad o'r sug mewn ynghylch dwy wns o wîn gwyn bob boreu ar ei chythlwng.

Wallis's Northumb.

LLYS Y GWAEW. *edr.* LL. PENTAI.

LLYS Y GWALCH; *Crepis*;—Hawk's beard.

LLYS Y GWENYN. *edr.* GWENYNDDAIL.

LLYS Y GWEWYR. *edr.* GWEWYRLLYS.

LLYS Y GWRDA; *Chenopodium Bonus Henricus*; Mercury Goose foot.

LLYS Y GWRÎD; *Anchusa tinctoria*; Alkanet.

LLYS GWYDDELIG; *Pastinaca sativa*; Parsnep.

LLYS Y GWYNT; *Anemone nemorosa*; Wind flower.

LLYS Y GYMMALWST; *Ægopodium Podagraria*; Goutweed.

LLYS Y GYNDDAREDD. *edr.* EDAFEDDOG LWYD.

LLYS YR HEBOG; *Hieracium*;—Hawkweed.

LLYS YR HEDYDD. *edr.* YSPARDYN Y MARCHOG.

LLYS YR HIDL; *Galium Aparine*; Goosegrass, Cleavers.

LLYS YR HUDOL; *Verbena officinalis*; Vervain.

LLYS YR HYCHGRYG. *edr.* HYLLGRYG.

LLYS IAGO; *Senecio Jacobæa*; Common Ragwort.

LLYS IEUAN; }
 — IFAN; } Artemisia vulgaris; Mugwort.

LLYS Y LLAU. *edr.* LLEULYS.

LLYS Y LLAW; Cheiranthus fruticosus; Wild Wallflower.

LLYS LLEWELYN; Veronica;—Speedwell. *edr. t. d. 3.*

LLYS Y LLIW. *edr.* GLAS.

LLYS Y LLUDW; Cineraria;—Fleawort.

LLYS Y LLWY. *edr.* LLWYLYS.

LLYS LLWYD. *edr.* LLYS IEUAN.

LLYS Y LLWYNOG; Geranium Robertianum; Herb Robert, Stinking Crane's-bill.

LLYS Y LLYGAID; Chelidonium majus; Celandine.

LLYS MAIR; Ajuga reptans; Common Bugle.

LLYS MAIR FADLEN; Tanacetum Balsamita; Costmary.

LLYS MARTIGAN; Liliun Martagon; Martagon.

LLYS MEDDYGLYN. *edr.* MEDDYGLYN.

LLYS Y MEL; Cerinthe;—Honeywort.

LLYS MELYN; Genista tinctoria; Dyer's Greenweed.

Hynod yw y llysiuyn hwn am liwio melyn.

Dogn o ddram a hanner o'r hâd yn bylor sydd garthfeddygiaeth esmwyth. Tywalltiad dwr berwedig ar y llysiuyn sydd droethbair, ac yn ddilynol yn fuddiol rhag y dyfrglwyf.

LLYS Y MEHERYN; Medicago polymorpha; Heart medick, Claver.

LLYS MEUDWY. *edr.* LL. Y GWRDA.

LLYS Y MILWR; Lythrum Salicaria; Purple Grasspoly.

LLYS Y MÔCH; Solanum nigrum; Common Nightshade.

LLYSIAU 'R MÔR; Fucus, Ulva, &c. *Sef* GWMMON, DYLYSG, LLAFAN, &c. Sea weed, Laver, &c.

LLYS Y MUROEDD. *edr.* MURLYS.

LLYS Y NEIDR; Polygonum Bistorta; Bistort, Snakeweed.

Gwraidd y llysiuyn hwn sydd un o'r cryfaf, a mwyaf effeithiol, o'r holl llysiuaidd rhwymyddion; y mae iddo air rhagorol am iachau llesgedd y coludd, y cryd dyspeidiawl, y dolur rhudd neu 'r darymred, clwyf y gwaed, a phob math o ddylif anghymedrol arall, naill ar ei ben ei hun, neu ynghyd a'r Ysgol Fair; gellir ei gym'ryd

deirgwaith yn y dydd. Dogn o 'r gwraidd yn sylwedd, gwedi ei falu, yw o ugain gronyn hyd ddram.

LLYS YR OEN; *Valeriana Locusta*; Corn salad, Lamb's lettuce.

LLYS Y PANNWR. *edr.* CRIBAU 'R PANNWR.

LLYS Y PARED. *edr.* MURLYS.

LLYS Y PARLYS; *Primula veris*; Cowslip, Paigle.

LLYS PAUL; *Primula*;—Primrose.

LLYS PEDR; *Hypericum quadrangulum*; St. Peter's wort.

LLYS PENTAI; *Sempervivum tectorum*; Houseleek. *edr.* BYDDARLYS.

LLYS PERFIGEDD; *Hypericum Androsæmum*; Tutsan, Park leaves.

LLYS Y POER; *Silene inflata*; Bladder Campion, Bladder Catchfly.

Bwydlys iachus a blasus, gwedi ei ferwi, yw ynghyd a chigfwyd; y mae iddo flâs nid annhebyg i bys gleision.

LLYS Y PWDIN. *edr.* LL. Y COLUDD.

LLYS ROBERT. *edr.* LL. LLWYNOG.

LLYS SILIN; *Plantago Psyllium*; Flea-bane-wort.

LLYS SIMWNT; *Malva moschata*; Musk Mallow.

LLYS Y SIPSIWN; *Lycopus europæus*; Gipsew-wort, Water Horehound.

A 'r llysieuyn hwn y lliwia y Sipsiwn eu hwynebau a'u cyrph, y modd y bo rhagoriaeth rhyngddynt a dynol ryw yn gyffredin.

LLYS STEPHAN; *Circæa*;—Enchanter's Nightshade.

LLYS TALIESYN; *Sedum Telephium*; Orpine, Livelong.

LLYS TANEWYN; *Aster Tripolium*; Sea Star-wort.

LLYS Y TARW; *Centaurea Scabiosa*; Greater Knapweed, Bullweed.

LLYS Y TENEWYN; *Aster Amellus*; Attic Star-wort.

LLYS TORMAEN; *Saxifraga*;—Saxifrage.

LLYS Y TRYFAL; *Thlaspi Bursa Pastoris*; Shepherd's Purse.

LLYS Y TWRCH. *edr.* BLONEG Y DDAEAR.

LLYS Y WENNOL; *Chelidonium*;—Celandine.

LLYS YR YCHEN; *Lychnis dioica*; Wild Campion.

LLYS YR YSGYFAINT; { *Pulmonaria officinalis*; Common Lungwort.
 { *Lichen pulmonarius*; Tree Lungwort.

LLYS YR YSGYFARNOG; *Satyrium viride*; Frog Satyrion.

MABGOLL; Geum;—Avens.

MABGOLL BENDIGEIDLYS; Geum *urbanum*; Common Avens.

Y mae canmoliaeth mwy na chyffredin i amryw rinweddau y lly-sieuyh hwn, yn enwedig megis tarfgryd. Amryw awduron a dystiolaethasant pa mor effeithiol ydyw rhag y cryd dyspeidiol, gwedi methu o'r *Peruvian Bark*; gellir ei gymmeryd yn bylor, neu yn drwyth ac at yr un dognedd ag a ddodir o'r meddygiaeth tramor, sef o un scrwpl i ddram neu ddwy. Megis rhwymydd, ac i gryfhau'r cylla, a'r cyfangorph, yr ydys yn tybied ei fod yn amgenach meddygiaeth na'r dywededig risgl tramor.

MADARCHEN; Boletus;—Porous Toadstool.

MADFELEN. *edr.* PENGALED.

MADYWYDD; Myrica *Gale*; Sweet Gale, Dutch Myrtle.

MADWYSG; Aquilegia *vulgaris*; Columbine.

MADYR; }
MADR; } Rubia *peregrina*; Wild Madder.

MAENHAD; Lithospermum;—Gromwell. *edr.* GRAWN YR HAUL.

MAENHAD MEDDYGAWL; Lithospermum *officinale*; Common Gromwell, Gray mill, Grey Millet.

Yr hâd a gyfrifir yn droethbair, yn enwedig yn rhith meddygfaeth, neu gan dywallt dwr berwedig ar yr hâd, gwedi ei ysigo; yfer o hono yn helaeth.

MAESEIFUAN; Lichen *caninus*; Ground Liverwort.

MAESWELLT; Agrostis;—Bent-grass.

MAFONLLWYN; Rubus *idæus*; Rasp-berry bush.

MAGL CHWANNEN; Cineraria;—Fleawort.

MAGLYS; Medicago;—Medick.

MAGWYR WEN; Nymphaea *alba*; White Water Lily.

MAINSURAN; Rumex *acetosa*; Common Sorrel.

MALW'R HEL; Althaea *officinalis*; Marsh Mallow.

Y mae pob rhan o'r llysieuyh hwn, ond yn enwedig y gwraidd, yn helaethlawn o lws, gan hynny tywalltiad dwr berwedig arno a ganmolir, ac a wna fawrles lle bo diod dyner, feddalaid, llysllynaidd yn fuddiol, sef rhag crygni, peswch, surni yn y cylla a'r coludd, ac hefyd rhag y tostedd a'r cyffelyb. Y gwraidd gwedi ei ferwi sydd hynod sugaethan neu blastr tynerawl.

MALLDER. *edr.* LLOSG.

MAMLYS. *edr.* LLYS Y FAM.

MAMMOG DDREWLLYD. *edr.* TRWYNSOR.

MAN Y DON. *edr.* GWEROG.

MANDON. *edr.* LLYS YR ERYR.

MANDRAGLYSIEUYN; *Atropa Mandragora*; Mandrake.

MANTELL Y COR; }
 MANTELL FAIR; } *Alchemilla vulgaris*; Common Ladies' Mantle.

Pob rhan o'r ddeilen hon sydd ymysgar-rwymawl.

MANWYDD-GEN; *Lichen fruticulosus*; Shrubby Liverwort: a division of the genus LICHEN.

MANYGLOG. *edr.* ELINOG.

MARCHALAN; *Inula Helenium*; Elecampane.

Llysiuyn yw hwn o fawr rinwedd, nid oes ond prin ei gyffelyb rhag clefydon yr ysgyfaint, sef y peswch, poeri gwaed, diffyg anadl, ac hefyd rhag surni yn y cylla. Y dogn cyffredin yw dram mewn dwr berwedig. Y mae efe yn hynod rhag y pês ar blant. Gellir ei barottoi yn y modd hwn, nadder y gwraidd yn fân defyll, ac ar bedair wns o hono tywallter tri pheintiaid o ddwr berwedig, gadawer iddo sefyll dros nos, a berwer ef drannoeth dros ychydig funudiau, a phan oero hidler ef, at beintiaid o'r trwyth lwn dodder chwarter peintiaid o win gwyn, rhag clwyf y cylla; ac yfed y clwyfus lonaid gwydr-gwîn deirgwaith yn y dydd, sef un ar gythlwng, arall ynghylch awr o flaen prydawn-fwyd, a'r trydydd ar bryd gwely; eithr rhag y pês, hanner y swm o'r gwraidd, sef dwy wns, fydd ddigon; ac nid rhaid ond tywallt arno ddwr berwedig, a gadael iddo sefyll; yna yn lle'r gwin, dodder atto dair wns o fêl gwedi ei buro ar dan araf, ac yfed y claf ddwy lwyaid o hono pedeirgwaith yn y dydd. Y mae'r Dr. *Hil* yn mynegi esampl o enethig, yr hon oedd ar drangcedigaeth, a iachawyd yn hollol a'r meddyglyn hwn, gwedi i bob moddion eraill fethu. Y mae'r parottoad hwn yn dra llesol hefyd rhag y tostedd.

Dywedir i drwyth o'r gwraidd iachau'r claf ar ddefaid.

MARCHBERLLYS. *edr.* LLWFACH.

MARCHFEILLIONEN; *Trifolium pratense*; Common purple Trefoil, Clover.

MARCHFIAREN; *Rosa canina*; Common Dog-rose. *edr.* CIROS.

MARCHFINT; *Mentha sylvestris*; Horse Mint.

MARCHFFENIGL; *Ferula communis*; Giant Fennel.

MARCHREDYNEN; *Aspidium*;—Shield-fern.

MARCHREDYNEN WRRYW; *Aspidium Filix mas*; Male Fern.

Pylor o wraidd y rhywogaeth hon o redyn sydd enwog am ddifetha y llyngyr hirion teneuon, neu'r euad, yn yr ymysgaroedd; dwy ddram neu dair yw'r dogn i'w gymmeryd mewn dwr ar gythlwg. Un dram sydd ddigon i blentyn. Meddyginiaeth hynod *Madam Nouffer* ydyw; ac y mae Dr. *Withering* yn mynegi iddo ef ei arferu yn fynych, ac o'r rhan amlaf yn llwyddiannus.

MARCHRUDDYGL. *edr.* RHUDDYGL MAWRTH.

MARCHYSGALLEN; *Carduus lanceolatus*; Spear thistle.

MARCHYSGALLEN Y GERDDI; *Cynara Scolymus*; Artichoke.

Dwr berwedig ar y dail i'w yfed sydd fuddiol troethbair, ac a wybuwyd i fod yn llesol iawn i'w gymmeryd, hwyr a bore, rhag y dyfrglwyf.

MARDDANADLEN } DDU; *Ballota nigra*; Black or Stinking Hore-
MARWDDANADLEN } hound.

Y ddeilen hon a gyfrifir yn llesol rhag clefyd y fam.

MARDDANADLEN BER. *edr.* LLWYD Y CWN.

MARDDANADLEN FELEN; *Galeobdolon luteum*; Yellow Dead-nettle.

MARDDANADLEN GÔCH; *Lamium purpureum*; Red Dead-nettle, or Arch-angel.

MARDDANADLEN WEN; *Lamium album*; White Dead-nettle, or Arch-angel.

MAS. *edr.* GYSTLYS.

MASARNEN; *Acer Pseudoplatanus*; Greater Maple, Sycamore.

MASWELLT; *Holcus*;—Soft-grass.

MEDDALAI; *Malva*;—Mallow. *edr.* HOCYSEN.

MEDDALAI Y MORFA; *Althæa officinalis*; Marsh Mallow.

MEDDLYS; *Spiræa Ulmaria*; Meadowsweet.

MEDDYG Y BUGAIL; }
MEDDYG MAIR; } *Conyza squarrosa*; Plowman's Spikenard.

Dywedir fod y llysiuyn hwn yn dra llesol rhag y maen tostedd.

- MEDDYGES; }
 MEDDYGYN; } Viola;—Violet.
- MEDDYGES DDU; *Scrophularia nodosa*; Common Figwort.
- MEDDYGES FELEN; *Crocus sativus*; Saffron Crocus.
- MEDDYGES LAS; *Prunella vulgaris*; Selfheal.
- MEDDYGES LWYD; *Betonica officinalis*; Betony.
- MEDDYGLYN. *edr.* MORONEN Y MAES.
- MEDDYGLYS. *edr.* BRIWLYS.
- MEDDYGYN MENYW. *edr.* WERMOD WEN.
- MEFUSEN; *Fragaria vesca*; Wood Strawberry.
- MEFUSBREN; *Arbutus Unedo*; Strawberry tree.
- MEILLIONEN; *Trifolium*;—Trefoil.
- MEILLIONEN FELEN; *Anthyllis vulneraria*; Kidney vetch, Ladies' finger.
- MEILLIONEN GORNIOG; *Medicago falcata*; Yellow Medick.
- MEILLIONEN Y GORS; *edr.* FFAEN CORS.
- MEILLIONEN GRAGENOG; *Medicago polymorpha*; Heart Medick, Claver.
- MEILLIONEN OLWEN; *Trifolium repens*; Dutch Clover.
- MEILLIONEN Y CEIRW; }
 MEL Y CEIRW; } *Trifolium officinale*; Common Melilot.
- MEIPEN; *Brassica Rapa*; Turnep. *edr.* ERFINEN.
- MEIPEN BENDIGED; }
 MEIPEN FAIR; } *edr.* GREOL.
- MEIPEN YR YD; *Brassica Napus*; Rape, Navew, Cole-seed.
- MEIRION; *Cannabis sativa*; Hemp. *edr.* CYWARCH.
- MEIWYN; *Datura Stramonium*; Thorn-apple.
- MELAWG; *Lonicera Periclymenum*; Common Honeysuckle, Woodbine.
- MEL Y CWN; }
 MELAWG Y BORFA; } *Pedicularis sylvatica*; Pasture Lousewort.
- Y mae i'r ddeilen hon y gair o fod yn niweidiol i ddefaid, gan e'u gwneuthur yn grestlyd ac yn lleuog.
- MEL Y GWEUNYDD; }
 MELAWG Y WAUN; } *Pedicularis palustris*; Marsh Lousewort.
- MELENGU; *Reseda Luteola*; Dyers' weed
- Y llysiuyn hwn ynghyd ag *alwm* a liwia wlan, sidan, a llin o felyn tég rhagorol.
- MELFEDOG. *edr.* TEWBANNOG

- MELGED; *Beta maritima*; Sea Beet.
 MELICWELLT; *Melica*;—Melicgrass.
 MELOTTAI; *Malva*; Mallow.
 MELSUGN; *Pedicularis*; Lousewort.
 MELUSWRAIDD; *Glycyrrhiza glabra*; Liquorice.
 MELYN YR EITHIN; } *Tormentilla officinalis*; Common Tormentil. *edr.*
 MELYN Y TWYNAU; } TRESGL.
 MELYNEURAIDD; *Solidago Virgaurea*; Golden-rod.
 MELYN Y GAUAF; *Cheiranthus fruticulosus*; Wild Wall-flower.
 MELYN Y GWANWYN; *Ranunculus Ficaria*; Pilewort.
 MELYNLLYS. *edr.* DILWYDD FELEN.
 MELYNOG Y WAUN. *edr.* LLYS MELYN.
 MELYNWELLT; *Anthoxanthum odoratum*; Sweet-scented Vernal Grass.
 MELYNYDD; *Hypochæris radicata*; Longrooted Cat's ear.
 MENYG ELLYLLON.
 MENYG Y LLWYNOG. } *edr.* BYSEDD COCHION.
 MENYG MAIR.
 MENYG Y GOG; *Silene inflata*; Bladder Champion.
 MERDDRAENEN; *Rosa canina*; *edr.* CIROS.
 MERHELYGEN; *Salix vitellina*; Yellow Willow.
 MERLLYS; *Asparagus*;—Sperage.
 MERS. *edr.* HALOGEN.
 MERWYDD. *edr.* MORWYDDEN.
 MERYDD; }
 MYRYDD; } *Arundo arenaria*; Sea Reed, Marrom, Sea Matweed.
 MERYSWYDDEN; *Mespilus germanica*; Common Medlar.
 MERYWEN; *Juniperus communis*; Common Juniper.

Tywalltiad dwr berwedig ar y grawn a wna ddiiod droethbair hyfryd. Hi fydd hefyd yn llesol ir cylla, ac i chwalu gwynt; yn chwysbair; ac ynghyd ag ychydig *genefa* a wna ddiiod hynod i gleifion tan y dyfrglwyf; neu scrwpl neu ddau o'r grawn sydd lesol rhag wynt yn y colydd. Y brigau irion a allant wasanaethu i drwyth, yn niffyg y grawn.

MESBREN. *edr.* DERWEN.

MESURIAD; *Origanum*;—Marjoram.

Mwydiad o honi mewn dwr berwedig sydd hynod lesol rhag

attalfeydd yn yr ysgyfaint, o'r afu, ac yn ddilynol rhag y clefyd me-
lyn, clefyd y fam, diffyg anadl a'r peswch. Dywedir fod y dail
gwedi eu sychu yn beraidd iawn yn lle *té*. Y mae hi hefyd yn llesol
at dwym olchiadau.

MIAREN.

MIERIEN.

MIERYNLLWYN.

} *edr.* MWYAREN.

MIGIN;

MIGWYN;

MYGN;

} Sphagnum;—White Bog-moss.

MILDDAIL;

MILFYD;

MILFYDD;

} *Achillæa Millefolium*; Common Yarrow, or Milfoil.
edr. LLYS Y GWAEDLIF.

MILED, MILEDWELLT; *Milium*;—Milletgrass.

MILFYW; *Ranunculus Ficaria*; Pilewort.

MILWYDD. *edr.* CAMRI.

MILLFEILLIONEN; *Trifolium repens*; White Trefoil, or Dutch Clover.

MILLYN; *Viola odorata*; Sweet Violet.

MINFEL. *edr.* MILDDAIL.

MINTYS; *Mentha*;—Mint, *edr.* YSPER FINTYS, a PUPUR FINTYS.

MINTYS YR AR-DIR; *Mentha arvensis*; Corn Mint.

Dalier sulw nad hawdd gwneud caws o laeth buchod a fwyasant
o'r llysieuyn hwn; yr hyn beth, o herwydd nas gwybyddid yr achos,
a berodd aml ddyryswch.

MINTYS BAWN; *Achillea Ageratum*; Maudlin.

MINTYS Y CREIGIAU. *edr.* MESURIAD.

MINTYS Y DWR; *Mentha hirsuta*; Water-mint.

MINTYS Y GATH; *Nepeta Cataria*; Nep, Catmint.

Mwydiad o hon mewn dwr berwedig a dybir ei bod yn effeithiol
rhag y glasglwyf.

MINTYS MAIR; *Tanacetum Balsamita*; Costmary.

MINTYS Y MEIRCH; *Mentha sylvestris*; Horse Mint.

MINTYS Y TWYNAU. *edr.* ERBIN.

MOCHLYS; *Solanum nigrum*; Common Nightshade.

Pwys o un i dri gronyn o'r dail gwedi eu mwydo mewn dwr ber-
wedig, a wna ddiod yr hon os hyfer ar bryd gwely, a bair chwysiad.

digonol, a ryddhá 'r arenau, ag yn gyffredinol a bair arloesiad drannoeth. Eithr gan ei bod yn ddeilen nerthol, e ddylid ei thrin a mawr ofal a phwyll. Oddiallan y mae hi yn dda i ddofi gwres, ac i esmwythau gwayw.

MOCHWRAIDD; *Cyclamen europæum*; Sowbread.

MOCHYSGALLEN. *edr.* YSGALLEN Y MOCH.

MORDDANADLEN. *edr.* MARDDANADLEN.

MORDYWYDD; *Myrica Gale*; Sweet Gale, Dutch Myrtle.

MORDYWYS; *Fucus Phyllitis*; Hart's-tongue Seaweed.

MORDDYNAD BER. *edr.* LLWYD Y CWN.

MOREDAFEDDOG. *edr.* LLWYD BONEDDIG.

MORFRWYNEN; *Iuncus maritimus*; Lesser Sharp Sea Rush.

MORGAREIAU; *Fucus Filum*; Sea-laces.

MORGELYNEN; *Eryngium maritimum*; Sea Eryngo, Sea Holly.

MORHESGEN. *edr.* MERYDD.

MORHOCCYSEN; *Lavatera arborea*; Sea Tree Mallow.

MORLWYAU. *edr.* LLWYLYS.

MORONEN BIGOG; *Echinophora spinosa*; Prickly Samphire.

MORONEN Y DWR. *edr.* DYFRFORONEN.

MORONEN FELEN; *Sium Sisarum*; Skirret.

MORONEN GOCH; *Daucus Carota*; Cultivated Carrot.

MORONEN Y MAES; *Daucus Carota*; Wild Carrot.

Had y llysieuyn lwn a bair droethi, ac y mae yn llesol i chwalu gwynt yn y cylla; dywedir yn glodfawr am dano rhag y tostedd a'r graeanwst, a mwydiad o wns o hono mewn peintiaid o dwr berwedig sydd dra buddiol tan iasau llym y clefyd hwnnw; dylid cymmeryd diod helaeth o hono, a hynny yn aml: ac yma cymmws yw i mi fynegi esampl tra hynod o 'i rinwedd, ynghyd a'r *Gedowrach*, yr lwn a ddarllenwn mewn traethawd, a ysgrifenyd yn unswydd ar yr achos gan y prif feddyg *Nicolas Robinson*, yr lwn ei hun a hollol adferwyd i' w iechyd, gwedi dioddef dros rai blynyddoedd y cystudd tostaf, tan glefyd y garreg, er dim cymmorth a allai ef ei hun, neu feddygon eraill ei ddwyn. A dyma ei gyfarwyddiad ynghylch y cyffuriau uchod; sef i ysigo neu ddarnfalu hâd y *Gedowrach* a'r *Foronen* a'u cymmysgu, yr un faint o bob un, ac o'r cymmysg hwn, rhoi dwy ddram mewn llestr *té* a gynnwys beintiaid, a thywallt arno

ddwr berwedig, a gadael iddo fwydo dros bedair awr neu bump, yna ei dywallt ef allan, a 'i roddi heibio er gwasanaeth. Eithr gwell fydd bwrw ar y cyffyriau chwart o ddwr a 'u berwi dros ennyd. Yna ef a ddywed, hwn yw y meddyginiaeth goreu, a wyr y byd am dano, rhag clefyd y garreg, a 'r graeanwst. Y gwr hwn a 'i cymmerai, o fesur yr hanner peintiaid, yn gyffredin ddwywaith yn y dydd, sef ar gythlwg, ac ar bryd gwely, ac weithiau y drydedd waith, ynghylch awr o flaen ei brydnawnfwyd. Er ei fod yn hytrach oedranus pau ddechreuodd e 'i glefyd, ac iddo ddioddef dros raî blynyddoedd y poenau mwyaf llymdost, etto ar ol ei iachad, efe a fu fyw nifer o flynyddoedd ac ni chlywodd byth drachefn argoel o 'i glefyd. Er mwyn cael y trwyth yn flasus gellir ei felysu ag ychydig fêel, neu siwgr llwyd.

Gwraidd *moron y gerddi* gwedi eu berwi yn feddalion, a'u doddi yn sugaethan, neu blastr, a esmwythânt wayw, ac a leihânt y drygsawr a ddilyn gweliau mall a changraidd, gan ei newid unwaith neu ddwy yn y dydd.

MORONEN Y MEIRCH. *edr.* EFWR.

MORONEN Y MOCH; *Pastinaca sativa*; Wild Parsnep.

MORONEN WEN; *Pastinaca sativa*; Cultivated Parsnep.

MORWIALEN; *Fucus digitatus*; Sea-girdle and Hangers.

“Crynnu mal y morwialen.” *diarh.*

MORWREGYS; *Fucus saccharinus*; Sea Belts.

MORWYDDEN; *Morus*; Mulberry-tree.

MURLWYN; } *Parietaria officinalis*; Pellitory of the wall. *edr.* PELYDR

MURLYS; } : Y GWELYDD.

MURWYLL; *Cheiranthus fruticulosus*; Wild Wall flower.

MWCCOG; *Rosa spinosissima*; Burnet Rose.

MWG Y DDAEAR; *Fumaria*;—Fumitory.

Hynod fuddiol ydyw 'r ddeilen hon i bureiddio y gwaed, ac i ddiwygio surni yn y cylla, ac i'w gryfhau. Y mae hefyd yn dra llesol rhag attalfeydd yn yr ymysgaroedd, yn enwedig yr afu, a'r afiechyd a dardda o 'r unrhyw; rhag brech neu darddiadau yn y croen, a phob peth cyffelyb i 'r gwahanglwyf; y sug ydyw 'r goreu i'w gymmeryd; y dogn yw dwy wns neu dair beunydd. Gellir ei

harferu gan dywallt arni ddwr berwedig, ac yfer yn helaeth o hono, neu yn gymmysgedig a llaeth yn ddiod gyffredin.

MWGLYS; *Nicotiana Tabacum*; Tobacco.

MWSGLYS; *Adoxa Moschatellina*; Tuberous Moschatel.

MWSOGL; *Muscus*;—Moss.

MWSTARDD. *edr.* CEDU. The English word *Mustard* is certainly taken from this significant compound of *Mws* and *tardd*.

MWSWG; }
MWSWGL; } *Muscus*;—Moss.

MWYAR Y BRAIN. *edr.* LLŪS.

MWYARBREN. *edr.* MORWYDDEN.

MWYAREN; *Rubus*;—Bramble.

“Cas myharen mwyeri.” *Diarh.*

MWYAREN Y BERWYN; } *Rubus Chamæmorus*; Mountain Bramble,
MWYAREN DOEWAN; } Cloudberry.

MWYAREN MAIR; *Rubus cæsius*; Dewberry.

MWYDON Y DDAEAR; *Lycoperdon*;—Puff-ball.

MYDARCHEN. *edr.* MADARCHEN.

MYGLYS. *edr.* MWGLYS.

MYLTYS. *edr.* BWLTYYS.

MYLLYNEN. *edr.* MILLYN.

MYNAWYD Y BUGAIL; *Geranium*;—Crane's-bill.

MYNAWYDLYS; *Subularia*;—Awllwort.

MYNCOG; *Erica*;—Heath.

MYNYGLOG. *edr.* ELINOG.

MYRDDAIL; *Myriophyllum*;—Water Milfoil.

MYRHAFNWyDD; *Hippophae rhamnoides*; Sallow Thorn, Sea Buckthorn.

MYRTWYDD; *Myrtus*;—Myrtle.

MYRYDD. *edr.* MERYDD.

NEIDRLYS. *edr.* LLYS Y NEIDR.

NELE; *Hypericum*;—St. John's wort.

NIDWYDDEN; *Daphne Mezereon*; Spurge Olive.

NODWYDD Y BUGAIL; *Scandix Pecten Veneris*; Needle Chervil, Venus's comb, Shepherd's needle.

NYDDOES. *edr.* YSPIGAWGLYS.

NYTH ADERYN. *edr.* MORONEN Y MAES.

OESTRWYDDEN; *Carpinus Betulus*; Hornbeam.

OGFAENEN; ffrwyth yr

OGFAENLLWYN; *Rosa canina*; Dogrose.

“ Dwy ogfaenen deg fwynaidd.” *D. ab Gwil i ruddiau merch.*

OLBRAIN; }
OLFRAN; } *Coronopus Ruellii*; Wart-cress, Swine's cress.

OLEWYDDEN; }
OLIWYDDEN; } *Olea europæa*; Olive tree.

OLEWYDDEN WYLLT; *Eleagnus*;—Wild Olive, Oleaster.

ONWYDDEN; }
ONNEN; } *Fraxinus excelsior*; Common Ash-tree,

Trwyth o hanner wns, i wns a hanner, o'r dail gleision sydd garthddiod dda iawn, a dyferwad dwy ddram o'r rhisg, neu chwe dram o'r dail a arferwyd rhag y cryd mwyth; a lludw y coed sydd hynod o olch-ludw.

ORAITs. *edr.* AFAL EURAID.

“ Fel aur neu afal Oraits.” *D. Nanmor i wallt merch.*

ORFANGC. *edr.* GORFANADL.

ORPIN. *edr.* CANHEWIN.

PABI; *Papaver*;—Poppy.

PABI CORNIOG; *Glaucium luteum*; Yellow Horned Poppy.

PABI 'R GWENITH; *Agrostemma Githago*; Corn-Cockle.

PABWYREN; *Iuncus effusus*; Soft Rush.

PADERAU 'R GATH. *edr.* GWINWYDDEN DDU.

PALADR HÎR. *edr.* GORFANADL.

PALADR TRWYDDO; *Bupleurum rotundifolium*; Thorow-wax.

PALALWYF. }
PALWYFEN. } *edr.* PALMUYDDEN.

PALF YR ARTH; *Helleborus fœtidus*; Stinking Hellebore.

PALF Y BLAIDD; *Lycopodium clavatum*; Common Clubmoss.

PALF Y GATH BALI; *Ajuga Chamæpitys*; Ground Pine.

PALF Y LLEW; *Alchemilla vulgaris*; Common Ladies' Mantle.

PALMUYDDEN; }
PALMIDWYDDEN; } *Phoenix dactylifera*; Palm tree. *edr.* GWRTH-
BWYS.

PANNASEN. (S. W.) *edr.* MORONEN WEN.

PANNASEN Y DWR. *edr.* DYFR-FORONEN.

PANNOG. *edr.* SIRCYN Y MELINYDD.

PAPURFRWYNEN; (Es. xix. 7.) *Cyperus Papyrus*; Paper Reed.

PAREDLYS. *edr.* MURLYS.

PARFYG. *edr.* LLEWYG YR IAR.

PAWEN YR ARTH. *edr.* CRAFANGC.

PAWR-WELLT; *Bromus*;—Brome-grass.

PEDOL Y MARCH; *Hippocrepis comosa*; Tufted Horse-shoe Vetch.

PEFR-WELLT; *Phalaris*;—Canary-grass.

PEISG-WELLT; *Festuca*;—Fescue-grass.

PEISGWYN. *edr.* POPLYSEN.

PELANLLYS; *Pilularia globulifera*; Pillwort.

PELYDR DU; *Helleborus niger*; Black Hellebore.

PELYDR Y GWELYDD. *edr.* MURLYS.

Troethbair llesol ydyw y ddeilen hon. Trwyth o honi a gafwyd yn bur wasanaethgar, nid yn unig i'w yfed i ruddhau rhwystrau, ac i yrru ymaith y graean o bibelli y dwr yn y corph, eithr hefyd o'r tu allan yn dwym-olch rhag y tostedd.

PELYDR GWYLLT; *Pyrethrum sylvestre*. *Ger.*

PELYDR YSPAEN; *Anthemis Pyrethrum*; Pellitory of Spain.

PELYDR GAU YSPAEN. *edr.* POETHWRAIDD.

PEN Y NEIDR; *Viola canina*; Dog's Violet.

Cafwyd yn ddiweddar y gwybodaeth fod gwraidd y rhywogaeth hon o'r *wiolydd* yn gyfogbair, ac yn ysgarthaidd. Dogn o hanner dram i ddram a hanner.

PENBOETH; *Galeopsis Tetrahit*; Common Hemp-nettle.

PENDDU; *Gnaphalium uliginosum*; Marsh Cudweed.

PENEURAIDD; *Ranunculus auricomus*; Goldilocks, Wood Crowfoot.

PENFELEN; *Senecio*;—Groundsel.

PENGALED; *Centaurea*;—Knapweed.

PENGOCH; *Polygonum amphibium*; Amphibious Persicaria, or Knotgrass.

PENLAS; *Scabiosa arvensis*; Field Scabious.

Y llysieuyn hwn sydd o natur gwan rwymawl, chwerwaidd a sebonllyd.

PENLAS WEN; }
PENLAS YR YD; } *Centaurea Cyanus*; Corn Blue-bottle.

PENLLWYD. *edr.* LLWYD Y FFORDD.

- PENMELFED; *Typha latifolia*; Great Cat's tail, Reedmace.
- PENNAU 'R GWYR. *edr.* LLWYNHIDYDD.
- PENNIGAN; *Dianthus*;—Pink.
- PENNIGAN RHUDD-GOCH; *Dianthus Caryophyllus*; Clove Pink.
- PENRUDD; *Oviganum vulgare*; Common Marjoram.
- PENSAG; }
PENSOEG; } *Humulus Lupulus*; Hop. *edr.* LLEWYG Y BLAIDD.
- PERADYL; *Hedypnois*;—Hawkbrit.
- PERBREN; }
PERWYDDEN; } (S. W.) *Pyrus communis*; Pear-tree.
- PERCHWERWYN. *edr.* LLWYD Y CWN.
- PERERINBREN; *Pinus*;—Fir.
- PERFAGL; *Vinca*;—Periwinkle.
- PERLLYS; *Apium Petroselinum*; Parsley.
- Had y llysiuyn cyffredin hwn sydd dwymn a llesol rhag gwynt yn y cylla, &c. y dogn yw ynghylch scrwpl neu ddau gwedi ei ysigo, neu gellir gwneuthur dyferwad o hono i'r un perwyl. Y gwraidd yn yr un modd sydd droethbair, ac a chwâl rwystrau yn yr ymysgaroedd. Y gwraidd sydd hefyd yn gyffyr cyfaddas iawn mewn diod feddygawl.
- PERLLYS YR HEL. }
PERLLYS Y MORFA. } *edr.* HELOGAN.
- PERSLI. }
PERSYLL. } *edr.* PERLLYS.
- PERSLI 'R MEIRCH. *edr.* LLWFACH.
- PERTHEURDDRAENEN. *edr.* EURDDRAENEN.
- PERTHLYS; *Polygonum Convolvulus*; Climbling Buckwheat.
- PERWELLT. *edr.* MELYNWELLT.
- PERWHERWYN. *edr.* LLWYD Y CWN.
- PERWRAIDD; *Glycyrrhiza glabra*; Liquorice.
- PESYCHLYS. *edr.* CARN YR EBOL.
- PEUROS; *Fritillaria imperialis*; Crown imperial.
- PIBENAWG; *Eriocaulon septangulare*; Jointed Pipewort.
- PIBFRWYNEN. *edr.* LLYMDREINIOG.
- PIBLYS; *Sisymbrium Sophia*; Flixweed.

Cyfrifir y llysiuyn hwn yn llesol rhag dolur y fam, a chlefyd y gwaed; yr had a ddifa lnygyr.

PIDYN Y GOG; *Arum maculatum*; Cuckow-pint, Wake Robin.

Y dail a'r gwraidd ydynt dra llymsur, ac nid diberygl ydyw ymhel a hwynt, er y gallant fod yn llesol mewn dwylaw celfydd.

PIDYN FY MODRYB. *edr.* GLYS.

FIG YR ARAN; *Geranium*;—Crane's bill.

FIG Y BWN; *Equiseti fluviatilis turiones*;—Young shoots of River Horse-tail.

FIG Y CREYR; *Erodium*;—Stork's bill.

PIGL; } *Cynoglossum officinale*; Common Hound's tongue. *edr.*

PIGYL; } TAFOD Y BYTHEUAD.

PIGOGA; } *Spinacia oleracea*; Spinage.

PIGOWGLYS; }

PILCOES; *Platanus orientalis*; Plane-tree

PINC. *edr.* PENNIGEN.

PINBREN; } *Pinus*;—Pine-tree.

PINWYDDEN; }

PISGEN; } *Tilia europæa*; Lime-tree, Linden-tree.

PISGWYDDEN; }

PISWYDDEN; *Euonymus europæus*; Spindle tree, Prickwood.

Y grawn ydynt cyfog ac arloes-feddygiaeth llym. Gwedi eu malu ynllwch a'u taenellu ar y gwallt, lladdant lau; y maent yn angeuol i ddefaid.

PLANWYDDEN; *Platanus*;—Plane-tree.

PLISGWRN. } *edr.* PISGEN. a GWAGLWYFEN.

PLISGYRNEN. }

PLUAIDD-FWSOGL; *Hypnum*;—Feather-moss.

PLUAIDD-WELLT; *Stipa pennata*;—Feather-grass.

PLUCEN; *Anthyllis vulneraria*; Kidney-vetch, Ladies' finger.

PLU'R GWEUNYDD; *Eriophorum*;—Cotton-grass.

POERLYS. *edr.* POETHWRAIDD.

POETHFLAM; *Ranunculus Flammula*; Lesser Spearwort.

POETHWRAIDD; *Imperatoria Ostruthium*; Master-wort.

Y mae gwraidd y llysieuyn hwn yn boethaidd, yn chwysbair, yn droethbair, yn llesol i'r dyfrglwyf, a rhag llesgedd y cylla, a'r ym-ysgaroedd; hanner dram o'r sylwedd; neu ddram tan dywalltiad dwr berwedig, sydd ddog. Ac os noir dernyn o'r gwraidd, ef a

bair boerlif ac a dyr y gwaew yn y genau, a gamenwir yn aml y ddannodd.

POMGRANADEN.

POMGRANADWYDDEN.

} *edr.* AFAL GRONYNOG.

PONAR; *Vicia Faba*; Bean.

PONCNELL. *edr.* NODWYDD Y BUGAIL.

POPLYSEN; *Populus alba*; Great White Poplar, Abele tree.

PORPIN; *Peplis Portulaca*; Water Purslane.

PREN AFALÆ. *edr.* AFAL.

PREN AWYR; *Viscum album*; Misseltoe.

PREN CERI. *edr.* CERI,——CRIAfallen.

PREN Y DDANNODD; *Rhodiola rosea*; Rose-root.

PREN DAT. *edr.* GWRTHBWYS.

PREN Y GERWYN; *Laurus nobilis*; Baytree.

PREN GWRTHBWYS. *edr.* GWRTHBWYS.

PREN MASTIG. *edr.* LENTISG-BREN, o'r hwn y difera gwm mastig.

PREN MELYN; *Berberis vulgaris*; Barberry.

Y ffrwyth sydd fuddiol rhag y dylif geriaidd, ac lle y bo gwres, llymsurni, a mallder o wlybyrau y corph yn ymdrechu. Mall-haint a iachawyd gan yfed, megis diod gyffredin, y llyn a wneir gan fwydo, dros pedair awr ar ugain, y ffrwyth mewn deuddeg cymmaint o ddwr, ynghyd ag ychydig o had ffenigl; a'i felysu fel y bo y claf yn dewis.

PREN TERPENTIN; *Pistacia Terebinthus*; Turpentine tree.

PRIALLEN;

PRIELLYN;

} *Ligustrum vulgare. edr.* YSWYDDEN.

PRINWYDDEN; (*Hist. Sus.*) *Quercus coccifera*; Scarlet Oak.

PRYSEG; *Ruscus aculeatus*; Butcher's Broom.

PRYFET. *edr.* YSWYDDEN.

PUMBYS;

PUMNALEN;

} *Potentilla reptans*; Common Cinquefoil.

Rhisgl gwraidd y llysiuyn hwn sydd esmwyth rywawl; trwyth o hono sydd lesol i olchi'r safn, pan fyddo'r dannedd yn siglo, o achos llesgedd cig y dannedd. Y mae ef o'r un natur a'r *Tresgl melyn* a *llys y neidr*, eithr yn wannach.

PUMBYS YR ALBAN; *Sibbaldia procumbens*; Procumbent Sibbaldia.

PUPUR Y DDAEAR. *edr.* PELANLLYS.

PUPUR Y FAGWYR; *Sedum acre*; Biting Stonecrop, Wall Pepper.

Deilen dra surboeth yw hon; cyfyd chwysigl ar y croen; eithr mewn dwylaw celfydd y mae hi yn feddyginiaeth hynod rhag y *scyrfi*, i ba berwyl berwer lonaid llaw o'r llysiuyn mewn galwyn o lef-rith, hyd na leiheir yr hanner; a chymmered y clwyfus dair wns neu bedair o'r trwyth hwn bob boreu, neu bob yn ail boreu. Gweliau, nid yn unig o ryw y *scyrfi*, eithr hefyd manwynawg, i.e., hyd yn oed cangraidd, a iachawyd gan y ddeilen fechan hon, a ddodwyd yn blastr ar y cyfryw weliau mall crawnllyd; llesol hefyd yw ar y fenddaged gwedi iddi dorri, i beri bwrw ei gôr, ac i'w iachau. Y mae iddi hefyd yr enw o iachau y cryd dyspeidiawl a'r mwyth.

PUPUR FINTYS; *Mentha piperita*; Pepper Mint.

Nid oes odid ym mhlith llysiâu, dylwyth mwy buddiol, ac o fwy gyffredinol wasanaeth mewn meddyginiaeth na'r MINTYS.

Tywalltiad dwr berwedig ar y dail, os gadawer iddo sefyll dros rai munudiau, sydd dra llesol rhag y clefydon canlynol; sef cnofeydd yn y cylla, neu'r coluddion, y rhai sydd yn deilliaw oddiwrth wynt; a rhag llesgedd y cylla, a diffyg awydd i fwyd, a gwrthduedd i luniaeth, a'r dolur rhydd; rhag diffyg anadl a'r peswch; ac i attal yr eigian a'r cyfog; heblaw hyn da ydyw rhag y graeanwst, a rhwystrau yn yr afu; ac i hwylio teithi gwagedd; e bair hefyd gyssur i glaf o'r parlys, a phenysgafnder; ac os gosodir y dail yn blastr ar yr arleisiau neu'r iâd hwy a esmwythant gur yn y pen. Yfed y trwyth, a doddi y dail yn blastr ar fronau benywod a rwystrant i'r llaeth geulo. MINTYS YR AR sydd ysgatfydd oreu i'r perwyl hwn.

Yr Ysper Fintys, yr hon rywogaeth a faethir yn gyffredin mewn gerddi, sydd dda iawn i'r holl ddybenion a grybwyllwyd; eithr y Pupur Fintys sydd gryfach, a gwell, os gellir ei chael; ond y BRYMLYS sydd gryfaf a mwyaf effeithiol o'r tair rywogaeth. Y mae hefyd rywogaethau eraill, sef Mintys y dwr,—Mintys y meirch, &c. y rhai a allant fod yn llesol iawn pan nad ellir gael y lleill. Da fyddai cynhauafa'r llysiâu fel y byddent ger llaw pan ddigwyddai achos.

Edr. YSPER FINTYS.

PUPUR Y MYNYDD; *Daphne Gnidium*; Flax leaved Mezereon.

PWLTARI GWYLLT. *edr.* PELYDR.

- PWMPLEREN; }
 PWPLEREN; } (*Brecn.*) *Populus nigra*; Black Poplar.
- PWRPIN; *Peplis Portula*; Water Purslane.
- PWRS Y BUGAIL; *Thlaspi Bursa Pastoris*; Common Shepherd's-purse.
- PYBYRLLYS; *Lepidium latifolium*; Broad-leaved Pepperwort, Dittander.
- PYGBREN; }
 PYGWYDDEN; } *Pinus Abies*; Common Fir, or Pitch-tree.
- PYGLYS; *Peucedanum officinale*; Sulphurwort, Hog's Fennel.
- PYMYSTL. *edr.* CEGYR MAWR.
- PYSEN; *Pisum*;—Pea.
- PYSEN YR ADAR; }
 PYSEN YR ARAN; } *Ervum*;—Tare.
- PYSEN Y CEIRW; *Lotus corniculatus*; Bird's foot Trefoil.
- PYSEN Y COED; *Orobus*;—Heath Pea.
- PYSEN Y FWYALL; *Coronilla*;—Hatchet-vetch.
- PYSEN Y GARANOD; *Ervum*;—Tare.
- PYSEN Y LLYGOD; *Cicer*;—Chick Pea.
- PYSEN Y WIG; *Vicia*;—Vetch.
- PYSWYDDEN; *Cytisus Laburnum*; Bean-trefoil tree.
- REDEINS. }
 REDYNS. } *edr.* RHUDDYGL.
- RHAFNWyDDEN; *Rhamnus catharticus*; Buckthorn.
- RHAWN YR EBOL; *Chara*;—Colt's tail, Stonewort.
- RHAWN Y GASEG; *Hippuris vulgaris*; Mare's-tail.
- RHAWN Y MARCH; *Equisetum*;—Horse-tail.
- RHEDEGOG Y DERW; *Lichen plicatus*; Tree Lichen, or Liverwort.
- RHEDYN BENYW; *Aspidium Filix femina*; Female Shield Fern.
- RHEDYN Y CADNO. *edr.* MARCHREDYNEN WRRYW.
- RHEDYN Y CLOGWYN; }
 RHEDYN Y GRAIG; } *Asplenium septentrionale*; Forked Spleenwort.
- RHEDYN CYFRDWY; *Osmunda regalis*; Osmund Royal.
- RHEDYN Y DERW; }
 RHEDYN Y FAGWYR; } *edr.* LLAWREDYNEN.
- RHEDYN ERYRAIDD. *edr.* ADAIN-REDYNEN.
- RHEDYN GOGFAU; *Scolopendrium Ceterach*; Common Scaly Spleenwort.
- RHEDYN GWIB; *Blechnum boreale*; Rough Spleenwort.

RHEDYN MAIR; *Aspidium Oreopteris*; Heath Shield-fern.

RHEDYNACH; *Hymenophyllum tunbridgense*; Filmy-leaved-fern.

RHEONLLYS; Rheum;—Rhubarb.

RHESINWYDD; Ribes;—Currants.

RHODELL. *edr.* CYNFFON Y GATH.

RHODRI. *edr.* RHUDDYGL.

RHOGAI;

RHOGLUS;

} *Chenopodium olidum*; Stinking Goosefoot.

RHOLBRYN. *edr.* FFON Y PLANT.

RHONELL Y MARCH; *Equisetum*;—Horsetail.

RHONELL Y WENNOL; *Coronilla Securidaca*; Hatchet, or Axe-vetch.

RHONWELT Y CADNAW; *Alopecurus*;—Fox-tail-grass.

RHONWELT Y CI; *Cynosurus*;—Dog's-tail-grass.

RHONWELT Y GATH; *Phleum*;—Cat's-tail-grass.

RHOS;

RHOSWYDD;

RHOSYN;

} *Rosa*;—Rose.

RHOSCAMPAU. *edr.* TEWBANNOG WEN.

RHOSYN Y GRAIG. *edr.* COR-ROSYN.

RHOSLYS; *Rhodiola rosea*; Rosewort, Rose-root.

RHOS MAIR;

RHOS MARI;

} *Rosmarinus officinalis*; Rosemary.

Y mae i'r rhosmari yr enw o fod yn un o'r llysiâu mwyaf rhinweddol am goethi a chryfhau y giau; ac yn ddilynol ei canmolir rhag cŵr yn y pen, byddarwch, pendro, parlys, mamwst, hunglwyf, a malldrael bwyd yn y cylla. Gellir ei barottoi yn yr un modd a'r *té* a'i yfed yn rhan o luniaeth, neu ar gythlwg, ac ambell waith yn y dydd.

RHOS MARI GWYLLT; *Andromeda polifolia*; Wild Rosemary.

RHOSYN Y MYNYDD; *Pœonia officinalis*; Pœony.

RHUD. *edr.* GORDDAWN.

RHUDDOS; *Calendula officinalis*; Marigold.

RHUDDOS Y GORS. *edr.* GOLD.

RHUDDWERNEN; *Prunus Padus*; Bird Cherry.

RHUDDYGL; *Raphanus sativus*; Radish.

RHUDDYGL MAWRTH; }
 RHUDDYGL Y MEIRCH; } Cochlearia *Armoracia*; Horse-radish.

Y gwraidd yn unig o'r llysieuyn hwn a arferir ym meddyginiaeth. Llesol iawn ydyw rhag y parlys, a'r dyfrglwyf, gan ei fod yn droethbair, a'i wres yn cynhyrfu teimlad bywiog yn y corph, oddi fewn ac oddi allan. Da ydyw rhag y cryd melyn. Un modd o'i barottoi ydyw crafu un dram o'r gwreiddyn i'r a thywallt pedair wns o ddwr berwedig arno, a gadael iddo sefyll dros ddwy awr, a chaead ar wyneb y llestr, yna cymmysger ef a dwywaith ei bwys o siwgr; a hwn sydd hynod rhag crygni, a dolur o gorn y gwddf, os cymmerer llonaid llwy *dé* o hono a'i lyngcu yn arafaidd, a hynny ambell waith yn y dydd. Heblaw hyn, gellir tywallt dwr berwedig ar y gwraidd gwedi ei ysigo; a'i yfed fydd llesol iawn i'r cylla llesg, i'w nerthu, a'i gyweiriaw i dreulio'r ymborth; a buddiol fydd hefyd rhag y dyfrglwyf, y cryd cymmalau, a'r palsi; ac nid oes odid ddim mwy effeithiol nag ydyw i bureiddio y gwaed.

RHUT.

RHUTAIN. } *edr.* GORDDAWN.

RHYW.

RHWNEN;

RHWNINGWYDD; } *Pyrus communis*; Pear.

RHWNYNEN;

RHWYDDLWYN; *Veronica*;—Speedwell. *edr.* tu dal. 3.

RHWYDDLWYN BLEWYNAWG; *Veronica Chamædris*; Germander Speedwell.

Mwy dewisaidd yw y rywogaeth hon na'r *Wrnerth* yn lle *té*, gan ei bod yn fwy blasus, a llai ueddol i rwymo'r coludd.

RHWYMYN Y COED; *Tamus communis*; Black Bryony.

RHYF;

RHYFON; } *Ribes*;—Currant.

RHYFWYDDEN;

RHYFWYDDEN DDU; *Ribes nigrum*; Black Currants.

Y mae pob rhan, (sef y ffrwyth, y dail, a'r rhisgl) o'r prwysgydden hon yn dra llesol rhag dolur o'r gwddf, yn enwedig y rhywennynol. Triner y dail neu'r rhisgl yn rhith *té*, a golcher y safn a'r gwddf ag ef.

- RHYG; *Secale cereale*; Rye.
- RHYSWYDDEN. *edr.* YSWYDDEN.
- ROTBOLLIA. *edr.* CORWELLTYN.
- RWPPIA. *edr.* TUSWDDYFRLLYS.
- RYT. }
RYW. } *edr.* LLYS YR ECHRYSHAINT.
- RYW'R MURIAU; *Asplenium Ruta muraria*; Wall-rue Spleenwort.
- SAETHBENNIG; Triglochin;—Arrowgrass.
- SAETHLYS; *Sagittaria sagittifolia*; Common Arrowhead.
- SAETS. *edr.* CEIDWAD.
- SAETS CAERSALEM. *edr.* LLAETH BRON MAIR.
- SAETS GWYLLT. *edr.* CHWERWLYS YR EITHIN.
- SAFIN. *edr.* EITHINFYW.
- SAFRI. *edr.* SEWYRLLYS.
- SAFFRWM; }
SAFFYR; } *Crocus sativus*; Saffron Crocus.
- Meddygon yr oes hon a ddywedant fod i'r llysiuyn hardd hwn fwy o glod nag e haedda; ac y mae'r meddyg *Cùlen* yn mynegu y gellir yn gyfiawn ddywedyd am dano, "Nec poteris *Croci* dotes numerare nec usus." Eithr yn y gwrthwyneb i'r ystyr a amcanwyd i'r geiriau hyn ar y cyntaf; sef "nad ellir rhifo ei rinweddan," o herwydd nad oes iddo un.
- SAFFRWM Y GWEUNYDD; *Colchicum autumnale*; Meadow Saffron.
- SAMPIER. *edr.* CORN CARW Y MÔR.
- SAMPIER Y DEFAID. *edr.* GWEROG.
- SAMPIER Y GEIFR; *Inula crithmoides*; Golden Samphire, Samphire leaved Fleabane.
- SAMMWL; }
SAMYLEN; } *Samolus Valerandi*; Brookweed, Water Pimpernel.
- SARFF; }
SARFFWYDDEN; } *Pyrus domestica*; True Service-tree.
- SATAEN; }
SATAIN; } *Fagus Castanea*; Chesnut-tree.
- SAWDL CRIST; *Plantago lanceolata*; Ribwort Plantain.

SAWDL Y CRYDD; *Chenopodium Bonus Henricus*; Mercury Goosefoot.

Y ddeilen hon a wna fwydlys iachus a blasus, ynghyd a chigfwyd, gwedi ei berwi, ac a ryddhâ y coluddion yn arafaid.

SEBONLLYS; *Saponaria officinalis*; Soapwort.

Y llysiuyn hwn sydd o'r un natur a rhinwedd a sebon, ac yn llesol rhag y gymmalwst, cryd cymmalau, cryd melyn, ac amryw rwystrau, neu attaliadau yn yr ymysgaroedd; gwnele trwyth o'r gwraidd a'r dail. Y mae dyferwad o hono yn olch llesol rhag y cosi.

SEIFYS. *edr.* CIBELLYN.

SEITHNALEN. *edr.* TRESGL.

SEL SELYF; *Convallaria multiflora*; Common Solomon's seal.

SELIDON. *edr.* DILWYDD FELEN.

SENSEG; (*Brec.*) *Calendula officinalis*; Marigold.

SENSIGL; *Chrysanthemum Leucanthemum*; Great Daisy, White Ox-eye.

SERAIDD YSGALLEN; *Centaurea Calcitrapa*; Common Star-thistle.

SEREN FETHLEHEM; *Ornithogalum*;—Star of Bethlehem.

SERENLLYS; *Aster*;—Starwort.

SERENYN; *Scilla verna*; Vernal Squill.

SESLERIA. *edr.* CORSWELLTYN RHUDDLAS.

SEWYRLLYS; *Satureja hortensis*; Savory,

SHERARDIA. *edr.* CORWREIDDYDD.

SIBBALDIA. *edr.* PUMBYS.

SIBTHORPIA. *edr.* CEINIOGLYS.

SIDAN Y BRAIN. *edr.* CYFLAFAN.

SIDAN Y WAUN; *Eriophorum*;—Cottongrass.

SIDWRMOT. (*Llygrair.*) *edr.* BRYTWN.

SIMMWR Y CÔR; *Alchemilla vulgaris*; Common Ladies' mantle.

SINSIR; *Amomum Zingiber*; Ginger.

Y gwreiddyn hwn sydd iw gael am y geiniog ym mhob pentref; ac hynod llesol ydyw rhag gwendid a llesgedd y cylla, ac i chwalu'r gwynt, a fo yn peri cnofeydd yn y coludd, ar ymysgaroedd.

Gellir cymmeryd y sylwedd, gwedi ei falurio, ar ychydig o ryw wlyb, neu tywallter arno, gwedi ei ysigo, ddwr berwedig, ac yfed y claf hwnnw, yn gryf, neu yn wan, fel y bo yr achos yn gofyn; gellir ei felysu ag ychydig siwgr llwyd. Nid oes odid ei gyffelyb am gynhesi, ac adfywio cyfangorph henaint.

SINSIR Y GORS. *edr.* POETHWRAIDD.

SIRCYN Y MELINYDD; *Verbascum Thapsus*; Great Mullein, High Taper.

Trwyth o ddwy wns o'r dail, mewn chwart o ddwr, sydd lesol iawn rhag dolur rhydd o hîr barhad, sef pedair wns bob teirawr. Chwart o hono yn y dydd a roddwyd i esmwythau cnofeydd yr ymysgaroedd. O'r tu allan y mae yn llesol iawn yn rhith sugaethen, i esmwythau dargod, a'r lledewigwst.

Trwyth o'r dail mewn llefrith sydd fuddiol iawn rhag yr unrhyw glefyd, sef y lledewigwst, iwyfed ddwywaith neu dair yn y dydd.

SIRIANEN; *Prunus Cerasus*; Cherry-tree.

SIRIG; *Byssus*;—*Byssus*.

SISLI PER; *Scandix odorata*; Sweet Cicely, Great Shepherd's-needle.

SITTIM-COED; (*Deut. x. 3.*) *Pinus Larix*; Larch-tree.

SIWDR MWDR. (*llygrair.*) *edr.* BRYTWN.

SMAELAES. (*llygrair.*) *edr.* MERS.

SOWDL. *edr.* SAWDL.

SUGN Y GEIFR. *edr.* GWYDDFID.

SURAN Y COED;

SURAN Y GÔG;

SURAN DEIRDALEN;

} *Oxalis Acetosella*; Wood Sorrel.

Mwydiad o'r suran flasus hon, mewn dwr berwedig, a wna ddiod hyfryd a llesol iawn i ddyn tan y cryd poeth; ac os berwir hi mewn llefrith hi wna faidd rhagorol i'r un perwyl. Ym mhob rhith hi a gryfha yr cylla, ac a bair awydd at fwyd, rhwystro llygrad y gwaed, ardymheru gwres, ac attal chwysu.

SURAN Y CWN,—Y FRAN;

SURAN Y MAES,—Y WAUN;

} *Rumex Acetosa*; Common Sorrel.

Y llysiuyn cyffredin hwn, os cymmerir yn rhwydd helaeth yn fwydllys, naill ai yn lās neu gwedi ei drin, naill ai ar ei ben ei hun, neu ynghyd a rhyw llysiuau eraill, a wna fawr les i oeri, ac i bureiddio y gwaed, os parheir i'w gymmeryd dros ennyd o amser. Efe a wna ddiod pur gymmwys i ddyn tan y cryd poeth, lle na bo *suran y coed* i'w chael.

SURAN HIR. *edr.* TAFOLEN Y DWR.

SURAN YR YD; *Rumex Acetosella*; Sheep's Sorrel.

SURAN GODOG; *Physalis Alkekengi*; Winter cherry.

SWYN ESGRAS; *Calendula officinalis*; Marigold.

SWYNFRI. *edr.* YSWINFRI.

SWYNYDDLYS. *edr.* LLYS STEPHAN.

SYCOMORWYDDEN; *Ficus Sycomorus*; Sycamore tree, of *Scripture*.

SYFI;

SYFIEN;

} *Fragaria vesca*; Strawberry.

“Lle amyl y syfi, amyl y neidredd.”—*Diar.*

SYMWL;

SYMYLEN;

} *Primula vulgaris*; Common Primrose.

“Mor ddiwair a Symylen.”—*Diarh.*

SYNSEG. *edr.* SENSEG.

TAFOD YR AFR;

TAFOD Y BWCH;

} *Echium vulgare*; Common Viper's Bugloss.

TAFOD Y BYTHEUAD; *Cynoglossum*;—Hound's tongue.

TAFOD Y BYTHEUAD MEDDYGAWL; *Cynoglossum officinale*; Common Hound's tongue.

Sydd sugawl, a llysnafeddawg, yn enwedig y gwraidd, yr hwn a gyfrifir oreu; trwyth o'r gwraidd iw yfed, a'r gwraidd yn sugaethan, neu blastr, iw doddi ar y tynchwydd, a chwarenau manwynawg, a fuant yn aml yn dra llesol i drueiniaid tan y clefyd blin, sef clwy'r brenin. Y dail o herwydd eu rhin llysllynaidd, rhwymawl, esmwythâawl, ydynt fuddiol iawn rhag y peswch, poeri gwaed, dolor rhudd, a chlefyd y gwaed; gwasanaethgar hefyd ydynt iw doddi ar weliau mall crawnllyd.

TAFOD Y CÎ; *Potamogeton natans*; Broad-leaved Pondweed.

TAFOD YR EDN; *Stellaria*;—Stitchwort.

TAFOD YR HEDYDD. *edr.* YSPARDYN Y MARCHOG.

TAFOD YR HYDD; *Scolopendrium vulgare*; Common Hart's tongue.

Y rywogaeth hon o redyn sydd unnaws a *Gwallt y forwyn*, ac y mae iddi y gair o fod yn llesol i gryfhau'r coluddion, i attal dolor rhydd, a chlefyd y gwaed, a phob dylif o'r ymysgaroedd, i chwalu y graean, ac i ryddhau rwystrau yn yr afu, a'r dduwg; ac i esmwythau clwyfau yr ysgyfaint, a'r peswch. *Edrych GWALLT Y FORWYN.*

TAFOD Y LLEW; *Picris echioides*; Bristly Ox-tongue.

- TAFOD Y MARCH; }
 TAFOD Y PAGAN; } *Ruscus hypoglossum*; Horse-tongue.
 TAFOD Y NEIDR; *Ophioglossum vulgatum*; Common Adder's tongue.
 TAFOD YR OEN; *Plantago media*; Hoary Plantain.
 TAFOD YR WYDD; *Achillea Ptarmica*; Sneeze-wort Yarrow.
 TAFOD Y FUWCH; }
 TAFOD YR YCH; } *Borago officinalis*; Common Borage.
 TAFOD YR YCH ANWYW; *Anchusa sempervirens*; Evergreen Alkanet.
 TAFOD YR YCH CULDDAIL; *Lycopsis arvensis*; Small Bugloss.

Y ddeilen hon, gwedi ei hysigo, a'i doddi wrtho, a iachâ'r Boeth-fflam neu 'r tandde chwyddedig; rhwymer hi ar y dolur dros bedair awr ar ugain, a newidir hi os bydd angenrheidiol; yna tacler y briw rhagllaw a'r eli *basilicon*. *Curtis Fl. Lond.*

- TAFOD YR YCH LLIWIOL. *edr.* LLYS Y GWRÎD.
 TAFOD YR YCH MEDDYGAWL; *Anchusa officinalis*; Garden Bugloss.
 TAFOLEN; *Rumex*;——Dock.
 TAFOLEN Y CWN; *Rumex obtusifolius*; Broad-leaved Dock.
 TAFOLEN Y DWR; }
 TAFOLEN HIR; } *Rumex aquaticus*; Great Water Dock.

Trwyth o wraidd y llysieuyn hwn sydd feddygiaeth o fawr effaith, ac yn haeddu pob canmoliaeth, iw gymmeryd rhag y llwg, (*ysgyrfti*), a'r cryd cymmalau, a chlefydau nychlyd, y rhai a darddant oddi-wrth rwystrau yn yr ymysgaroedd. Y dywededig drwyth sydd dra llesol i olchi y genau pan fo cîg y dannedd yn llesghau; neu gwne-ler y gwraidd yn bylor i rwbio 'r dannedd; nid oes gwell deintlwch. Y mae hefyd yn hynod i olchi hen ddoluriau a gweliau mall iw glanhau.

- TAFOLEN GÔCH; }
 TAFOLEN WAEDLYD; } *Rumex sanguineus*; Bloody-veined Dock.
 TAFOLEN GRYCH; *Rumex crispus*; Curled Dock.

Y mae tywalltiad dwr bêrwedig ar yr hâd, gwedi ei ysigo, yn llesol rhag clefyd y gwaed. Trwyth neu eli o'r gwraidd a iachâ y cosu.

- TAFOLEN MAIR; *Rumex acutus*; Sharp Dock. *edr.* TRYTHON.
 TAFOLEN Y MÔR; *Rumex maritimus*; Golden Dock.

TAGARADR; *Ononis arvensis*; Rest-harrow, Cammock.

Trwythiad o risgl y gwraidd a ganmolir rhag y tostedd, a'r clefyd melyn.

TAGLYS; *Convolvulus arvensis*; Small Bindweed.

TAGLYS YR YD; *Polygonum Convolvulus*; Black Bindweed.

TAGLYS MAWR; } *Convolvulus sepium*; Great Bindweed.

TAGWYDD;

TAGWYG; *Vicia Cracca*; Tyfted Vetch.

TALFEDEL. *edr.* LLYS YR ANGEL PER.

TAMAID Y CYTHRAUL. *edr.* GWREIDD-DON.

TAMARISC. *edr.* GRUG-BREN.

TANCLYS. } *edr.* GYSTLYS.

TANSI.

TANSI GWYLLT. *edr.* GWYN Y MERCHED.

TAPR DUNOS. } *edr.* TEWBANNOG.

TAPR MAIR.

TAPR Y DWR; *Typha*;—Cat's tail, Reed-mace.

TARFGRYD. *edr.* WERMOD WEN.

TARFWGAN; *Hypericum perforatum*; Perforated St. John's wort.

TAWDDRYDD. *edr.* TODDAIDD.

TEGEIRIAN; *Orchis*;—Cullions, Dog's-stones, *Orchis*.

TEGEIRIAN Y WAUN; *Orchis Morio*; Meadow *Orchis*.

Y gwraidd, gwedi ei berwi hyd yn feddalion, a roddant luniaeth tyneraidd, a buddiol i gleifion tan glefyd y gwaed, y dolur rhydd, y tostedd, a'r peswch.

TEGWCH MEINWEN. *edr.* TAGARADR.

TEILAI GWYLLT; *Dipsacus sylvestris*; Wild Teasel.

TEILAI MAWR; *Dipsacus fullonum*; Fuller's Teasel.

TEIM. *edr.* GRUWLYS.

TEIRCAILL; *Ophrys spiralis*; Spiral *Ophrys*, Ladies' Traces.

TEREBINTHUS. *edr.* PREN TERPENTIN.

TETHAU'R GASEG. *edr.* GWYDDFID.

TEWBANNOG; *Verbascum Thapsus*; Great Mullein, High Taper.

TEWBANNOG FECHAN; *Primula veris*; Cowslip.

TEWBANNOG WEN WRRYW; *Agrostemma Coronaria*; Rose-campion.

TILÆA. *edr.* ANWYWIG.

TINDOLL ;
TINAGORED ; } *Mespilus germanica* ; Common Medlar.

TINBOETH ; *Polygonum Hydropiper* ; Biting Persicaria, Arsemart.

Trwyth o'r llysiuyn hwn sydd lesol iawn rhag y dolur o'r genau, yr hwn a enwir y gân ; golcher y safn yn aml ag ef yn gymmysg ag ychydig fel. Y rywogaeth hon, a'r *Elinog gôch*, a liwiant wlan yn felyn.

TINLLWYD. *edr.* GWYN Y MERCHED.

TIWLIP ; *Tulipa sylvestris* ; Wild Tulip.

TODDAIDD }
TODDEDIG } FELEN ; *Pinguicula vulgaris* ; Common Butterwort.

“ Ai blodeuyn glâs diffaeth.”—*Medd. Myddfai.*

Eithr y ddeilen a iacha y mân agenau ar biwod (neu byrsau) buchod.

TODDAIDD }
TODDEDIG } RUDD ; *Drosera* ;—Sundew.

Y sug, yn gymmysgedig a llefrith, a dyn ymaith frychnai neu losg haul ; a'r sug digymmysg a ddifetha ddafadennau dofion ar ddwyllaw, neu wyneb, a chyrn ar y traed.

TODDAIDD }
TODDEDIG } WEN ; *Hydrocotyle vulgaris* ; White-rot, Marsh Pennywort

TOFFIELDIA ; *Tofieldia* ;—Marsh Asphodel.

TORFAGL ; *Salvia Verbenaca* ; Wild English Clary, Cleere eye. *Ger.*

TORGOS ;
TORLAITH ; } *Veratrum album* ; White Hellebore.

TORLLWYD ;
TORLLWYDIG ; } *Hieracium Pilosella* ; Mouse-ear Hawkweed.

TORMAEN ; *Saxifraga* ;—Saxifrage, *Llyfenwy*.

TORMAENWYDD ; *Laurus Sassafras* ; Sassafras-tree.

TORMWYTH. *edr.* WERMOD WEN.

TORORTH ; *Seseli Hippomarathrum* ; Hartwort of Marseilles.

TORWENWYN ; *Ruta graveolens* ; Rue.

TOSTFRWYNEN ; *Scirpus lacustris* ; Bull-rush.

TRAETURIAID Y BUGEILYDD. *edr.* LLWYNHIDYDD.

TREIGLEDLYS ; *Polygonum minus* ; Creeping Persicaria, or Knotgrass.

TRESGL YR EITHIN ;

TRESGL MELYN ;

TRESGL Y MOCH ;

}

Tormentilla officinalis; Common Tormentil.

Gwraidd y ddeilen hon a gyfrifir yn rhwymawl ym mhlith y cryfaf o'r holl lysiau, ac yn llesol iawn lle bo y cyfryw yn addas ; sef rhag y dolur rhydd, clefyd y gwaed, ymadael a dwr o anfodd, &c. Y dogn yw o hanner dram i ddram, neu ychwaneg, yn bylor, mewn ychydig ddwr neu ddiod ; neu gellir ei roddi yn drwyth o wns a hanner gwedi ei falu a'i ferwi mewn tri pheintiaid o ddwr hyd na leiheir y drydedd ran, gan ddodi atto, tu ag at ddiwedd y berwad, ddram o *Sinamon* ; O'r meddyglyn hwn gwedi ei hidlo, a'i felysu yn y modd y gwelir oreu, yfed y claf ddwy wns, bedair gwaith neu bump yn y dydd. Y mae trwyth o hon yn bŵr effeithiol rhag clefyd y gwaed ar wartheg.

TREWYNYN ; *Lysimachia vulgaris* ; Yellow Loose-strife.

Y llysiuyn hwn, ynghyd ag *alwm*, a liwia felyn têt.

TRIAGL Y CWN ; *Triticum repens* ; Couch-grass.

TRIAGL Y CYMRO. *edr.* CHWERWLYS YR EITHIN.

TRIAGL TAIRDALEN. *edr.* SURAN Y GÔG.

TRIAGL Y TLAWD ; *Allium vineale* ; Crow-Garlick.

TRIAGLOG ; *Valeriana* ;—Valerian.

TRILLIW ; *Viola tricolor* ; Pansy Violet, Heart's ease.

TRINGOL ; *Rumex Acetosella* ; Sheep's Sorrel.

TROED YR ADERYN ; *Ornithopus perpusillus* ; Common Bird's foot.

TROED YR ARTH. *edr.* CRAFANGC.

TROED YR ASEN. *edr.* GARLLEGOG.

TROED Y BARCUD ; *Thalictrum flavum* ; Common Meadow-rue.

Sugaethan neu blastr o'r dail a arferir rhag y glinwst.

TROED Y CEILIOG ; *Dactylis glomerata* ; Cock's-foot grass.

TROED Y CYW ; *Caucalis* ;—Bur-parsley, Hedge Parsley.

TROED Y DRYW ; *Alchemilla arvensis* ; Parsley Piert, Field Ladies' mantle.

TROED YR EBOL. *edr.* GOLD Y GORS.

TROED YR ERYDD. *edr.* CRAFANGC.

TROED Y GATH ; *Gnaphalium dioicum* ; Mountain Cat's foot.

TROED Y GOLOMEN ; *Geranium molle* ; Dove's foot Crane's bill.

TROED Y GYWEN; Peplis *Portulaca*; Water Purslane.

TROED YR HEDYDD. *edr.* YSPARDYN Y MARCHOG.

TROED Y LLEW. *edr.* MANTELL FAIR.

TROED Y TARW; Tussilago *Farfara*; Colt's foot, Bull-foot, *Ger.*

TROED YR WYDD; Chenopodium;—Goose-foot.

TROED YR YSGYFARNOG; Trifolium *arvense*; Hare's foot Trefoil.

TROEDRUDD; Geranium *Robertianum*; Stinking Crane's bill, Herb Robert.

TROELLGORYN; Iuncus *squarrosus*; Moss Rush, Goose-corn.

TROELIG; Spergula;—Spurrey.

TROGENLLYS; Ricinus *communis*; Palma Christi.

TRWYN Y LLO; Antirrhinum;—Snapdragon.

TRWYNSOR; Chenopodium *olidum*; Stinking Goose-foot.

TRYDON. *edr.* CWLYN Y MEL.

TRYTHON; Rumex *acutus*; Sharp Dock.

Pur fuddiol ydyw gwraidd y llysiuyn hwn rhag y gymmalwst, yn enwedig y rywogaeth honno o'r clefyd ag sydd yn deilliaw oddiwrth amhurdeb gwaed. Crafer o hono ynhiylch hanner wns, a thywallter arno beintiaid o ddwr berwedig, a safed dros nôs a chaead ar wyneb y llestr; yfer o'r meddyglyn hwn lonaid gwydr-gwnin neu o ddwy *wns* i ddwy *wns* a hanner bob dydd rhwng y boreu-fwyd a'r prydnawn-fwyd dros rai wythnosau. Myfi fy hun a gefais brawf o'i effaeth; adnabum hefyd rai, ac a glywais sôn am nifer eraill, a iachawyd o'r clefyd tost hwnnw trwy y modd hynny, ac ar ol eu iachâad a fuant hir-hoedlog, heb onid prin argoel o'r clefyd gwedi hynny. Cymmwys fydd gwarchod, rhag dychweliad y clefyd, trwy gymmeryd y trwyth hwn dros dair wythnos neu fîs yn y gwanwyn, a thu a diwedd y cynhauaf, efe a wna fawr lles rhag pob amhurdeb y gwaed. Yn nifyg y rywogaeth hon, gellir arferu y dafolen gyffredin, neu 'r grych. *edr.* t. d. 35. o'r *Rhan gyntaf*.

TRYW. *edr.* TRYDON.

TUSWDDYFRLLYS; Ruppia *maritima*; Tassel-pondweed.

TWRGED; Turrilis;—Tower-mustard.

TYBACO. *edr.* MYGLYS.

TYWODWLYDD; Arenaria;—Sandwort.

UCHELAWG, UCHELAWR, UCHELFA, UCHELFAL, UCHELFAR, UCHELFEL, UCHELWYDD; *Viscum album*; Misseltoe.

Gwiwbarch a dalai y Derwyddon gynt i'r llysieuwyddyn hwn, nid yn unig o ran y lliosog, a'r nefolaidd rinweddau meddyginiaethawl, a dybiasant iddo feddiannu, gan ei enwi yn HOLLIACH, ac iddo iachau pob clefyd, ar ddyn ac ar anifail; eithr hefyd mewn dull crefyddawl, gan iddynt dybio ei ddisgyn o'r nef, a chan nad ydyw ond megis cangen yn unig, ac nad oes iddo gyff i'w gynnal, na gwraidd daearol, meddyliwyd fod mawr debygoliaeth rhyngddo a'r "blaguryn," sef y "Blaguryn cyfiawn," a ragddywedasad yn ei gylch gan y prophwydi, yr hwn oedd "ddymuniad yr holl bobloedd." Eithr y mae meddygon yr oes hon yn credu mai ar ofergoelion yr oedd ei holl rinweddau meddygawl yn sefyll.

URDDON; *Lythrum hyssopifolium*; Hyssop-leaved Loose-strife, or Grass-poly.

WALWRT. (corruption of *Wall-wort*.) *edr.* CORYSGAWEN.

WDRON. *edr.* LLYS YR ERYR.

WDROYTH, WDRWTH, WDRWYTH, WDWYTH; *Asphodelus*; —Asphodel, King's Spear.

I much suspect all these to be corruptions of *Woodruff* or *Woodroof*; *Medd. Myddf.* however, have them thus.

WERMOD LWYD; *Artemisia Absinthium*; Common Wormwood.

Gwraidd y llysieuyn hwn sydd beraroglaidd a thwymn; y dail ydynt wasanaethgar mewn diod frâg a fo ar suro; a dwr berwedig arnynt sydd llesol iawn i'r cylla, ac a bair ymadael a'r dwr yn rhwydd, ac yn ddilynol y mae yn dda rhag y dyfrglwyf. Y planhigyn gwedi ei fwydo mewn dwr poeth, a'i ddodi yn blastr, a'i aml newid, ar glais neu ysigtod, a ostega y gwaew yn fuan, ac a'i attal rhag chwyddo. Y mae y meddyg *Hil* yn ei ganmol yn fawr, gan iddo ef ei hun, a nifer o'i gydnabod gael prawf helaeth a digonol o'i rinweddau rhag y gymmalwst, a chlefyd y graean, a gwendid neu lesgedd y cylla; y modd y parattoai efe ef oedd hel y blodau, a'r dail oddi ar y goes, ac ar lonaid llaw o'r rhiâi hyn y tywalltai beintiaid o ddwr berwedig, gadawai iddynt sefyll dros ddeuddeg awr; yna efe a yfai chwarter peint o hono ynghylch awr o flaen ei brydnawnfwyd, a'r un faint ym mhen y

pedair awr neu bump gwedi hynny: Ac y mae yn dywedyd mae dedwydd fydd y sawl a ymarferant ag ef tan y clefydau a grybwyllwyd uchod.

Y dogn o hono yn bylor yw o scrwpl i scrwpl a hanner, sef deg gronyn ar ugain.

WERMOD Y MÔR; *Artemisia maritima*; Sea Wormwood.

WERMOD WEN; *Pyrethrum Parthenium*; Common Feverfew.

Y mae'r llysiuyn cyffredin, diniwed, hwn yn feddiannol o rinweddau tu hwnt i bob canmoliaeth, a phob gwerth, mewn perthynas i fenywod; ni wna yr un o gyffyrïau y meddygon gyffelyb les, tu ag at rwyddhau a dwyn ymlaen eu teithi, nag i bob math o glefyd y fam. Y mae efe hefyd yn fuddiol i'r cylla, rhag y llyngyr, a'r cryd dyspeidiol. Casgler y dail a thywallter arnynt ddwr berwedig, o'r dwr hwn, yn o gryf, yfed y clwyfus ddiod, ynghylch hanner peintiaid, ddwywaith neu dair yn y dydd. Gwraig fonheddig rinweddol, yr hon a ddioddefodd mawr gystudd hyd na byddai, ar rai amseroedd, ymron gwallgofi yn ei hieuengtyd, gan gŵr echryslon yn ei phen, a hynny agos yn ddibaid, gwedi treilio llawer ar feddygon, yn llwyr ddiles a difydd, ym mhen amser a iachawyd yn hollol gan y moddion hyn; hi a yfodd y dwr oddiar y dail yn helaeth, ac yn aml, ac a ddododd y dail, o ba rai y parottowyd y llyn, yn blastr neu sugaethan gynnes ar y fan honno o'i phen, lle yr oedd y cŵr; y clefyd a ymadawodd, ac ni ddychwelodd byth drachefn.

WINIWN; }
WINWYN; } *Allium Cepa*; Onion.

WINWYN GWYLLT; }
WINWYN Y CWN; } *Allium vineale*; Crow Garlick.
WINWYN Y MAES; }

WINWYN Y MÔR; *Scilla*;—Squill.

WIOLYDD. *edr.* GWIOLYDD.

WROITH. *edr.* GWROITH.

WYDRO. *edr.* GWYDRO.

WYNIONYN. *edr.* WINWYN.

- YAIG ; *Agrostemma Githago* ; Cockle.
 YD MEDDW. *edr.* EFRE.
 YDBYSEN ; }
 YTBYSEN ; } Lathyrus ;—Vetchling.
 YDGEIRCH ; *Avena sativa* ; Cultivated Oat.
 YRDDON. *edr.* URDDON.
 YRINLLYS. *edr.* EURINLLYS.
 YSBEINWYDDEN ; *Buxus sempervirens* ; Box-tree.
 YSBIN. *edr.* YSPINWYDDEN.
 YSBWNG. *edr.* YSPWNG.
 YSBWYNWYDD ; *Rosmarinus* ;—Rosemary.
 YSCENLLYS ; *Marchantia hemispherica* ; Hemispheric Liver-green.
 YSCORPIONLLYS ; *Myosotis scorpioides* ; Mouse-ear Scorpion-grass.
 YSGALLEN ; *Carduus* ;—Thistle.
 YSGALLEN Y BLAIDD ; *Carduus lanceolatus* ; Spear Thistle.
 YSGALLEN DDU ; *Carthamus corymbosus* ; Black Chameleon Thistle.
 YSGALLEN DDRAINWEN ; *Carlina vulgaris* ; Common Carline Thistle.
 YSGALLEN FAIR. }
 YSGALLEN FRAITH. } *edr.* YSGALLEN WEN.
 YSGALLEN FENDIGAID ; *Centaurea benedicta* ; Blessed Thistle.
 YSGALLEN FOGLYNOG ; *Eryngium maritimum* ; Sea Eryngo.
 YSGALLEN FWYTH ; *Carduus heterophyllus* ; Melancholy Thistle.
 YSGALLEN GANPEN ; *Eryngium campestre* ; Field Eryngo.
 YSGALLEN GOTTYMMOG ; *Onopordum Acanthium* ; Cotton Thistle.
 YSGALLEN Y MEIRCH. *edr.* YSGELLOG.
 YSGALLEN Y MÔCH ; *Sonchus oleraceus* ; Common Sowthistle.
 YSGALLEN PANNWR. *edr.* TEILAI MAWR.
 YSGALLEN WEN ; *Carduus marianus* ; Milk Thistle.
 YSGALLEN WYLLT. *edr.* YSG. Y BLAIDD.
 YSGARLLYS. *edr.* ESGORLLYS.
 YSGAWEN GYFFREDIN ; *Sambucus nigra* ; Common Elder.

Yr ail, sef y glas risgl, neu'r dail a wnant garth-ddiod gref, pan fo 'r cyfryw yn addas ; yn fân ddogneau y mae yn droethbair effeithiol, ac a wna fawr lês rhag chwarren-rwystrau, a 'r dyfrglwyf. Y sug yn fân ddogneau o ddram neu lai sydd fuddiol i

ruddhau, a symmud rhwystrau yn y coludd, &c. neu sŷg y ffrwyth addfed yn ddogneau mwy, sef o hanner wns i wns, a wasanaetha i'r un perwyl. Tywalltiad dwr berwedig ar y blodau sydd esmwyth garth-ddiod. Y blodau a'r dail a wnant hynod feddyg-olch brwd, lle bo achos. Cyffyr da mewn eli ydynt. Lle bo yr pwd ar ddefaid, os caniatheir iddynt gyfleusdra i ddirisglio y cangau ieuaingc, hwy yn fuan a iachânt eu hunain.

YSGAWEN Y GORS. *edr.* CORSWIGEN.

YSGAWEN FENDIGED ;
 YSGAWEN Y DDAEAR ;
 YSGAWEN FAIR ;

} Sambucus *Ebulus* ; Dwarf Elder, Danewort.
edr. CORYSGAWEN.

YSGEDD ; Crambe *maritima* ; Sea Kale.

YSGELYNLLYS. *edr.* LLWYNHIDYDD.

YSGELLOG ; Cichorium *Intybus* ; Wild Succory.

Cyfan unnaws ydyw y llysieuyn hwn a'r *Dant y llew*. Gallwn ddywedyd yn hyf bod sug neu drwyth cryf o bob un o'r ddau yn llesol iawn, os cymmerir hwy yn ddogneau go helaeth, sef wns neu dwy neu ychwaneg, rhag nych-dod neu glefyd yr ysgyfaint. *Edr.*

DANT Y LLEW.

YSGLAREI. *edr.* COCHLAS.

YSGOL FAIR ;
 YSGOL GRIST ;

} Chironia *Centaurium* ; Common Centaury.

Mwydiad o'r llysieuyn rhînweddol hwn, mewn dwr berwedig, sydd feddygiaeth mwy hynod rhag llesgedd y cylla, mall draul bwyd, a drwg ansawdd y corph, nag yr un o'r holl chwerwaidd lysiau, Dr. *Cùlen* a ddywed ei fod yn mwy buddiol na'r *Gentian* na'r *Peruvian Bark* ; ac ynghyd a gwraidd y *Tresgl* neu *afal y derw*, unfaint o bob un, a iacha yn ddifeth ddyn o'r cryd a'r mwyth. Trwyth o hono a lâdd lau, ac a iachâ yr cosi. Rhai a ddywedant iddo gyfrannu ei rinweddau yn mwy cyflawn i boethlynodd (sef *brandi* a'r cyffelyb) nag i ddwr.

YSGORDIWM. *edr.* DERLYS Y DWR.

YSGORPIONLLYS. *edr.* YSCORP.

YSGRAS. *edr.* TRESGL.

YSGRIF-GEN ; *Opegrapha* ; — Lettered Liverwort : a division of the genus
LICHEN.

YSGYRFI. *edr.* LLWYLYS.

YSGYRFI GWRRYW ; *Atriplex portulacoides* ; Shrubby Orache.

YSGYRR. *edr.* YSGORDIWM.

YSLAFAN *Ulva* ; — Laver.

YSNIAB ; *Sinapis* ; — Mustard.

YSNODEN FAIR ; *Cyperus longus* ; English Galingale.

YSNODEN Y MÔR ; *Fucus loreus* ; Sea thongs.

YSNODEN LAS-WERDD Y MÔR. *edr.* GWELLT Y GAMLAS.

YSOP ; *Hyssopus officinalis* ; Hyssop.

YSPARDYN Y MARCHOG ; *Delphinium Consolida* ; Lark's spur.

YSPER FINTYS ; *Mentha viridis* ; Spear Mint.

Ei natur sydd gyffelyb i'r *Pupur Fintys*, ynghylch pa un y gallwm yn hyf ddywedyd mai hynod yw rhag clefyd y gwynt, y parlys, a'r wrwst, neu gwllwm y gwythi.

Tywalltiad dwr berwedig arnynt sydd lesol iawn i'r cylla, i'w gryfhau ac i attal tueddiad i sych-gyfogi ; da hefyd yw rhag clefyd y fam, a'r cyffelyb. *Edr.* PUPUR FINTYS.

YSPIGAWGLYS ; *Spinacia oleracea* ; Spinach.

YSPINWYDDEN. } *edr.* PRENMELYN.

YSPINYS.

YSPWNG ; *Spongia* ; — Sponge.

YSPYDDADEN ; *Mespilus Oxyacantha* ; Hawthorn, Whitethorn.

YSTREWLYS. *edr.* DYSTREWLYS.

YSWINFRI ; *Bellis perennis*. *edr.* LLYGAD Y DYDD.

YSWTHORNAT. *edr.* BRYTWN.

YSWYDDEN ; *Ligustrum vulgare* ; Privet, Prim-print.

Y grawn, cyn gynted ag y bont addfed, ynghyd ag *alwm*, a liwiant wlan a sidan o liw gwyrdd tég, a pharhäus ; y dail ydynt chweraidd ac ychydig rwymawl.

“ Gorwyn blaen celli, gogyhyd YSWYDD.”

———— evenly trim'd is the Privet.

Llyw. Hen.

YTBYSSEN. *edr.* YDBYSSEN.

YTTAG. *edr.* TAGLYS YR YD.

YW ; }
 YWEN ; } *Taxus baccata* ; Yew-tree.

“ Ywen *coed* pymtheg ceiniog a dâl ; Ywen *sanct* punt a dâl.”

Cyfr. How. Dda.

“ Pwy sydd mor gampus heddyw,

“ Pwy a wyr nerth y pren YW !”

Marwnad Rhobert ab Siôn gan Dudur Aled.

ZANNISHELIA. *edr.* LLYN-WLYDDYN.

Journal of the ...

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

ADDITIONS.

Page.

62. After *C. officinalis*, insert *C. groenlandica*; groenland Scurvy - grass; *Morlwyau groenlandaidd*.

This plant, though it grows so near me as the beach below Friars, escaped my ken, *in this shape*, till April, 1813; but, when it creeps to some distance from thence, and occupies the old roofs and walls in Beaumares, which it does plentifully, it becomes, as I have now had an opportunity of ascertaining, "*Cochlearia minor rotundifolia nostras*," &c.—*R. Syn.* 303. 4. in which state I have known it for many years past.—*See Trans. Lin. Soc.* v. X. 344.

65. l. 7. After *yd*, add *Cadafarth*.

111. Let the following be inserted alphabetically, under the division LEPROSUS.

L. abietinus.

L. albellus.

L. atro-flavus.

L. atro-rufus.

L. byssinus.

L. candelarius, E. B. is the

Page.

L. concolor, Dicks.
v. p. 114.

L. candidus.

L. exanthematicus. Above Baron-hill, on a rock near the poultry-yard.

L. graniformis.

L. luteus. Baron-hill lawn on trees.

112. *L. maurus*. E. B.

L. rufus is *byssoides*. E. B.

L. sinopicus. E. B. If the botanical tourist should be disappointed in his search for this very rare plant in Anglesey, and if the line of his ramble leads him towards Beddcelert, he can scarcely fail of finding it near the antique family - seat, or resting-place, at *Nant*, the mansion of Sir Robert Williams, Baronet.

L. squamulosus. E. B.

L. varius. Near Llysdulas, on deal pales.

L. vernalis. Near Bodorgan.

L. umbrinus. This is included in the *niger* of Hudson.

Page.

Spiloma versicolor. N. B.
not *L. versicolor* of Ach.

113. After *L. sinuatus*, insert
L. sinuosus.

114. After *L. fraxineus*, add
L. fuciformis. Very rare;
on a rock in Bodowen-
park.

118. The repetition of *F. fruti-
culosus* is unnecessary, as
that of Mr. Turner and
Wulfen have been proved
to be the same, since I
wrote the above. I found
it near Aberffraw and
Llangwyfan.

After *F. crispus*, insert *F.
cristatus*, γ .

119. After *F. rubens*, add *F.
ruscifolius*. This I found
near the Point, Beau-
mares.

The *F. sarniensis* I have

Page.

found on different parts
of our coast, viz. N. E.
and S. W.

Vaucheria geminata. E. B.
In a ditch in Llanfaes.

Rivularia calcarea. E. B.
On the bottoms of rivu-
lets, particularly those
which run through marly
grounds; Rhos y Meirch,
&c.

126. After *A. turfusus*, *A. va-
rius*.

133. After ACTÆA, insert ADI-
ANTUM; True Maiden-
hair; *Diwlydd*, *Gwallt
Gwener*.

134. After BUPLEURUM, insert
BUXBAUMIA; *Buxbaumia*;
Bwesbaumia.

219. After MENYG Y GOG, insert
MENYG Y MERCHED. *edr.*
MENYG Y GOG.

MYNEGAI o'r Clefydon, &c. a draethir amdanynt yn y dalenau rhagflaenol.

- Agenau ar biwod, neu byrsau, buchod, 239.
 Ammhurdeb gwaed, 241.
 Anafad yn y cnawd, 209.
 Ansawdd drwg y corph, 245.
 Archoll, (*Wound*) 162, 165, 189, 193, 198, 209, 212.
 Arloes - feddygiaeth, (*Cathartic*) 182, 190, 195, 206, 221, 224, *edr.*
 Carth, ac Ysgarth.
 Arloes-feddygiaeth i anifeiliaid corniog, 195.
 Atgyweirio tymmer y corph, 187.
 Attalfeydd yn yr afu, 177, 220, 222, 229.
 Attalfeydd yn y coludd, 168, 222.
 Attalfeydd yn yr ysgyfaint, 182, 220.
 Awydd i fwyd, 164, 235.
 Bara, 172, 196.
 Braen-ddolur } (*Gangrene,*) 182, 191.
 Braenedd }
 Bras, rhy, 190.
 Brech, (*Eruption*) *edr.* Dyfrwaint, a Tarddiadau.
 Brenhinbren y ganllwyd, 183.
 Briw, *edr.* Archoll.
 Brychni neu losg-haul, 239.
 Bwydlys, 157, 169, 178, 181, 193, 207, 214, 234.
 Byddardod, 175, 231.
 Caethder yn nghledr y ddwyfron, 174.
 Caled-chwydd, 172, *edr.* Crangen, a Chwarren.
 Cangr, 163, 173, 212, 229.
 Carn yr ebol, i ladd, 166.
 Carth-feddygiaeth, *esmwyth*, 168, 176, 182, 184, 204, 211, 213, 224, 234, 245.
 Carth-feddygiaeth *cryf*, neu *lym*, 160, 163, 171, 174, 192, 227, 244.
 Cawl, (*Oleracea*) *edr.* Bwydlys.
 Clafr, *edr.* Llwg.
 Clais, 242.
 Clefyd y fam, (*Hysterics*) 161, 162, 164, 167, 188, 195, 201, 210, 211, 217, 220, 226, 231, 243, 246.
 Clefyd y giau, (*Nervous, &c.*) 131, *edr.* Iselniysprydoedd.
 Clefyd y garreg. *edr.* Graean.
 Clefyd y gwaed, 165, 168, 178, 182, 185, 189, 199, 212, 213, 226, 236, 237, 238, 240.
 Clefyd y gwaed ar wartheg, 185, 240.

- Clefyd y gwres, *edr.* Cryd poeth.
- Clefyd y gwynt, 155, 161, 164, 188, 190, 209, 219, 221, 226, 229, 234, 246.
- Clefyd melyn, *edr.* Cryd.
- Clefyd yr ysgyfaint, (*Decay*) 154, 165, 181, 188, 198, 204, 205, 209, 216.
- Clwyf dygwydd, 159, 210.
- Clwyf y brenin, 166, 229, 236.
- Clwyf y marchogion, *edr.* Lledewlgwst.
- Clwyf tegle, *edr.* Cl. dygwydd.
- Clipenau, eu twyll, 175.
- Cnofa 'r coludd, 164, 188, 229, 234, 235; neu 'r cylla, 195, 219.
- Coethaidd-feddygiaeth, (*Stimulants.*)
- Coethi y cyfangorph, 211, 232, 234.
- Coethi y ffroenau, a'r pen, 166, 176, 185, 192.
- Coethi unrhyw gwr o'r corph, 168.
- Corn ar draed, 191, 239.
- Corn y gwddf. *edr.* Dolur.
- Cosi, *edr.* Ymgrafu.
- Crangen, (*Schirrous tumor*) 205.
- Cryd cymmalau, 168, 169, 171, 188, 190, 203, 206, 232, 234, 237.
- Cryd melyn, (*Jaundice*) 178, 179, 181, 183, 186, 190, 196, 205, 206, 220, 232, 234, 238.
- Cryda mwyth, (*Ague*) 162, 200, 202, 224, 229, 245.
- Cryd diddyspaid, (*Hectic*) 208.
- Cryd dyspeidiol, (*Intermitting*) 182, 183, 213, 215, 229, 243.
- Cryd poeth, 176, 178, 180, 188, 197, 235.
- Cryfhaol, 177, 182.
- Cryfhau'r coludd, 236.
- Cryfhau'r cyfangorph, *edr.* cyfangorph.
- Crygboeth-flam, *edr.* Tandde Chwydde dig.
- Crygdardd, 163, 265.
- Crygni, 155, 168, 198, 205, 213, 215, 232.
- Curiaw. *edr.* Didycciant ymborth.
- Cwlwm y gwythi, (*Cramp.*) 161, 167, 195, 246, *edr.* Gwrwst.
- Cwrw, diod yn lle, 186.
- Cyfangorph; i gryfhau, 177, 215, 243.
- Cyfog, i attal, 229.
- Cyfogbair, (*Emetic*) 158, 160, 163, 164, 166, 168, 177, 187, 190, 225, 227, 234, 235, 242, 245, 246.
- Cylla llesg, 155, 161, 164, 188, 190, 195, 198, 201, 235, 242, 243, 245, 246.
- Cymhibau, (*Lochia*) 188.
- Cymmalwst, 162, 168, 181, 234, 241, 242.
- Cyweiriaw, (*to restore*) 187.
- Cywer, 181, 210.
- Chwain, i darfu, 200.
- Chwarrenau yn y bronau, 173.
- Chwarrenau yn yr afu, 196.
- Chwarrenau Manwynawg, 236.
- Chwarren-rwystrau, 244.
- Chwydd penddig, *edr.* Penddigid.
- Chwysbair, (*Diaphoretic*) 167, 191, 205, 219, 220, 227.
- Chwysiad y nos, 169, 235.
- Chwysigl ar ddwyllaw plant, 165.
- Chwysigl-blastr, } (*A Blister.*) 158,
- Chwysiglydd, } 176, 229.
- Dafadenau, 180, 183, 191, 239.
- Dannedd yn siglo, *edr.* Llesgedd.
- Dannodd, 166, 191, 192.

- Dargod, *edr.* Crangen.
 Darymred, *edr.* Dolur rhydd.
 Deirton. *edr.* Cryd a mwyth.
 Didycciant ymborth, (*Atrophy*) 187.
 Diffyg anadl, 165, 168, 174, 182, 188,
 191, 198, 204, 206, 211, 216,
 220, 229.
 Diffyg anadl llysnafeddog, 207.
 Diffyg awydd i fwyd, 229. *edr.* Cylla
 llesg.
 Diod i glaf, 197.
 Dolur corn y gwddf, 168, 155, 184,
 232.
 Dolur crachlyd ym mhenau plant, 210.
 Dolur safn. *edr.* Safn.
 Dolur rhydd, 165, 177, 178, 182, 189,
 192, 209, 213, 229, 235, 236,
 238, 240.
 Doluriau, hen. 237.
 Dyfrglwyf, 156, 160, 174, 181, 190,
 192, 198, 201, 205, 207, 213,
 217, 219, 227, 232, 242, 244.
 Dyfrwreinyn. *edr.* Tarddiadau.
 Dylif geriaidd, 228.

 Eglwys rhufain, 194.
 Eigion, i attal, 229.
 Eisglwyf, (*Pleurisy*) 154.
 Eli i anifeiliaid, 179.
 Eli briwiau, 193.
 Ennynfa, 163, 188.
 Eryr, *edr.* Tarddiadau.
 Euod, (*Tape-worm*) 217.

 Ffroenau. *edr.* Coethi.

 Gân, (*Thrush*) 163, 239.
 Genau, 155, 198.
 Glaswst, (*Chlorosis*) 220.
 Glinwst, 168.

 Golch-ludw, 224.
 Gormwyth, (*Rheum*) 182.
 Gormwythiad, (*Defluxion of rheum*) 19.
 Graean, { 164, 165, 168, 170, 174,
 Graeanwst, { 181, 189, 221, 229, 236,
 242.
 Gwaed, rhwystro llygrad, *edr.* Purei-
 ddio.
 Gwaed-boeriad. *edr.* Poeriad.
 Gwaedlif, (*Hemorrhage*) 165, 199, 212.
 Gwallt, i dewychu, 159.
 Gwaew, 221.
 Gwaew yn y cefn, 203.
 Gwaew yn y dannedd. *edr.* Dannodd.
 Gwaew yn y genau, 198, 228.
 Gwaew yn ypen. *edr.* Pen.
 Gwaew yn yr ystlys, 154.
 Gweliau, mall, a changcraidd, 173,
 202, 211, 222, 229, 236, 237.
 Gwlyau, 196.
 Gwendid, a gwynt yn y cylla, *edr.*
 Cyllallesg.
 Gwenwyn, 162, 194, 201, 203, 205.
 Gwrach, (*Ague*) 164, 209.
 Gwres, 163, 198, 205, 221, 235.
 Gwres yn yr elwlenau, 165.
 Gwres oddimewn, 208, 228.
 ——— yn y llygaid, 165, 166, 176,
 186.
 Gwrthduedd i luniaeth, 229 *edr.* Cylla
 llesg.
 Gwrwst, (*Cramp*) 164, 167, 210,
 211, 246.

 Haint y gwres, *edr.* Cryd poeth.
 Henaint, i gynhesu ac adfywio, 234.
 Hoppys, *edr.* Pensoeg.
 Hunglwyf, (*Lethargy*) 166, 231.

 Iselni ysprydoedd, 165.

- Llaeth yn y bronnau, 229.
 ——— asen, 208.
 Llaid ar draed gwartheg, 201.
 Llammiad y galon, 211.
 Llau, i ddifa, 172, 205, 227, 245.
 Lledewigwst, (*Hemorrhoids*) 158, 205, 235.
 Liesgedd, (*Debility*) 190, 229, 232.
 ——— cig y dannedd, 228, 237.
 ——— y coludd, 155, 213, 227.
 ——— y corph a'r cylla, 182, 227, 229, 232, 234, 245.
 Lliain parhäus, 181.
 Lliwio, 167, 181, 192, 209, 210, 213, 218, 229, 240, 246.
 Llosgfa, *edr.* Gwres.
 Llosg eira, 180.
 Llosg tân, 163.
 Llwg, (*Scurvy*) 174, 181, 190, 198, 229, 237.
 Llws, llysllyn, (*Mucilage.*)
 Llygod, i darfu, 174, 205.
 Llygad, *edr.* Gwres.
 Llymsurni, 228.
 Llyngyr, i ddifa, 159, 165, 171, 172, 174, 175, 182, 187, 190, 201, 206, 211, 217, 226, 243.
 Llysnafeddawg (*Mucilaginous.*) 158.
 Madredd, (*Gangrene*) 191.
 Magl ar lygad, 183.
 Malldrael bwyd yn y cylla, 229, 231, 245.
 Mallgryd diddyspaid, (*Hectic fever*) 208.
 Mallhaint, 228.
 Mamwst, *edr.* Clefyd y fam.
 Manwyn, (*Scrophula*) 166, 229, 236.
 Marchwaint, 183.
 Meddygfaeth, (*Emulsion*) 215.
 Meddyglyn, (*Medicinal draught.*)
 Meddygolch, (*Fomentation*) 164, 245.
 Mel, i buro, 206.
 Moch crestlyd, 182.
 Mynyglog, (*Quincy*) 160. *edr.* Dolur corn y gwddf.
 Nychdod, (*Decay*) 172, 198, 206, 237, 245. *edr.* Clefyd yr ysgyfaint.
 Parlys, 166, 168, 181, 229, 231, 232, 246.
 Pâs, 161, 216.
 Pen, dolur neu waew, 164, 166, 175, 176, 192, 195, 203, 229, 231, *edr.* Coethi.
 Penysgafnder, 195, 229, 231.
 Penddigid, } (*Boil, Inflammation*) 167,
 Penddüyn, } 205, 229.
 Pensoeg, a ellir arferu yn lle, 179, 190.
 Peswch, 155, 165, 174, 179, 182, 186, 198, 204, 205, 206, 213, 215, 216, 220, 229, 236, 238.
 Peswch-boeriad, (*Expectoration*) 154, 155, 162, 172, 174, 176, 186.
 Peswch gormwythawl, (*Catarrhal cough*) 154.
 Poeriad gwaed, 168, 189, 195, 204, 209, 216, 236.
 Poerlif, 228.
 Poethwyn. *edr.* Penddigid.
 Pureiddio gwaed, (*Anti-scorbutics*) 155, 157, 158, 163, 167, 176, 187, 188, 191, 207, 222, 232, 235, 241.
 Pwd ar ddefaid, 245.
 Pyrsau buchod, 239.
 Rhwymawl, 177, 184, 199, 200, 213, 215, 216, 225, 228, 240, 246.

- Rhwymedd cynnefin y coludd, 210.
- Rhwystr, (*Obstruction*) 157, 177, 181, 196, 201, 211, 226, 234, 244.
- Rhwystr yn yr afu, 177, 206, 236, *edr.* Attalfeydd.
- Rhwystr, chwalu yn ngholuddion anifeiliaid corniog, 160, 195.
- Rhwystr o'r llaeth geulo yn y bronau, 229.
- Safn, dolur, 168, 184, 228, 232.
- Scyrfi. *edr.* Llwg.
- Sipsiwn, 214.
- Sugaethan, (*Poultice*) 162, 163, 164, 173, 195, 201, 205, 211, 215, 222, 243.
- Surni yn y cylla, &c. 215, 216, 222.
- Surni yn y gwaed, 169.
- Sych-gyfogi, i attal, 246.
- Syfrdanedd, 195.
- Tan iddwf, (*Herpes*) *edr.* Tarddiadau, &c.
- Tandde chwyddedig, (*Carbuncle*) 163, 237.
- Tarddiadau yn y croen.
- Tarddwreiny, (*Eruptions*) 162, 163, 181, 183, 184, 192, 198, 205, 207, 222.
- Tarfgyrd, (*Febrifuge*) 165, 174, 215.
- Tarflyngyr, (*Vermifuge*) 200. *edr.* Llyngyr.
- Tê, 170, 184, 186, 199, 220, 232.
- Teithi gwraig, i rwyddhau, 187, 188, 229, 243.
- Tô, ar fythod, &c. 173, 196, 200.
- Tostedd, (*Dysuria*) 176, 178, 190, 215, 216, 217, 221, 238.
- Troethbair, (*Diuretic*) 155, 156, 158, 168, 174, 176, 181, 191, 205, 206, 207, 215, 219, 221, 225, 226, 227, 232, 242, 244.
- Troeth gwaedlyd, 165.
- Troethlif, (*Diabetes*) 240.
- Trwyth, Decoction.
- Twym-olchiad, neu-fwydiad, (*Fomentation*) 182, 220, 225.
- Tynchwydd, (*Tumor*) 173, 195, 205, 236.
- Tywalltiad dwr berwedig ar lysiau, &c. (*Infusion*).
- Tywyllni ar lygad, 183, 186.
- Ymadael a dwr o anfodd, *edr.* Troethlif.
- Ymgrafu, 183, 234, 237, 245.
- Ymysgaroedd, 196, 234, 235, 237.
- Ysgafnder mewn pen, *edr.* Pen.
- Ysgarth-feddygiaeth, (*Cathartic*) 177, 187, 205, 207, 225. *edr.* Arloes, a Carth.
- Ysgyfaint, 155, 165, 172, 175, 176, 181, 182, 191, 204, 205, 209, 216, 236.
- Ysigtod, 242.
- Ysigtod, oddimewn, 165, 193
- Ysgyrfi. *edr.* Llwg.

W. MARCHANT, Printer,
Ingram-Court, Fenchurch-Street,
London.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
540 EAST 57TH STREET
CHICAGO, ILL. 60637
U.S.A.

